ڪنڊڙيءَ وارن جو ڪلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ

كنبڙيءَ وارن جو كلام

روحل فقير ۽ مراد فقير

مرتب:

لطف الله بدوي

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو سنڌ
2006ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

ڇاپو پهريون	سال 1964ع	تعداد هڪ هزار
ڇاپو ٻيو	سال 1983ع	تعداد ٻه هزار
ڇاپو ٽيون	سال 2006ع	تعداد هڪ هزار

قيمت: سٺ رپيا

[Price Rs. 60 -00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاهه ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

ڇپائيندڙ پاران

هيءُ ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي ٻن ڪلاسيڪل صوفي شاعرن: مراد فقير ۽ روحل فقير جي ڪلام تي مشتمل آهي. هنن ٻنهي صوفي شاعرن جو ڪلام ٽڙيل پکڙيل هو. جيڪو ڪيترن ڪشالن ڪاڻ ڪان پوءِ پروفيسر لطف الله بدوي هٿ ڪري ترتيب ڏنو. جنهن جو پهريون ڇاپو سنہ 1964ع ۾ بورڊ ڇپائي پڌرو ڪيو. اهو ڇاپو ڪافي عرصو مارڪيٽ ۾ دستياب رهيو. سن 1983ع ۾ هن جو ٻيو ڇاپو پڌرو ڪيو ويو. اهو بہ خيرن سان مارڪيٽ مان ختم ٿي ويو ۽ پڙهندڙ حضرات خاص طور تي تعليمي ادارن جي اصرار کي نظر ۾ رکندي هن ڪتاب جو ٽيون ڇاپو نئين اهتمام سان ڇپي پڌرو ڪيو ويو آهي. اميد ٿي ڪجي، تہ هيءُ ڇاپو گذريل ڇاپن وانگر پنهجي مقبوليت ماڻيندو ۽ خاص طور تي سنڌي ادب جا شاگرد هن ڪتاب مان خاص استفادو حاصل ڪندا.

ڄام شورو، سنڌ
سومر ٢٦- ذي القعد ١٤٢٧ھ
بمطابق 18- ڊسمبر 2006ع

اعجاز احمد منگي
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

فهرست

1 - عرض مرتب 7
2 - مقدمو 9
- روحل فقير
- مراد فقير 31
رباعيات
3 - ڪلام روحل فقير 59
● سنڌي ڪلام 61
توحيد جا بيت 63
متفرقہ 70
سُر سهڻي 71
● سرائڪي: 73
دوهڙا
سي حَرفي (1) 80
سي حرفي (2) 85
ڪافيون 91
4 - ڪلام مراد فقير 101
● سنڌي ڪلام 103
معرفت 103
سُر سهڻي 109
سُر سسئي 112
سُر مومل راڻو 117
سُر عمر مارئي 118
سُر نوري 119
سُر ليلا - چنيسر 120
سُر گهاتو 121
سُر سامونڊي 122
سُر پرڀاتي 123
سُر پورب 125
بيت متفرقہ 128
سي حرفي 133
عشقيہ 139
● سرائڪي: 147
دوهڙا
هير رانجهو 162
سي حرفي (جهولڻو) 164
ڪافيون 169

مَــر مَــرڪي ملاحــن ۾، نُــوري نُـــوراني،
جنهن جهوليءَ چند جهُــلي پيو، سمو سلطاني.
- مراد

مرتب پاران

سنڌي ادبي بورڊ طرفان مون کي ڪنڊڙي (تعلقي روهڙي) جي درويشن جي ڪلام جمع ڪرڻ لاءِ دعوت ڏني ويئي هئي. ڪيتري عرصي کان تمنا هئي ته انهن جي ڪلام کي جلد مرتب ڪري پيش ڪيو وڃي، پر حالات جي ناسازگاريءَ سبب ترتيب ۾ دير پوندي رهي. ان جو وڏو سبب اهو هو ته مٿين بزرگن جو ڪلام هر جاءِ تي منتشر حالات ۾ دستياب ٿيندو رهيو. ان جي ترتيب ڪا آسان ڳالهه نه هئي. "بياض خادمي" فقير روحل ۽ فقير مراد جو سنڌي ۽ سرائيڪي ڪلام ڪنهن حد تائين ملي ويو. اهو ساڳيو ڪلام سکر جي هڪ ڪتب فروش، هريسنگهه به ڇپايو هو (فقير مراد جي سنڌي ڪلام کان سواءِ). "تذڪره" جي ترتيب وقت، فقير غلام علي "مسرور" وٽ فقير روحل ۽ فقير مراد جو گهڻيءَ حد تائين ڪلام موجود ڏٺو هوم. منهنجي دوست سانوڻمل، رٽائرڊ سپروائيزنگ ٽپيدار ڏهرڪي وٽ فقير صاحب جي مڪمل ڪلام جي موجودگيءَ جو اطلاع ٿي بڌم. مگر ان صاحب وٽان به ڪجهه جزوي ڪلام ئي ميسر ٿي سگهيو.

مئي 1956ع ۾، هڪ ڏينهن صبح جي وقت جيئن آءٌ فقير صاحب جي ڪلام جي ترتيب جي مشغول هوس، تيئن اوچتو هڪ غريب شخص، جنهن جي ڪپڙن ۾ ڪيئي پيوند هئا، مون وٽ آيو. سندس وار خاڪ آلود هئا ۽ منهن ۾ ڪيئي جهريون پيل هيس، جن مان سندس عمر جو اندازو آسانيءَ سان لڳي ٿي سگهيو. هن مون کان سوال ڪيو ته "اوهين ڪنڊڙيءَ جي درويشن جو ڪلام گڏ ڪري رهيا آهيو؟" منهنجي اثباتي جواب تي هن وعدو ڪيو، ته هو منهنجي خاطرخواهه مدد ڪندو. پوءِ هو هليو ويو.

سندس انتظار ڪندي مهينو گذري ويو، پر هو نه موٽيو. مون سندس وعدي کي هڪ اتفاقي حقيقت سمجهيو. هو وسري چڪو هو. جو وري جون جي آخري هفتي ۾ اچي نڪتو. سندس هٿ ۾ هڪ ڪتاب هو، جو مون کي ڏيئي ويو. مان پيٽڻ کي لڳي ويس ۽ ڪافي ڪلام هٿ آيم. پوئين دفعي جڏهن

ڪتاب کي واپس ونڻ آيو. تڏهن پنهنجو اصلي نالو لڪائي، فقط "بيراڳي" ٻڌايائين. مان ان اجنبيءَ جو، جو ڏسڻ ۾ تہ واقعي "بيراڳي" هو، بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن کان روحل فقير جي هڪ ناياب سي حرفي ۽ ڪجهہ ڪافيون، ۽ مراد فقير جو عشقيہ ڪلام ۽ جهولڻو حاصل ٿيا. جيڪڏهن حياتي مستعار رهي ۽ هيءَ ترتيب شايع ٿي ويئي ۽ هو موقعي تي آيو، تہ پنهنجو پورهيو ان جي سامهون ضرور پيش ڪندس.

مون کي هن حقيقت جو بيحد افسوس آهي، تہ جي بہ مسودا مليا آهن، انهن ۾ ڪجهہ نہ ڪجهہ غلطيون ضرور موجود هيون. مراد فقير ۽ روحل فقير جي سنڌي ڪلام جو ڪجهہ حصو مسٽر بولچند "سنڌو" رسالي ۾ بہ ڏنو هو، جنهن جي ڳنڍ ڪرڻ ۾ سندس مدد ڪئي هيم. آخر ۾ مان پنهنجي ڪرم فرما، سيد عبدالحسين شاهہ موسويءَ جو بيحد ٿورائتو آهيان، جنهن پڻ هن ڏس ۾ ڪافي مدد ڪئي اٿم.

بهرحال، سنڌ جي هنن ٻن عارفن جي ڪلام کي يڪجا ڪيو اٿم. شايد سندن ڪلام جو ڪو حصو اڃا بہ مون تائين نہ پهتو هجي، جيڪڏهن اهو حاصل ٿي ويو، جنهن جي گهڻ اميد آهي، تہ پوءِ ٻئي ايڊيشن ۾ ان کي شامل ڪيو ويندو. سنڌي ۽ سرائڪي ڪلام جي طباعت کان پوءِ، هندي ڪلام کي ترتيب ڏني ويندي. اميد آهي تہ منهنجي هيءَ ڪاوش سنڌي زبان جي، گهڻگهرن وٽ مقبوليت حاصل ڪندي.

شڪارپور 14 - آگسٽ 1961ع

لطف الله بدوي

مقدمو

سنڌ جي شاعرن مان جن تي حيات جاويد جو نوراني تاج جڳ مڳ ڪري رهيو آهي، ڪنڊڙيءَ (تعلقي روهڙي) جي درويش شاعرن جا نالا خصوصيت سان ونڻ جي لائق آهن. هنن عظيم شاعرن جي گروهه جو سرچشمو ۽ مقتدا، صوفي فقير ”روحل“ آهي، جنهن جي پُر ڪيف ميخاني جو فيض نسلاً بعد نسل جاري رهندو آيو— پيءُ پٽ جو، ڀاءُ ڀاءُ جو، چاچو ڀائٽي جو، سلسليوار خضر بڻيو رهيو. اهڙيءَ ريت هيءُ خاندان قريب قريب ٻن صدين ڪان سنڌي شاعريءَ جي شمع کي روشن رکندو آيو. سنڌ وارن تي هي سندن فراموش نہ ٿيڻ جهڙو احسان هميشہ ڳائبو، ۽ ساراهبو رهندو.

روحل فقير ذات جو زنگيجو هو، جيئن پنهنجي ڪلام ۾ هڪ هنڌ ان جو ذڪر ٿو ڪري:

لوڪ آکي هي ”روحل“ بولیندا،
کوئي آکي هے ذات زنگيجا،
نهين روحل، نهين ذات زنگيجا،
اي کو سر الاهي هے.

فقير صاحب جي والد جو اسم گرامي شاهو فقير هو، جيئن پنهنجيءَ تصنيف ”آگم وارتا“ ۾ ان جو ذڪر ڪري ٿو:

سيلے سنگي، ست ساتي، پر گهٽ آئے،
پورنماس چڪورا آيا، گهر شاهوکے پائے.

(حيا ۽ سچ جو ساٿي ظهور ۾ آيو، چوڏهينءَ جي چانڊوڪيءَ ۾ چڪور آيو، ۽ شاهو جي گهر ۾ پيدا ٿيو.)

ٻئي هنڌ ساڳيءَ تصنيف ۾ چوي ٿو:

باپ ميرا شاهو ناهين، اُس گهر نهين مات،
جنني هم جايا نهين، ڪال ورن هم نهين جات.

(منهنجو پيءُ شاهو نہ آهي، نہ وري ان گهر ۾ منهنجي ڪا ماءُ ئي آهي: مان ڪنهن مان بہ نہ ڄائو آهيان، ۽ نہ وري موت جي هٿن ۾ وڃڻ وارو آهيان.)

بهرحال، جيئن فقير صاحب لکي ٿو، سندس والد بزرگوار جو نالو فقير شاهو هو.

فقير صاحب جو اصل وطن ٿر هو. هو عمرڪوٽ جي پرسان ڪنهن پـِـٽَ جو رهندڙ هو. ريگستان جي زمين تي ڄائو، گولاڙن ۽ گگرين ۾ پلجي وڏو ٿيو. افسوس جو مون کي سندس ولادت جي پڪي تاريخ دستياب ٿي نہ سگهي آهي، مگر تاريخي واقعات جي ملائڻ سان تخمينو لڳائي سگهجي ٿو. فقير صاحب پنهنجي تصنيف "آگم وارتا" جوڌپور جي والي، راجا بجيہ سنگ، لاءِ تصنيف ڪئي هئي. هيءَ تصنيف سوال ۽ جواب جي صورت ۾ آهي. راجا جي درباري پنڊت، ايسرسنگ، راجا جي سامهون فقير صاحب کان سوال ڪيا ٿي، جن جا جواب فقير صاحب ڏيندو ٿي رهيو.

هن تصنيف جو جامع لکي ٿو: "سنمپاد روحل صاحب اور شري راجا بجيہ سنگ جي." (روحل صاحب ۽ راجا بجيہ سنگ جي سامهون.) ڏسڻ ۾ اچي ٿو، تہ فقير صاحب بجيہ سنگ جو همعصر هو. راجا بجيہ سنگ، ميان نور محمد ڪلهوڙي [1]، ميان غلام شاهہ، ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جو همعصر هو. سنڌ جي هنن تاجدارن مان، ميان غلام شاهہ ئي سنڌ تي طويل عرصو حڪومت ڪئي. ميان سرفراز ۽ ميان عبدالنبيءَ جي حڪومت جو دور گهڻي جو ڇڻڪو هو. راجا بجيہ سنگ جي ابتدائي دور ۾ ميان نورمحمد فوت ٿي ويو. سنڌ جي تاريخ مان جيئن معلوم ٿئي ٿو، هن ئي راجا، مير بجار جي شهادت لاءِ پنهنجا ماڻهو سنبرائي موڪليا هئا. هالاڻيءَ جي جنگ (1783ع) وقت، جا مير فتح علي ۽ ميان عبدالنبيءَ جي وچ ۾ لڳي هئي، بجيہ سنگ جوڌپور جو حاڪم هو. ڪيس ئي سنڌ جي ناڪام حاڪم ميان عبدالنبيءَ، عمرڪوٽ جو قلعو ۽ ان جي پر وارو ملڪ ڏيئي ڇڏيو هو. هن سڄي تفصيل ڏيڻ منجهان مراد آهي تہ معلوم ٿئي تہ فقير روحل ڪهڙي وقت، راجا بجيہ سنگ سان ملاقات ڪئي هئي. جيئن هيٺ هلي تفصيل مان معلوم ٿيندو تہ

[1] جيمس ٽاڊ: "اينالس اينڊ آئينٽيڪئز آف راجستان"، ص 253

فقير صاحب ميان سرفراز جي حڪومت جي دور ۾ ترڪ دنيا ڪري، سير ۽ سفر تي نڪري پيو هو. ان وقت ۾ هو ڪافي عمر جو ٿي چڪو هو. قياساً جيڪڏهن ان وقت سندس عمر 40 ورهيه شمار ڪئي وڃي، ته سندس ولادت جو سال 1733ع يا 1734ع[1] ٿي سگهي ٿو. هن بحث ۾ قياس کان ئي ڪم ورتو ويو آهي. ممڪن آهي ته هن اندازي ۾ ٿورو تفاوت هجي، پر ان کي ڪا ايڏي اهميت نه آهي. والله اعلم بالصواب.

شاهو فقير کي ٽي پٽ هئا. وڏي جو نالو سلطان، ۽ ننڍي پٽ جو نالو ميوو هو. روحل فقير وچون هو. روحل فقير جو ننڍپڻ ڪيئن گذريو ۽ هن ڪهڙي تعليم حاصل ڪئي، سي حالات تاريڪيءَ ۾ آهن. پر ان ۾ ڪو شڪ نه آهي، ته سندس تعليم سٺي نموني ۾ ٿي. سندس ڪلام جي پختگيءَ ۽ رواني‌ءَ کي ڏسي، يقين سان چئي سگهجي ٿو، ته کيس سنڌيءَ سان گڏ، فارسيءَ ۽ عربيءَ جي به چڱي لياقت هئي. جيئن ته ٿر جي حصي جو رخ جوڌپور ۽ جيسلمير رياستن ڏي آهي، جتي هنديءَ جو زياده رواج هو، فقير صاحب هنديءَ کي به حاصل ڪري ورتو هو. هنديءَ تي کيس ڪافي عبور حاصل هو، جيئن اسان کي سندس هندي تصنيفات مان نظر اچي ٿو.

تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ، جڏهن فقير صاحب جوانيءَ جي سن کي پهتو، تڏهن اُن وقت ڪلهوڙن جي دربار ۾ سندس رسائي ٿي. جيئن سندس خانداني روايتن مان معلوم ٿئي ٿو، هو راڄو ليکيءَ جو ماسات هو، جو نورمحمد ڪلهوڙي جي دور ۾، سرڪاري ملازمت ۾ گهڙيو هو ۽ ميان غلام شاهه جي حڪومت جي دور ۾، ترقي ڪري، وزير جي عهدي تي وڃي پهتو هو. غلام شاهه جي حڪومت جي دور ۾ ٻن شخصيتن وڏي حيثيت حاصل ڪئي هئي – هڪ مير بهرام، ۽ ٻيو راڄو ليکي. ليکي وڏو دورانديش شخص هو. حڪومت ۾ پنهنجي اقتدار کي قائم رکڻ لاءِ، هن پنهنجي عزيزن ۽ قريبن مان گهڻن کي سرڪاري ملازمت ۾ آندو. جيئن زباني روايتون آهن، راڄو ليکيءَ جي مدد سان، روحل فقير به سرڪاري ملازمت ۾ داخل ٿيو.

ميان غلام شاهه، فقير صاحب جي خصلتن کان پوريءَ ريت واقف هو — سانتيڪو مزاج، نهٺي طبيعت، هوَس ۽ حرص کان دور. ميان صاحب سندس

---

[1] ميان سرفراز خان سن 1773ع ۾ تخت تي ويٺو.

سر پرست بڻجي پيو. هوريان هوريان، ترقي ڪري، روحل فقير توشاخاني جو ناظر مقرر ٿيو. هيءُ عهدو ڪا ٿوري شيءِ نہ هئي، مگر هو ان رتبي تي پهچڻ ڪان پوءِ بہ اڳي وانگر نهٺو ۽ سادگيءَ جي صورت بڻيو رهيو. ان زماني ۾ بہ هو "دست بہ ڪار ۽ دل بہ يار" جو نمونو ٿي رهيو.

فيضان الاهي جڏهن ڪنهن دل کي پنهنجي لاءِ انتخاب ڪندو آهي، تہ ان ۾ انساني شرف جون سڀيئي سعادتون اڳ ۾ ئي موجود ٿي وينديون آهن روحل فقير جي بہ پاڪيزه دل اهڙيءَ ريت انوارِ الاهيءَ جي جلوي لاءِ پٺي تيار ٿي. اوچتو ئي اوچتو سن 1722ع ڌاري، سنڌ جو ڪريم النفس حاڪم ميان غلام شاهہ گذاري ويو ۽ سندس فرزند ميان سرفراز حڪومت جون واڳون ورتيون. جواني ۽ الهڙ پڻ، سياست کان ناواقفي— اِهي اهڙيون شيون هيون، جي نوجوان تاجدار کي بي احتياطيءَ جي طرف وٺي ويون. هو راڄو ليکيءَ جي هٿن ۾ ڪيڏي رهيو هو، جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو هو پنهنجي قديم خانداني محسن، مير بهرام کان ڪشيده ٿي ويو. فقير صاحب اگرچ راڄو ليکيءَ جو طرفدار هو ۽ سندس ئي ماڻهو ٿي سمجهيو ويو، مگر حق ۽ صداقت کيس متاثر ڪيو. مير بهرام جي خلاف منصوبن کي ڏسي هو لرزي اٿيو. سندس دل تہ هن ست رنگيءَ دنيا کان اڳ ئي بيزار هئي. خالي نالي ۽ نمود کان هو گهڻو پري هو، پر هاڻي سندس علمي مطالعو بہ وسيع ٿي ويو. هن ڄاتو ٿي تہ هنن منصوبن جو نتيجو ڇا نڪرندو. هن دنيا جي شان شوڪت، مال ۽ دولت جي بي جتاءَ ڪکر جي ڇانوَ کي قريب ٿي ڏٺو. هٿ ۾ استعيفا جو ڪاغذ کڻي، ميان سرفراز جي دربار ۾ پهتو. ميان جي طبيعت ۾ تہ هوَ تبدِيلي ۽ اصلاح آڻي نٿي سگهيو، ان ڪري سندس ترڪ ملازمت جو پختو عزم هو. هو هڪ قديمي ملازم هو، جو پنهنجي تجربيڪاريءَ ۽ ديانتداريءَ کان مشهور هو. تنهنڪري ميان سرفراز سندس استعيفا کي منظور ڪرڻ ۾ تامل کان ڪم ورتو ۽ پاڻ وٽ رهڻ لاءِ مٿس زور ڪيائين. مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. ميان صاحب آخر رنج ۽ مجبور ٿي، کيس پاڻ کان ڌار ڪيو.

ڪيڏي نہ خوش نصيب زندگي آهي انهن آزاد انسانن جي، جي دنيا جي باطل هوَس کان بچي، ان جي قندن ۽ قيرن مان نڪري، انسانيت جي صحيح

شاهراھ تي قدم رکن ٿا، ۽ پوءِ "لاخوف عليهم ولا يحزنون" جي مرتبي تي پهچن ٿا. فقير صاحب دنيا کان بيزاريءَ جو منظر هيئن ٿو ڏيکاري:

دنيا ڍونڍ تي طالب ڪتي بينا مل عمر تاٿي،
هڏي آتون هوڏ تنهان دي وڙهندے عمر و هاٿي،
انڌيان عشق الله دا ڇوڙيا، پئے ول وڙن پاٿي،
"روحل" راھ ربانيءَ ٻاجهون هي سڀ ڪوڙ ڪهاٽي.

خواجه حافظ پنهنجي غير فاني ڪلام ۾ متينءَ حقيقت جو نقش هيئن ٿو ڪڍي:

غلام همت آنم ڪ زير چرخِ ڪبود،
ز هرچه رنگَ تعلق پز يرد آزاد است.

(مان اُن شخص جي مردانہ صحت جو ٻندو آهيان، جو هن آسمان جي هيٺان رهي، هرهڪ اهڙيءَ ڳالهه کان، جنهن کان ڪنهن لڳ لاڳاپي جو رنگ دل تي چڙهي ٿو، آزاد آهيَ.)

هيءَ ڪو آسان ڪم نہ آهي. ڪنهن جي دل چاهيندي تہ هو دنيا جي شان ۽ شوڪت کان علحده ٿي، دولت جي راحت ۽ دنيائي عيش جي اسباب کي پٺ ڏئي! اهوئي سبب آهي، جو انساني حيات جي مفڪرن، نفس جي جهاد کي جهاد اڪبر سڏيو آهي.

فقير صاحب هن جهاد اڪبر ۾ سوڀ لهي، سڀ ڪي ترڪ ڏيئي صراط المستقيم جي طرف قدم وڌايو. هو پنهنجي وطن مالوف ٿر ۾ پهتو ۽ عمرڪوٽ جي پرسان پدمات جي پٽ تي وڃي گوشي نشين ٿيو.

زباني روايتن مان هڪ روايت سندس ترڪ ملازمت جي لاءِ هيءَ بہ ٻڌي وڃي ٿي، تہ هڪ پيري جو ذڪر آهي تہ ڪي عربستان جا سوداگر ميان غلام شاھ جي دربار ۾ آيا. هنن ڪيتروئي اسباب ميان کي ڏيکاريو. ميان انهن مان ڪيتروئي پسند ڪري، خريد ڪيو. جڏهن خريد جو معاملو گذري چڪو، تڏهن سوداگرن ميان کي هڪ ڪپڙي جي جوڙي سوکڙيءَ طور ڏني، جنهن تي سارو قرآن شريف، وڏيءَ ڪاريگريءَ سان اُٽيو ويو هو. ميان اها جوڙي ادب سان ورتي، روحل فقير کي هيئن چئي سنڀاري لاءِ ڏني، تہ "هن کي توشاخاني ۾ حفاظت سان رکج، جڏهن مان مران تہ مون کي انهيءَ چادر ۾ رکيو وڃي."

”جڏهن ميان غلام شاهه وفات ڪئي ۽ سندس وڏو پٽ سرفراز خان سنڌ جو والي ٿيو، تڏهن روحل فقير مٿين جوڙي ميان سرفراز خان کي آڻي ڏني ۽ کيس سندس والد جي وصيت ٻڌايائين. ميان سرفراز هيءَ ڳالهه ٻڌي- اٿٻڌي ڪري ڇڏي، ۽ اها جوڙي روحل فقير کي موٽائي ڏنائين ته ”وڃي توشاخاني ۾ رک، ڇاڪاڻ ته مان ان جوڙيءَ مان پنهنجو ڪفن ڪندس.“ هن واقعي روحل جي دل کي وڏي چوٽ رسائي، ۽ هن توشاخاني جون ڪنجيون ميان سرفراز کي سنڀاري ڏنيون.“

جيتريقدر هن حقيقت جو تعلق آهي، مون کي هن جي قبول ڪرڻ ۾ تامل آهي. هن روايت جي اندر ڪا به صداقت نظر نٿي اچي. ميان سرفراز جي سياسي ناعاقبت انديشي پنهنجيءَ جاءِ تي آهي، پر هي سندس اخلاق ۽ وضع تي وڏو حملو آهي، جنهن کي بهتان چئجي، ته به بجا آهي. اڄ ڏينهن تائين ڪنهن به مورخ سندس اخلاق تي ڪو رقيق يا ناپسند حملو نه ڪيو آهي. هو هڪ صالح نوجوان هو، اُن وقت جي بزرگن مان مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ۽ حضرت فقير الله صاحب علويءَ سان سندس بيحد تعلقات هئا. حضرت فقير الله جي مڪتوبات ۾ ميان سرفراز جا لکيل خط موجود آهن، جن مان سندس غير معمولي خصوصيتن جو اظهار ٿئي ٿو. هو پاڻ به وڏو عالم ۽ شاعر هو. اهڙو ماڻهو اهڙي ناشائسته حرڪت ڪري، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي. هڪ بادشاهه وٽ اهڙيون جوڙيون ميسر ٿي پئي سگهيون. نادر الوجود شيءِ ئي چو نه هجي، پر جڏهن هڪ ڪاريگر ان کي تيار ڪري پئي سگهيو، ته ان ايجاد کي وري وجود ۾ آڻڻ لاءِ ڪا به بي شيءِ مانع ٿي نٿي سگهي. جا شيءِ دستياب ٿي سگهي ٿي، ان ۾ پٽ، پيءُ لاءِ بخل ڪري، پٽ به اهو جو صالح ۽ عالم، پيءُ اهو جو لائق بادشاهه ۽ عالم، ڪڏهن به اعتبار ۾ اچي نٿو سگهي.

جيئن مختلف روايتون موجود آهن، پدمات جي پٽ تي ٿوري وقت جي گوشي نشينيءَ کان پوءِ فقير صاحب جهوڪ ميرانپور روانو ٿي ويو ۽ اتي شاهه عنايت الله صوفي شهيد جي مزار تي معتڪف ٿي رهيو. اعتڪاف کان پوءِ اتان جي سجاده نشين شاهه عزت الله جي معتقدين ۾ شامل ٿي ويو. شاهه عزت الله شاهه شهيد جو فرزند ارجمند، ان وقت جي بزرگن ۾ بلند درجو رکندڙ هو، جيئن علي شير ”قانع“ لکي ٿو[1]:

”جو ڪجهه سندس زبان مان نڪري ٿو، اهو تقدير سان موافقت رکي ٿو. سواليءَ جي سوال کان اڳ ۾ ئي، سندس ڪرامت

---

[1] ”تحفة الکرام“، ج 3، ص 170

پريءَ زبان تي ڳالهيون اچي ٿيون وڃن. منهنجو ناقص قلم، هن خاندان جي بزرگيءَ جون ڪهڙيون ڳالهيون لکي.“

جهوڪ ميرانپور مان پنهنجي تشنگي مٽائي، هو پنهنجي وطن موٽيو. ان زماني جي ڳالهہ آهي تہ ڪن منصوبي بازن، ميان سرفراز جا ڪن وڃي پريا تہ روحل فقير توشاخاني جو سمورو سامان سنياري نہ ڏيئي ويو آهي. هن بي بنياد تهمت ڪي سندس مخالفن اهڙي رنگ ۾ ميان صاحب کي ٻڌايو، جو هن حڪم ڏنو، تہ سپاهين کي موڪليو وڃي تہ هو فقير صاحب کي گرفتار ڪري اچن. شاهي حڪم موجب سپاهي پدمات جي پٽ تي وڃي پهتا، جتي روحل فقير جو هاڻي آستانو هو. فقير صاحب کي گرفتاريءَ جي حڪم کان آگاهہ ڪيائون، جنهن تسليم لاءِ ڪنڌ جهڪائي جواب ڏنو تہ ”بابا سياڻي هلنداسون.“ مگر اتفاق اهڙو ٿيو جو ٻئي ڏينهن صبح جو هيءَ خبر اڏرندي پهتي تہ مير بهرام جي شهادت کان پوءِ ميان سرفراز تخت تان دست بردار ٿي چڪو آهي. سرڪاري ماڻهن کي جڏهن هيءَ خبر پيئي، تہ هو فقير صاحب کي پنهنجي حال تي ڇڏي، پوئتي موٽيا.

فقير صاحب جي مرشد بابت هڪ روايت مطابق چيو وڃي ٿو، تہ فقير صاحب پنهنجي مرشد جي نالي کي ئي مخفي رکي ڇڏيو هو، جنهنڪري سندس نالو اڄ تائين ڪنهن کي بہ معلوم ٿي نہ سگهيو آهي. جيستائين مسلمان صوفين جي مشرب جو واسطو آهي، سپيئي تذڪرا هن حقيقت سان معمور آهن تہ هر صوفي پنهنجي رهبر ۽ رهنما جي نسبت جو خصوصيت سان ذڪر ڪيو آهي، جنهن کي خير ۽ برڪت ڄاتو ٿي ويو. روحل فقير هڪ مسلمان صوفي هو، ان ڪري اهڙي لا علمي حقيقت تي اعتبار ئي نٿو ڪري سگهجي.

هن ئي سلسلي جي ٻي روايت آهي تہ هو هڪ هندو فقير ڏونگرسي مهراج جو فيض يافتہ هو، جو ٿرپارڪر جي طرف ڇڳو ساڌ سنگت وارو ساڌو ٿي گذريو آهي. عين ممڪن آهي، تہ فقير صاحب ساڻس صحبت ڪئي هجي. اڪثر مسلمان صوفين، هندو ساڌن سان صحبت ڪئي آهي ۽ هندو ساڌن مسلمان درويشن سان روح اٽڪايو آهي. ڏونگرسي هندي زبان جو ڪوي ٿي

گذريو آهي، تي سگهي ٿو تہ فقير صاحب سندس ڪِـوتا مان استفاده ڪيو هجي. ڏونگرسي مهراج جو هڪ شبد مثال طور ڏيان ٿو:

پچن ويچارو موري پائيو — من موهيلا
پنورا من پرمائيو — من موهيلا
پهلي ڪمائي جانري پرکيو — پيچهي ڪيسا پچتائيو
مول گنوايو اُنهان مولان — جنم چوراسي منهن جائيو
من موهيلا
چرنين منهن لگائيو
من اپنا هاٿ رک لو — جسم ڪُـبڌ نہ لي جائيو
"ڏونگر" پوري ٻوليا — من موهيلا

روحل فقير پنهنجي حياتيءَ جو وڏو حصو سير ۽ سياحت ۾ گذاريو. جوڌپور ۽ بيڪانير جي حصن جو هن خوب سير ڪيو. جنهن جاءِ تي پهتو ٿي، اتي سندس روحاني فيض کان سوين ماڻهو پئي سيراب ٿيا. پنهنجي مريدن کي اڪثر جوڳ جي پاڪر ڏيندو هو. اُن ڪري جوڳي فقير سندس ارادتمندن ۾ داخل آهن. هن سير ۽ سفر جي سلسلي ۾، سندس ملاقات جوڌپور جي راجا بجيہ سنگ سان بہ ٿي، جنهن جو مٿي ذڪر ڪيو اٿم. فقير صاحب ڪجهہ وقت جوڌپور ۾ رهي، راجا کي صوفيانہ مسلڪ کان واقف ڪرڻ لاءِ، پنهنجي تصنيف "آگم وارتا" رچي، جنهن جي پڙهڻ مان معلوم ٿئي ٿو تہ هو هندو ڌرم ۽ ويدانت جي هر نڪتي کي پوريءَ ريت ڄاڻندو هو. سندس هن روحاني ڪمال کي ڏسي، راجا سندس معتقدن ۾ شامل ٿي ويو. هن مٿس زور پريو تہ اتي ئي رهي پوي، مگر هن مستقل سڪونت اختيار ڪرڻ اجا پسند نٿي ڪئي.

هاڻي سندس زندگيءَ جي شام اچي ٿي هئي. سنڌ ۾ ڪلهوڙن جي حڪومت جو خاتمو ٿي چڪو هو. مير فتح علي خان سن 1783ع ۾ هالاڻيءَ جي جنگ فتح ڪري، سنڌ جو حاڪم بڻيو. ٻئي سال ميرن ۾ ملڪ جو ورهاڱو ٿيو. خيرپور وارو حصو مير سهراب خان کي مليو. مير سهراب خان کي خبر هئي تہ فقير صاحب کهڙيءَ ريت مير بهرام جو پاسو ڪٽي، حق ۽ صداقت جي سر پرستيءَ ۾ پنهنجي ملازمت کي ترڪ ڪيو هو. ان کان سواءِ هو هاڻي سندس روحاني عظمت جو بہ قائل ٿي چڪو هو. هن ڪيس لکي موڪليو تہ

سندس ملڪ ۾ جتي بہ هو پنهنجي رهائش لاءِ جاءِ انتخاب ڪري، اها ڪيس جاگير طور ڏني ويندي. مير سهراب خان جي هن محبت ڀريءَ دعوت جو فقير صاحب تي وڏو اثر پيو. جاگير جي وٺڻ ڪان تہ فقير صاحب انڪار ڪيو، پر سندس ملڪ ۾ رهڻ قبول ڪيائين. سندس ساٿي، فقير مراد، ميرن جي لاءِ هيئن دعا ڪئي:

باري پرزردگار، ڪيا وڻ ڪامل ڪکاڙين جا،
تاريون تالپرن جون، تيــَــڙيون باغ بهار،
سي مرڪن شال "مراد" چئي، سنڌ صوبي سردار،
جن ڏنو ڏيهہ ڏاتار، مر ڪائن خان خوشيءَ سان.

مير صاحب جي هن دعوت ڪي قبول ڪندي، فقير صاحب خود بہ چاهيو ٿي تہ هاڻي ڪٿي گوشي نشين ٿي، باقي حياتي ياد الاهيءَ ۾ گذاري. چنانچہ هو هنگامي دنيا ڪان ڪناره ڪش ٿي، پنهنجي سڄي اهل ۽ اطفال سميت ڪوٽ ڏيجيءَ جي پرسان ڪوٽلي جي ننديءَ بستي ۾ وڃي رهيو.

ڪوٽلي ۾ رهائش اختيار ڪرڻ ڪان پوءِ، سندس معتقد ان بستيءَ ۾ ايندا ويندا ٿي رهيا. اُتان جي زميندار ڪي هيءَ ڳالهہ پسند نہ آئي. دولت ۽ فقير جو تصادم ٿي پيو. فقير جو صلح ڪُل ٿئي ٿو، سو هن وير ۽ وروڌ ڪي ڪٿي ٿو برداشت ڪري سگهي. روحل فقير نقل مڪاني ضروري سمجهي. مير سهراب سندس بيحد دلجوئي ڪئي، مگر فقير صاحب جو فيصلو اٽل هو. هو پنهنجي سڄي اهل ۽ عيال کي وٺي، خدا تي توڪل ڪري، بنا ڪنهن مقام ۽ منزل جي اڳتي وڌيو. چون ٿا تہ جڏهن هو موجوده ڪنڊڙيءَ وٽ آيو، جو ان وقت جهنگ ۽ غير آباد پـَٽُ هو، تڏهن سندس چادر جو پلؤ هڪ ننڍڙيءَ ڪنڊيءَ جي وڻ ۾ اٽڪي پيو. فقير صاحب هن معمولي روڪ کي، خدائي امر سمجهي، پنهنجي لڏي لاهڻ جو حڪم ڏنو. جلدئي جهنگ کي صاف ڪري، ساديون جهوپڙيون اڏي، هڪ ننڍڙيءَ بستيءَ کي آباد ڪيو ويو، جنهن جو نالو "ڪنڊڙي" رکيو ويو، جو نالو فقير صاحب جي رهائش جي واقعي کي ياد ڏياريندو رهي ٿو. درياءَ جي پر تي هي آجو گذران، فقير صاحب جي دلي راحت جو سبب بڻيو. روحل فقير هن ننڍڙيءَ بستيءَ جو وڏيءَ حب ۽ پيار سان ذڪر ڪيو آهي:

ڪنڊڙيءَ ۾ ڪلتار ڏنوسي — رانجهو رمزن وارو يار
في أنفسكم افلا تبصرون — مخفي هي اسرار
رمز رندن جي ڪوڪو پرڪي — برهه جو باري بار
وحدت واري واٽ ونج تون — وتي نه آٽج وار
”روحل“ رهجان رمز انهيءَ ۾ — بي سڀ ڪُوڙي ڪار.

ڪانن جون جهوپڙيون ۽ ککن جون ڇنون، هاڻي حق جي طالبن جون زيارتگاهه بڻجي پيون. ملڪ جي هر حصي کان ارادتمند فقير، پنهنجي روحاني تشنگيءَ کي مٽائڻ لاءِ اچي تي گڏ ٿيا. صبح ۽ شام وحدت جو وڻجار تي هليو ۽ معرفت جي هٽيءَ جو هوڪو تي پئو. بنا ڪنهن مت ۽ ڀيد جي هندو ۽ مسلمان هڪ هنڌ پئي جمع ٿيا. هڪ طالب ڏرمون مل ”انور“ پنهنجي ستگر جي ساراهه هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙي ڪنڊڙي ناهه، تحقيق آهي ڪاسي
روحل رام وسي اُتاهين، جنهن لائي سماڌ ابناسي
اُهي وجي ٿيا واسي، ”انور“ آمرَ پد نرباڻ ۾.

مسلمان ارادتمند فقير در محمد پنهنجي مرشد جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

ڪنڊڙيءَ جا پير پرورَ — سير وهي تنهنجي سڀ ڪان سر
اچن سوالي وجن نه خالي — روحل تنهنجي در
ڏجانءِ ڏاڻ خوشيءَ مان — وهلو وير تون ور
”در محمد“ مسڪين چئي — نظر نماڻي تي ڌر.

جيئن ته دنيا فاني سراءِ آهي ۽ هن مسافرخاني ۾ جو آباد ٿيو، ان کي هتان هڪ ڏينهن ڪُوچ ڪرڻو آهي. فقير صاحب جي عمر جو ماڻ به پرجي آيو. معمولي بيماريءَ کان پوءِ، سنڌ جو هي آزاد صوفي، پنهنجي خالق جي حضور ۾ وڃي حاضر ٿيو. راويت آهي ته هن سن 1804ع ڌاري، هن دنيا کان موڪلايو.

روحل فقير به شاديون ڪيون. سندس پوئين گهر واري مراد فقير جي نياڻي هئي. پهرئين گهر مان ڪيس به پُٽ ٿيا، هڪ شاهو فقير ۽ ٻيو غلام علي فقير. پوئين گهر مان ڪيس به فرزند ٿيا، دريا خان فقير ۽ خدا بخش فقير.

روحل فقير پنهنجي دؤر جو هڪ وڏو صوفي ٿي گذريو آهي. سندس تصنيفات ۾ چار هندي رسالا، من پر بوڌ، اديت گرنٿ، سرب گيان ۽ آگم وارتا مشهور آهن. انهن کان سواءِ ٿورا ڀڇن پڻ ڇپيا اٿس.

فقير صاحب جو ڪلام سنڌيءَ ۽ سرائڪيءَ ۾ بہ موجود آهي، جو ٿورو آهي، پر نهايت مدلل. زبان سادي پر فصيح آهي. هو ان دور ۾ ٿي رهيو، جنهن کي سنڌي ادب ۾ متقدمين جو دور ٿو چئجي. سنڌ جي عظيم شاعر شاهہ عبداللطيف جي دور سان سندس قريبي تعلق آهي.[1] ان دور جي ساده بياني ۽ شگفتگي ضرب المثل آهي. اهوئي سبب آهي، جو فقير صاحب جي ڪلام ۾ بہ پنهنجي همعصر بزرگن واري سادگي موجود آهي. سندس ڪلام ۾ تصوف جي باريڪ نگاهي موجود آهي ۽ اهو ٻاهرئين رنگ ڪرنگ کان آزاد ۽ پاڪ آهي. هو رهبر اعظم جي مبارڪ قول "الاهُم اَعُوذ بِڪَ مِن عِلم لا يَنفَعُ"، (خدايا مان توکان ان علم کان پناهہ گهران ٿو، جنهن کان ڪو نفعو نہ پهچي) جو پورو پورو تابع نظر ٿو اچي— جيئن پاڻ فرمائي ٿو:

ڪهڻي تان هرڪو ڪهي، پر رهڻي اوکي بات،
پڌري ٿيندي ذات، رهڻيءَ مان "روحل" چوي.

جيئن متي لکيو اٿم، فقير صاحب جي ڪلام ۾، اکثريت ان فڪر ۽ اجتهاد جي آهي، جنهن ۾ هن صوفيءَ جي مسلڪ کي نمايان طور پيش ڪيو آهي. هن توحيد جي اهم مسئلي کي وڏي اهميت ڏني آهي، جو سندس ڪلام جو جوهر چئجي تہ بہ روا آهي. توحيد جي معنيٰ آهي "هيڪڙائي"، يعني، خلقڻهار جي هيڪڙائيءَ جي قبوليت. صوفي جيئن تہ پنهنجي ذات جو تعلق فقط، خداوند تعاليٰ سان ڳنڍيل رکي ٿو، ان ڪري هو توحيد جو دنيا ۾ وڏو علمبردار آهي. امام غزالي رحمتہ الله عليہ، پنهنجي تصنيف "المنقذ من الضلال" ۾ "القول في طريقة الصوفيہ" جي عنوان هيٺ فرمائي ٿو:

"جڏهن مان علوم کان فارغ ٿي، صوفيہ جي طريقي جي طرف متوجهہ ٿيس، تڏهن مون کي معلوم ٿيو، تہ سندن طريقو علم ۽ عمل سان تڪميل تي پهچي ٿو. سندن علم جو نتيجو نفس جي متابعت کي قطع ڪرڻ، بُرن اخلاقن ۽ خبيث صفتن کان پاڪ ٿيڻ آهي، تان جو ان جي ذريعي، قلب کي غير الله کان صاف ڪيو وڃي ۽ ان کي ذڪر اِلاهيءَ کان معمور ڪيو وڃي."

---

[1] شاهہ ڀٽائيءَ جي تتبع ۾ فرمايو اٿس:
"بيت نہ ڀانئجو ماڻهئا، هي وحدت جو واپار."

فارسي زبان جو مشهور صوفي شاعر، مولانا نورالدين جامي، پنهنجي تصنيف ”لوائح“ ۾ هن نڪتي کي سادگيءَ سان هيئن ٿو پيش ڪري:

اے دل طلب ڪمال در مدرسہ چند تڪيمل اصول و حڪمت و هندسہ چند
هر فڪر ڪہ جز ذڪر خدا وسوسہ هست شرمے زخدا بدار اين وسوسہ چند

(اي دل مدرسي ۾ ويهي، ڪماليت جي ڳولا ڪرڻ ڪيستائين؟ اصول، فلسفي ۽ حسابن جي هيءَ تڪميل ڪيستائين؟ اهو فڪر جو خدا جي ذڪر کان سواءِ هجي، سڄو وسوسو آهي. خدا کان ڊڄ هي وسوسو ڪيستائين؟)

حضرت جنيد بغدادي، جنهن کي صوفي پنهنجو سردار ڪري مڃين ٿا، فرمائي ٿو تہ: ”صوفي پاڻ کان فاني ٿي وڃي ٿو، ۽ خدا سان باقي رهي ٿو.“ رومي فرمائي ٿو:

زندگي مقصود بهر بندگي ست زندگي بے بندگي شرمندگي ست
جز خضوع و بندگي و اضطرار اندرين حضرت ندارد اعتبار
هرڪہ اندر عشق يابد زندگي ڪفر باشد پيش اُو جز بندگي.

(زندگيءَ جو مقصد فقط خدا جي بندگي آهي. بندگيءَ کان سواءِ زندگي شرمندگي آهي. نياز، بندگي ۽ دلي بيتابيءَ کان سواءِ، ٻيءَ ڪنهن بہ شيءِ کي، ان جي حضور ۾ دخل نہ آهي. جو خدا جي محبت جي اندر زندگي لهي ٿو، ان وٽ سندس بندگيءَ کان سواءِ ٻيو سڀ ڪفر آهي.)

روحل فقير بہ ان قول صادق جي هيئن شهادت ٿو ڏئي:

چشما آب حياتي دا، دل اندر حوض حضوري،
سِر دي سودي پيندي عاشق، پريت جنهان دي پوري،
سي جينديان مُوتوا ٿي ڪر بيٺي، پايا سُک صبوري،
”روحل“ رنگ هڪ دي رتي، سي نُور، ملي وڃ نُوري.

فقير صاحب جنهن ٻيءَ حقيقت کي وضاحت سان بيان ڪيو آهي، اها آهي ”پاڻ سڃاڻڻ“ جي قوت آگاهي. فرمائي ٿو:

جي تون صحيح سڃاڻي پاڻ، اٿئي قيمت سندو قطرو،
ڪوري ڪد قلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ پرِ کي، سندو چتن چاڻ،

نت سائين توهي ساڻ، راتيان ڏينهان "روحل" چوي.

هاڻي ڏسون ته پاڻ سڃاڻڻ ڇا آهي؟ رومي فرمائي ٿو:

از خود آگه چون نئي اے بي شعور،
پس نبايد برچنين علمت غرور.

(جيئن ته تون پاڻ کان واقف نه آهين، ان ڪري توکي پنهنجي ڄاڻ تي ايڏو هٺ ڪرڻ نه گهرجي.)

صوفين پاڻ سڃاڻڻ منجهان مطلب ٻانهي ۽ خالق جي توسل کي ورتو آهي. رومي ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:

چون بداني تو کماهي خويش را — علم عالم حاصل آيد مرتوا
گرهمي خواهي ڪ باشي حق شناس — خويش را بشناس نه از راه قياس
بل ز راه ڪشف و تحقيق و يقين — عارف خود شوڪ حق داني ست اين.

(جڏهن پنهنجي هستيءَ کي سڃاڻيندين، ته توکي سڄي جهان جو علم حاصل ٿي ويندو. جيڪڏهن تون گهرين ٿو ته خدا کي سڃاڻين، ته پاڻ کي سُڃاڻ. پيو قياس نه وٺ. ڪشف، تحقيق ۽ يقين جي راهه کي وٺي، پاڻ سڃاڻڻ جو عارف بڻجي وڃ، ڇو ته اهائي حق داني آهي.)

شيخ محي الدين ابن العربي هن حقيقت جي وضاحت هيئن ٿو فرمائي:

اَلْعَبَدُ عَبَد وَ اَن ترقي والرب رب و اَن تنزل

(ٻانهون، ٻانهون آهي، پوءِ هو ڪيتري به ترقي ڪري، رب رب آهي، اگرچ هو ڪيترو نزول ڇو نه ڪري.)

مٿيئن حقيقت مان صاف ظاهر ٿيندو، ته انسان جڏهن پاڻ کي صحيح صورت ۾ عبد تصور ڪري ٿو. تڏهن ئي سندس مقام ۽ منزل جي ترقي ٿئي ٿي. علامہ اقبال "عبده" جي تشريح هيئن ٿو ڪري:

عبده آ جانفزا ۽ جانستان عبده شيشو به سنگ گران عبده دنيا آ دنيا عبده

ترجمو:

رنگ سڀ آهيون ۽ هو بي رنگ وبو عبده کي ابتدا بي انتها عبده کي صبح شام آهي نه ڪا

"عبده" جي فهم ۽ ادارڪ جي اعليٰ مقام کي علامہ اقبال خوديءَ سان تعبير ٿو ڪري. سنڌ جو صوفي اڳيئي ان ڪان پوريءَ ريت واقف آهي. روحل فقير فرمائي ٿو:

وٽــج وهــائڻ ڪــاڻ، ڇــو وڃيــن ٻئــي هـــَٽ؟
توکي پــٽ پٽيهــر پــانهنجو، اتــي وٽــج مڙوئـي وَٽ!
جنهــن ۾ نشــو نينهــن جــو، ســاڪا ڪونـي پـــَٽ!

علامہ اقبال انهيءَ قبيل ۾ فرمائي ٿو:

آدمـي وٽ ئـي نـہ پهتيــن، ڪئـن خـدا ڳوليـن پيــو!
پــاڻ کــان پرتــي وڃـــي ۽ آشــنا ڳوليـــن پيـــو!
پوَ وڃي ڪنهن شاخ گل ۾، آب نم سان ڪر گذر،
رنــگ بگڙيــي لئــي وري بــاد صبــا ڳوليــن پيـــو!

(ترجمو)

صوفيءَ جو خوديءَ بابت ڪهڙو نظريو هئڻ گهرجي، ان لاءِ "روحل" فقيــر هيئن ٿو فرمائي:

چاڻ خودي تان خود ڪون پهچين، نال خودي خود پائين،
بنا ڪيف لطيف نـہ لــيدا، ســڻ تــان ســچ آڪـائين،
"روحل" رانجهن دل وچ وسدا، ڍوند نہ سجيان جائين.

جيئن تہ صوفين جي پَرِ "صلح ڪُل" ٿئي ٿي، ۽ هو دنيا کي محبت ۽ پيار جو پيغام ڏيندڙ آهن. روحل فقير جي ڪلام ۾ بہ اسان کي ان حقيقت جو اظهار ملي ٿو:

ڪفـــر ۽ اســـلام ۾ تـــا پيـــن ابتـــا پيـــرَ،
هـڪ هنـدو ٻيـا مسـلمان، ٽيــون وچ وڏائــون ويــر،
اُنـڌن اوندهــہ نــہ لهــي، تــن ڪـي سـچ چونـدو ڪيــر!
پر "روحل" راهہ پرين جي، جان گهڙي ڏنوسي گهير،
تــہ رب مڙنــي ۾ هيڪــڙو، جنهــن ۾ ڦنــد نــہ ڦيــر:
سـا ڪـاڏي ڪنـدي پيــر، جـا ســتي ڪعبــةالله ۾!

هڪ فارسي شعر هن قبيل ۾ روميءَ چيو آهي:

ڪفر است در طريقت ما ڪينہ داشتن،
آئين ما است سينہ چون آئينہ داشتن.

سچ، روحل فقير هن اڪسير جو پندار آهي:

سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دوئي دل نہ لائن،
”روحل“ رنگ هڪي دي رتي، سي سڀ ڪنهن سيس نماون.

روحل فقير جي ڪلام ۾ صوفيءَ جي لاءِ هڪ مفصل پروگرام موجود آهي. سندس ڪلام ۾ ڪوبہ مبالغو يا اهڙي ڳالهہ موجود ڪانہ آهي، جنهن کي صوفي شطحيات سڏين ٿا. شطحيات منجهان مقصد آهي، اُهي ڳالهيون، جي شرع سان تضاد ۾ اچن. جيڪڏهن ڪٿي ڪو اهڙو نڪتو بيان بہ ڪيو اٿس، تہ نهايت احتياط سان. فرمائي ٿو تہ:

ٽبي ڏيئي پاڻ ۾، پسان جان پيهي،
نڪي ملڪ نڪي خلق، نڪي اسيئي،
اسين بہ ڳوليون جن کي، سي پڻ اسيئي،
ٻي وائي ويئي، ”روحل“ هو نگ پرين جي هڪڙي.

هڪ سنجيده صوفي آهي، جو پنهنجي مواعظ حسنہ سان، دلين کي ڏتاريندو رهي ٿو.

روحل فقير جو ڪلام، جيئن مٿي ٻڌايو اٿم، ڪو زياده نہ آهي. مگر هنديءَ ۾ سندس ڪوتا چڱي انداز ۾ آهي. سندس هندي تصنيفات جو مٿي ذڪر ڪيو اٿم. انهن کان سواءِ پچن بہ اٿس، جن جو رنگ هيٺينءَ ريت آهي:

(1)

اپنا روپ پڇان، سمجھ من درسن پيهي.

1-جئسي شنگھ اجاسنگ ڏولي آپ نہ چيني پرمي پولي،
جانت هوءِ اجان.

2-ڪستوري وسي مرگھ ڪي مانهين، بَنُ نَنُ ڍونڍي سونگهي تانهين،
هوءِ رهيا حيران.

3-جن تمڪو نشچي ڪر جانيا، رمتا رام سڪل گھٽ مانيا،
سو ساڌو پروان.

4- تين لوڪ مين تمرا واسا، ڪاهي ڦرت هوءِ اُداسا!
جان سڪي ڪو جان!

5- جت ميري پريت صاحب سنگ لاڳي "روحل" پيت پرم ڪي پاڳي،
آتم مين غلطان.

(پنهنجيءَ صورت کي سڃاڻ اي دل، سمجھ جو اهوئي سچو ديدار آهي. جهڙيءَ ريت شينهن ٻڪريءَ جي صحبت ۾ ڦاسي، پاڻ ڇري نٿو، پر عجيب وهم ۾ مبتلا آهي. ڇاڻندي بہ اڃاڻ بڻجي ويو آهي: مشڪ هرڻ جي اندر موجود آهي، مگر هو ان خوشبو کي رڻ پٽن ۾ ڳوليندو ٿو رهي. اهڙي ريت حيران ۽ پريشان آهي.

(پر) جن توکي يقين سان ڄاتو ۽ سڃاتو تہ اهو سڀ جاءِ تي وسندڙ رام پنهنجي اندر آهي. اهوئي صادق صوفي آهي.

ٽن لوڪن [1] جي اندر تون وسندو رهين ٿو، پوءِ ڇا جي لاءِ اداس ٿو گذارين! ڪو ڄاڻڻ وارو هن حقيقت کي ڄاڻي سگھي. جڏهن منهنجي محبت ان مرشد سان لڳي، وهم ۽ سنسي جي پت مون ڪان پڇي پئي. (تڏهن) مان روحاني دنيا ۾ گم ٿي ويس.)

هن شبد يا پڇن جي اندر، فقير صاحب، پاڻ سڃاڻڻ جي تلقين ڪئي آهي، جنهن نظريي بابت مٿي بحث ڪيو ويو آهي تہ اهوئي صوفيءَ جي زندگيءَ جو وڏو مقصد آهي. ڪوي ڪبير فرمائي ٿو:

ڪاهي ڪو پرمت بانوري اوهہ تو تيري پاس هي،
وہ وياپڪ تيري مانهين، پھولون مين جئسي باس هي،
باهر ڪو دوڙي هاٿ نہ آوي، مرگھہ ترشنا ڪهيل،
الک امورت، امر ابناسي، تو مانهين پرڪاش هي.

(اي بيوقوف تون ڇالاءِ وهم ۾ وڪوڙيل آهين، اهو تہ تو وٽ آهي! اهو هر شيءِ تي بسيط، تنهنجي اندر اهڙيءَ ريت آهي، جيئن گلن جي اندر خوشبوءِ ٿئي ٿي. تون ٻاهر ڍڪندو رهين ٿو، پر هو توکي

[1] هندو عقيدي موجب ٽي لوڪ شمار ڪيا ويندا آهن: 1- سرگ لوڪ (بهشت) پاتال لوڪ (دوزخ)، ماترپون (زمين). ڪي پنڊت هنن جي تقسيم هيٺينءَ ريت ڪن ٿا: پور لوڪ (زمين)، سرگ لوڪ (بهشت) پوور لوڪ (خلا) صوفين جو عقيدو وري هيٺينءَ ريت آهي: ماتر لوڪ، پرٿوي لوڪ پرلوڪ.

هٿ نہ ايندو، هيءُ تہ مرگهہ ترشنا جو کيل (رڃ ۾ هرڻ جو ڊوڙڻ) آهي، اهو الڪ، جنهن کي ڪابہ صورت نہ آهي، هميشہ جيئڻ وارو، ۽ فنا نہ ٿيڻ وارو، تنهنجي اندرئي جلوه گر آهي.)

شيخ فريد الدين عطار فرمائي ٿو:

چشم بکشا کہ جلوۂ ديدار تجلي است از در و ديوار،
کلّ شيءِ مُحيُط مي دانم چونکہ مي بينمش نقش و نگار،
ثم وجہ الله ايدت بنظر وَهُوَ معَکُمُ نمايدت ديدار،
اين تماشا چہ بنگري گوئي لَيُس في الدّار غيره بشمار.

(اک کول، جو دوست جو جلوو هر در ۽ ديوار مان نظر اچي رهيو آهي. هو هر ڪنهن شيءِ جي مٿان محيط (وياپڪ) چاڻ. سڀ ان جوئي نقش و نگار ڏسون ٿا. سڀ ڪنهن طرف توکي الله نظر ايندو، اهو توسان گڏ آهي، ۽ ائين توکي ديدار (درسن، ڏيکاريندو رهي ٿو. اهو تماشو ڇا جي لاءِ ٿو ڏسين؟ چوءُ تہ تنهنجي اندر انهيءَ کان سواءِ ٻيو ڪوبہ نہ آهي!)

بهرحال، هن ساڳيءَ حقيقت کي ٻئي شبد يا پڇن ۾ هيئن ٿو فرمائي:

(2)

ڪاهي ڦِرو بنواس؟

-1	شبد کي کر سِمرنا،	وچن کا کر پاس،
	پَو ساگر پار ترن کو،	جپ ساسون ساس.
-2	کي ڦرن مکي کي مانهين،	کن کون گنگا کي پياس،
	شِنگهہ بوکا جي ڦرے،	ڦر مول نہ کاوے گهاس.
-3	تيرا صاحب تجهہ هي مانهين،	تم تجو اور آس،
	سر دئي صاحب ملي،	اچرج، اچنبا هاس.
-4	گُر تہ ”روحل“ هم کون مليا،	کاٽي جم کي ڦاس،
	دن رين مجهکو ييهي هي،	تيري چرنون کي پياس.

(ڇاجي لاءِ ويرانين ۾ ڦرندو رهين ٿو؟ رات ڏينهن خدا جو ذڪر ڪر ۽ اهو ٻول جو ڪري آيو آهين، ان جو خيال ڪر، هن دنيا جي وڏي سمنڊ

ڪي پار ڪرڻ لاءِ، هر دم سان ذڪر الاهي ڳنڊيو رهي. ڪي مڪي شريف ۾ ڦرندا رهن ٿا، ته ڪن ڪي گنگا جي تيرٿ جي سِڪَ آهي، شينهن توڙي بڪيو ڇو نہ هجي، پر هو ڪڏهن بہ گاهہ نہ کائيندو. تنهنجو مالڪ تنهنجي اندر آهي ۽ تون ٻي اميد ڇڏي ڏي، سر ڏي تہ توکي مالڪ ملي، هن تي عجب ۽ حيرت ڇو ٿو ڪرين. ”روحل“ اسان کي مرشد مليو آهي ۽ اسان موت جي بند کان آزاد ٿي چڪا آهيون، رات ڏينهن مون کي تنهنجي قدمن ۾ رهڻ جي آس آهي.)

مرشد جي آمد جو ذڪر، ڪيڏيءَ نہ خوشيءَ سان ٿو ڪري، جنهن جي هر هڪ لفظ مان صداقت ۽ عقيدت جو اظهار ٿو ٿئي:

(3)

آڄ موري سنت پڌاريا، سنت پڌاريا، هري جن پيارا!
ٻل ٻل جائون ٻلهارا!

1- آڄ ميري انگنان مين پئي واڌائي، ورتيا منگل چارا.
2- ياؤ ڀڳت ڪي ڪرون رسوئي، آنند ڪرون آهارا.
3- سيل سنتوک ڪي سيج بڇائون، پائون موڪ دوارا.
4- ڪهتا ”روحل“ سنت هي آيا، پائون درسن ديدارا.

(اڄ مون وٽ مرشد آيو آهي، مرشد آيو آهي، جو خدا جو پيارو آهي، جنهن تان مان هر هر صدقي ٿيان! اڄ منهنجي اڱڻ ۾ خوشي آئي ۽ خوشي منائجي رهي آهي. سندس طعام سندس وعظ ۽ نصيحت ٻڌايان ۽ خوشي سندس چادر ٺاهيان. صبر ۽ شڪر جي سيج وڇايان ۽ ان جي رستي ڇوٽڪارو حاصل ڪريان. ”روحل“ چوي ٿو تہ مرشد آيو آهي، شال سندس درسن ۽ ديدار حاصل ڪريان.)

ڀڳت ڪبير جي عظمت جو فقير صاحب هيئن ٿو اعتراف ڪري:

(4)

مون مين سڪل شڪل سون نيارا
مين داس ڪبير ڪهايا.

1- هماري ديس نهين ماتر پومي نهين آڪاشا،
نهين هي ڏنڌڪارا،

2- هماري ديس نهين هي چندر نهين هي سورج،
نهين هي نوُ لک تارا.

3- هماري ديس نهين هي برهما نهين وشنو،
نهين شو شکتي سارا.

4- کهت "روحل" هر روحل بهي ناهين،
کبير روپ همارا.

(مان سيکجهہ آهيان، جنهن کي ڪابہ شکل نہ آهي، مان ڪبير جو پاڻ کي پانهو چوايان ٿو. منهنجي ديس ۾ نہ زمين آهي نہ آسمان، نہ وري اونداهي آهي، منهنجي ديس ۾ نہ چنڊ آهي نہ سج، نہ وري اڻ ڳڻيا تارا ئي آهن، منهنجي ديس ۾ نہ برهما آهي نہ وشنو، نہ وري طاقت وارو شو آهي. "روحل" چوي ٿو مان بہ نہ آهيان، اسان جي صورت ڪبير جي صورت آهي.)

روحل فقير جي هڪ مريد، ٽانورداس شڪارپوريءَ، پنهنجي بياض ۾ لکيو آهي، تہ هڪ ڀيري، سندس فرزند شاهو فقير، کيس سوال ڪيو تہ

گوري پوري کو کم جانيان کُہُتَ پُري پڇان
"شاهو" اب عرض ڪري ديئو سرب گيان.
گيان بنا گر کم پڙي، جب ستگر کهہ سمجهاءِ
"شاهو" پر ديا ڪرو، ديئو ترت دِکاءِ.

(مرشد جي شهر (موقف) کي گهڻ ٿو چاڻان، ان جي سڃاڻپ ڪتان ڪريان! "شاهو" عرض ڪري ٿو تہ کيس سڄو ئي علم عطا ڪريو. انهيءَ علم (سمجهہ) بنا خبر ڪانہ ٿي پوي، جيڪو مرشد ئي ٻڌائي ۽ سمجهائي ٿو. شاهو تي رحم ڪريو ۽ اهو موقف اُن کي جلدي ڏيکاريو.)

روحل فقير سندس جواب مختصر مگر جامع ٿو ڏئي:

ستگر پُري پُرس هي سدا بيپرواهہ
"روحل" اُو راجا پَئي، راجن کي پتشاهہ
اننگ اکثر نہ ملي نين نين پرپور
"روحل" وچن ٻولي، کو چڳي هنسا سور

نــہ ڪـامي، نـــہ ڪــروڌي، نـــہ لوڀـــي، نـــہ موهـــ
”روحل“ آشنا. ترشنا وانڪي نهين دغاباز نهين دروهہ.

(مرشد جي شهر (موقف) وارو مرد، سدا بي پرواهہ آهي. ”روحل“ اهو راجا آهي، راجائن جو بہ راجا آهي. ڪامديو جي اکر سان هن جو واسطو نہ آهي، سندس اکيون سچيءَ محبت سان ڀرپور آهن، ”روحل“ ڳالهہ جو اهو موتي ٿو ڏئي، جنهن کي ڪو هنس ئي چڳي سگهي ٿو. اتي نہ ڪاوڙ آهي نہ شهوت، نہ لوڀ نہ موهہ، نہ وري ڪا آس جي رڃ آهي ۽ نہ دغا نہ ڊوهہ آهي.)

روحل جي ”ستگر پوري“ بہ اُها آهي، جا مخدوم عبدالرحيم گروهڙي جي ”لقاپور“ آهي. قلب جي صفائي، اخلاق جي عظمت ۽ محبت جي فراواني، صوفين جا بين الاقوامي اصول آهن.

فقير صاحب جي هڪ شبد ڏيڻ ڪان پوءِ، مان سندس هندي شاعريءَ جو ذڪر ختم ڪندس[1]، جنهن جي هر نڪتي مان سندس روحاني ڪمال جو اظهار ٿئي ٿو:

اگر پنٿ کي مهما باري ڪبهي نہ اُتري پريم خماري

1- گيـان نهيـن ڌيـان جـوڳ نهيـن سـاڌن
سمجهـــن ڪـــي مـــت چيتـــن هـــاري
ساڪي نہ شبد، اونـگ نهيـن سـوهنگ
بيـــد ڪتيـــب سَـــڪل سـون نيـــاري

2- هنـدو نـــہ تـرڪ، جوڳـي نــہ سنياسـي
رهـــت آڏول نهيـــــن بيـــــڪ ڌاري
سورا سوئي، جوئـي سنمـُـڪ جهولـي
ڀيـــت گنـــوا ڪـــي گيـــرو ڌاري

3- انمـول پـرش مليـو گهـــٽ مـــانهين
جـــانڪي پريـــت لاڳـــي اُت پيـــاري

[1] سنڌي ادبي بورڊ جي ڪوشش سان ڪنڊڙيءَ وارن جي هندي ڪلام کي جدا شايع ڪيو ويندو.

انتــــر جـــامي انتـــر كوليــــا
مـن كـي ممتـا سـهج سـون مـاري

4- دنيا ايهہ ڪچ ناهين، ناهي ڪچ پايا
ســـتگور صـــاحب تـــون ٻلهـــاري
"روحـــل" ريـــن ڳئـــي دن آيـــو
ارس پـــرس ســنگ مليـــو مـــراري[1]

(جتي عقل گم ٿيو وڃي ٿو، ان طريقي جي عظمت جي ڪهاڻي گهٽي مٿي آهي، ڪڏهن بہ محبت جو خمار لهي نٿو سگهي.

الاهي علم نہ ڏيان سان ملي ٿو نہ جوڳي ٽيڻ سان ملي ٿو، هن نصيحت کي ڪي سمجهہ وارا سمجهن ٿا. ان جو شاهد" نہ آواز آهي نہ ننڊ نہ جاڳ، ويد ۽ ڪتاب کان روحاني دنيا نياري آهي. نہ هندو نہ مسلمان، نہ جوڳي نہ سنياسيءَ تي مدار آهي، محڪم رهت لباس ۽ صورت تي نہ آهي. بهادر اهو آهي، جو انهن سڀني جي سامهون ميدان ماري، سڀ ڀيد وڃائي، گيڙو جي لباس ۾ ڍڪجي وڃي. مون کي پنهنجي اندر اهو مليو، جنهن جي قيمت ڪٿي نٿي سگهجي. ان جي محبت سڀ کان بيحد پياري بڻجي وئي آهي. منهنجي اندر رهڻ واري منهنجي اندر کي کوليو، دل جي دوئي، پنهنجي ذوق سان ماري ڇڏيائين. دنيا ڪا بہ شيءِ نہ آهي، نہ وري ان مان ڪجهہ هٿ آيو، مان مرشد تان صدقي وڃان! "روحل" رات وئي، ڏينهن آيو، ان وصال واري مرد جي ذريعي، دوئي کي مارڻ واري جي سنگت حاصل ٿي.

روحل جي هندي ڪلام ۾ جو رس ۽ ڪمال آهي، ان کي ڏسي تعجب ٿو ٿئي تہ سنڌ جي اندر ڪهڙا نہ صاحب ذوق ۽ صاحب دل عالم ٿي گذريا آهن.

روحل سائينءَ جو سرائڪي ڪلام بہ بيحد سنجيده ۽ متين آهي. روحل جي ڪلام ۾ جو سوز و گداز، رس ۽ ڪمال آهي، ان کي ڏسي

[1] هندن جي اوتار سري ڪرشن لاءِ چيو ويندو آهي تہ هن مُر نالي هڪ ديوتا کي ماريو هو. جو سندس محبت جو رقيب هو. ان ڪري مٿس مراري لقب پيو.

تعجب ٿو ٿئي تہ سنڌ جي اندر ڪھڙا ڪھڙا نہ صاحبِ ذوق ۽ صاحب دل رهنما ٿي گذريا آهن، ۽ اڄ:

”ويا اُو وينجهار، هيرو لعل ونڌين جي.“

مون مٿي روحل صوفيءَ جي اولاد جو ذڪر ڪيو آهي، سندس هڪ ارادتمند ياٽي جيوڻ لعل، شڪارپوريءَ، سندس گاديسرن جو ذڪر نهايت شرڌا سان ڪيو آهي، جنهن ۾ ان خاندان جي سيني شاعرن جو ذڪر اچي ٿو:

روحل رام اوتار، ڪنڊڙي آهي پريم منڊلي،
1- **شاهو** سائين پيد بتايو، **غلام علي** گُلعذار.
دُرس **درياءِ خان** دولهہ آهي **نظر علي** نروار
2- **روحل پيو** رمزن وارو **محمد حسن** موچار.
غلام علي پنو بهڳڻ بالڪ صورتوند سردار.
3- سائين **فيض علي** فيضن وارو جو آهي صاحبِ دستار.
خاص خليفو سائين سياڳو، جنهن کي ڏات ڏني ڏاتار.
4- جهڙي ڪاشي تهڙي ڪنڊڙي، وٽ نہ يانيان وار.
”جيوڻ“ آکي آهيان بندو، ستگر تو آڌار.

(2)

مراد فقير

كلام جي عظمت کان، مراد فقير جو شمار، سنڌ جي مشهور شاعرن ۾ ٿئي ٿو. مراد فقير، روحل فقير جي قريبي صحبتين مان آهي. هن قريبي رشتي جي خبر اسان کي هن مان پوي ٿي، تہ مراد فقير، روحل فقير سان سفر ۽ حضر ۾ گڏ ٿي رهيو. کيس خلافت جو منصب حاصل هجي، تہ کهڙو شڪ آهي.

مراد فقير جي والد جو اسم گرامي، منهنجي محترم دوست پروفيسر عطا محمد حاميءَ، شامو فقير ورتو آهي، جو غلط آهي. جيئن اسان مٿي ڏيکاريو آهي، روحل فقير جي والد ج

و نالو شاهو فقير هو. ڪنڊڙيءَ جي ڪيترن فقيرن کان معلوم ڪيو اٿم، جن ٻڌايو آهي تہ فقير مراد جي والد جو نالو محمد حيات هو، جو روحل فقير جي سؤٽن مان هو. فقير صاحب بہ زنگيجو بلوچ هو. مراد فقير ۽ روحل فقير جي عمرين ۾ قريباً ڏهن سالن کن جو تفاوت هو. جيڪڏهن زباني روايت تي اعتبار ڪجي، تہ مراد فقير سن 1742ع يا 1743ع ۾ تولد ٿيو هو.

ننڍي هوندي فقير صاحب جي تعليم چڱيءَ ريت ٿي. هو هندي، فارسي، سرائڪي ۽ سنڌي زبانن جو پوريءَ ريت ڄاڻو هو. سندس جوانيءَ جو عرصو ڪيئن گذريو ۽ ڪهڙي شغل ۾ گذريو، انهن بابت ڪابہ معلومات نٿي ملي. فقط هيتري خبر ملي ٿي، تہ فقير صاحب، ننڍي ئي هوندي روحل فقير جي صحبت ۾ وڃي پهتو. اُن وقت جڏهن هو پدمات جي پٽ تي وڃي گوشي نشين ٿيو هو، تڏهن مراد فقير بہ ساڻس گڏ هو. جيئن فرمائي ٿو:

وَر پسي پدمات جي، ٻن هٽي هالار،
جي هوون هيڪاندا يار، تہ ڏکيا ڏينهن نہ ساريان.

ان کان پوءِ هو فقير صاحب سان، سندس سير ۽ سفر ۾ شريڪ رهيو. مون کي هن روايت جي مڃڻ ۾ بہ تامل آهي، تہ هو روحل فقير جو پير ڀائي هو. جيتريقدر زباني روايتن جي ڇنڊڇاڻ ڪئي ويئي، انهن مان معلوم ٿو ٿئي

تہ ھو روحل فقير جي صحبت ۾ اچڻ کان پوءِ ڪانئس ھڪ دم بہ ڌار نہ ٿيو آھي. جيڪڏھن سندس ارادتمندي ڪنھن ٻئي صاحب سان ھجي ھا تہ ھو ڪڏھن بہ روحل فقير جي صحبت کي پنھنجي لاءِ اڪسير نہ سمجھي ھا. ھن کي روحاني مقام، جو حاصل ٿيو، سو سڄو ئي روحل فقير جي فيض جو اثر ھو. ھيڏيءَ ڪليل وضاحت کان پوءِ، ھن ۾ شڪ ۽ گمان آڻڻ جو ڪو سبب ئي پيدا نٿو ٿئي.

ڪلھوڙن جي زوال پذير، پر آشوب زماني ۾، روحل فقير وانگر مراد فقير بہ ٽالپرن جو طرفدار ھو. ان زماني ۾ جڏھن عبدالنبي، افغانستان جي نامور حاڪم تيمور شاھ کان مدد طلب ڪئي ھئي ۽ مدد خان سنڌ ۾ اچي ھاجا پئي ھنيا، تڏھن ان کان مراد فقير متاثر ٿي چيو ھو:

ماري "مدد" ڪو دور ڪرو، چوڙ وڃي يھودي يزيد ميان.

يھودي ۽ يزيد جا لفظ، فقير صاحب، انتھائي نفرت سان مدد خان لاءِ لکيا آھن. انھيءَ ۾ ڪو شڪ نہ آھي، تہ ھن خونريز انسان جا مظالم بہ حد کان وڌيل ھئا. ميان عبدالنبيءَ جي اخراج کان پوءِ، جڏھن ٽالپرن حڪومت جون واڳون پنھنجي ھٿ ۾ ورتيون، تڏھن مراد فقير ڪين ھيئن دعا ڪئي تہ:

ٽـــاريون ٽـــالپرن جـــون پـــرور پوڪـــايون،
دائـم تنيــن دعــا جــو اسـين پــاٽي ٽــا پــايون،
سي سدائين سايون، جن جي مدد "محمد مراد" چئي.

ڪلھوڙن جي پر آشوب دؤر گذرڻ کان پوءِ، جڏھن ملڪ ۾ سڪون اچي ويو، تڏھن پنھنجي رھنما سان گڏجي ھو ڪوٽ ڏيجيءَ جي پرسان ڪوٽلي ۾ اچي رھيو. جتي ھن روحل فقير کي پنھنجي نياڻيءَ جو سڱ ڏنو، جنھن مان خدا بخش ۽ فقير دريا خان تولد ٿيا.

ان وقت ڏاري ڪوٽلي جي لڳ ھڪ سيد شڪر شاھ نالي رھندو ھو. ھنن خدا وارن فقيرن ڏانھن عام ماڻھن جي رجوع کي ڏسي، ھو فقيرن جي رنجائڻ جي پويان اچي پيو. مگر فقيرن طرفان صبر ۽ شڪر کان سواءِ ٻيو ڪوبہ جواب نہ ھو. ڪيس ھيو تہ ڪوبہ وجھہ نہ ملي سگھيو. آخر ھن فقير صاحبن جي زمين تي قبضو ڪرڻ گھريو. روحل فقير تہ ھن معاملي ۾ خاموش رھيو، پر مراد فقير کي ھيءَ ڳالھہ نہ وڻي. ھن چاھيو تہ شڪر شاھ کي ان جو

بدلو ڏئي. روحل فقير کي ان جي ڪٽڪ پئجي ويئي، جنهن مراد فقير کي پاڻ وٽ گهرائي، جوابي قدم کڻڻ کان روڪيو ۽ کيس هدايت ڪيائين تہ ”فاني شين جي لاءِ وڙهڻ ڇا جو؟ مرد اهو آهي، جنهن پنهنجي نفس سان وڙهي، ان کي زير ڪيو.“ فقير صاحب جي هدايت جي مراد فقير پوري پوري تعميل ڪئي، پر ان واقعي جو ايڏو گهرو اثر مٿس پيو، جو هن واقعي کان ٿورا ڏينهن پوءِ بيمار ٿي پيو۽ ان بيماريءَ ۾ وصال ڪري ويو. هي واقعو سن 1796ع ڌاري ٿيو. کيس ڪوٺلي ۾ دفن ڪيو ويو. فقير صاحب جي وفات کان پوءِ، روحل فقير بہ ڪوٺلي کي ڇڏي، وچي ڪنڊڙيءَ ۾ رهيو.

فقير صاحب پنهنجي دور جو وڏو شاعر ٿي گذريو آهي. هن نہ فقط سنڌيءَ ۾ شعر چيو آهي، پر فارسي، هندي ۽ سرائڪيءَ ۾ بہ سندس ڪلام موجود آهي. فارسيءَ ۾ سندس هڪ ننڍڙو ديوان آهي. هنديءَ ۾ سندس تصنيف جو نالو ”پريم گيان“ آهي.

سنڌي شعر ۾ هو پنهنجي پيشرو شاعرن، شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ ۽ سيد عنايت شاهہ رضويءَ جي نقش قدم جو تابع نظر اچي ٿو. سندس ڪلام جو گهڻو حصو سنڌ جي قديم قصن ۽ ڪهاڻين تي ٻڌل ٿو نظر اچي. سندس سنڌي ڪلام جو ذخيرو ڪو ايڏو وڏو نہ آهي، مگر روحل فقير جي ڀيٽ ۾ ڪي قدر زياده نظر اچي ٿو. سندس ڪلام ۾ پختگي ۽ رواني آهي. سندس عشقيہ شاعري آتاهہ درد سان ڀريل آهي. پتنگن جي پر جو ذڪر ڪندي، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، سر يمن ڪلياڻ ۾، فرمايو آهي:

پـيـچ پتنـگن ڪـي، سـنديون ڪـامڻ خبـرون،
آڻيــو وجهـــن آگ ۾، جـــيءُ پنهنجـــو جـــي،
جيـري جنـي جـي، لڳـا نيـزا نـيـهن جـا.

مراد فقير فرمائي ٿو:

سا مَـنَ سـڪ ”مراد“ چئـي، جا پَـرِ پتنـگن،
اچـن اَجـل سـامهان، سـِـر جـو سـانگ نـہ ڪـن،
جـن کـي مـوت مشـاهدو. سـي رَتـي ڪيـن رهـن،
سـاعت سـين نـہ سـهن، پـاڻ برابـر پــرِ جـي.

صوفين شمع ۽ پتنگ جي، حالت کي حيرت جو مقام سڏيو آهي، جتي حق جي طالب کي پنهنجي هستيءَ جي ڪابہ ٻوجهہ نٿي پوي. فريدالدين عطار پرواني ۽ شمع جو بيان هيئن ٿو ڪري:

يک شبي پروانگان جمع آمدند
در مضيفي طلبِ شمع آمدند
جملگي گفتند مي بايد يکي
کو خبر آرد ز مطلوب اندکي
شد يکي پروانہ تا قصري ز دور
در فضائ قصر يافت از شمع نور
باز گشت و دفتر خود باز کرد
وصف اُو بر قدر فهم آغاز کرد
ناقدي کو داشت در مجمع مهي
گفت اُو را نيست از شمع آگهي

(هڪ رات پروانا اچي گڏ ٿيا، ۽ مجلس ۾ شمع جا ڳولائو ٿيا. سيني چيو تہ اسان مان هڪ کي وڃي، مطلوب جي خبر آڻڻ کپي. انهن مان هڪڙي، محلات ۾ پري کان شمع جي روشنيءَ کي ڏٺو. هو موٽي ويو ۽ پنهنجي سمجهہ موجب ان حقيقت کي بيان ڪيائين. انهن ۾ هڪ نڪتچين بہ هو، جو سندن سردار بہ هو. هن چيو تہ هن کي شمع جي ڪهڙي خبر!)

شد يکي ديگر گذشت از نور در
خويش را بر شمع زد از دور در
دست درکش کرد با آتش بهم
خويش را گم کرد با اُو خوش بهم
چون گرفت آتش ز سرتا پائ اُو
سرخ شد آتشي اعضائي اُو
ناقد ايشان چو ديد اُو را ز دور
شمع با خود کرده همرنگش ز نور
گفت اين پروانہ درکار است بس
کس نہ داند اُو خبردار ست بس

(اُنهن مان هڪ پيو اُن روشنيءَ جي در ڪان گذريو ۽ در ڪان اندر ويندي ئي پاڻ کي شمع تي ڦٽو ڪيائين. هو باهه ۾ وڪوڙجي ويو ۽ پاڻ کي وڏيءَ خوشيءَ سان ان ۾ گم ڪري ڇڏيائين. جڏهن باهه ان کي ورتو، تڏهن سندس عضوا باهه ۾ پچي ڳاڙها ٿي ويا. نڪتچين ان کي پري ڪان ڏسي چيو تہ "شمع پنهنجي نُور سان هن کي همرنگ ڪري ڇڏيو." چيائين تہ اهڙي پتنگي جي گهرج آهي، جنهن جي لاءِ هي معلوم ٿي نہ سگهي تہ هو با خبر آهي.)

آنڪ شد هم بيخبر هم بي اثر   از ميـــانِ جملـــه دا رد اُو خبـــر

تانگردي بيخبر از جسم و جان   کي خبر يـا بي ز جانـان يک زمان

(اُهو، جو بيخبر ۽ بي اثر بڻيو، ۽ سيني ۾ اهو ئي خبـردار آهي. جيستائين پنهنجي جسم ۽ جان کان بيخبر نہ ٿيو آهين، تيستائين توکي دوست جي خبر ئي ملڻ محال آهي.)

ڀٽائي هن حقيقت جو اظهار هيئن ٿو فرمائي:

پتنـــگن پهـــ ڪيـــو، مـــڙِ ئـــا متـــي مـــَچَ،
پـــَسي لـــَهس نہ لـــِڇئا، سـڙيا متـــي ســـَچَ،
ســـندا ڳچيـــن ڳـــچ، ويچـــارن وڃائِيـــا.

مراد فقير، ان نظاري جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

جـــي پـــارين تـــان پـــار، انـــدر باهـــ برهـــ جـــي،
متـــي مـــچ "مـــراد" چئـــي، ڪئـــي پتنـــگن پچـــار"
تہ جيئري جانب نہ مڙي، توڻي حيلا ڪرين هزار"
دوســاڻي دربـــار، تـــا مـــُـئا ڪـــن مشـــاهدو.

مراد فقير جو بيت، فريدالدين عطار جي ڊگهي نظم جو گويا اختصار آهي، جنهن ۾ هن حقيقت جي راز کي پُر تاثير لفظن ۾ آڻي جمع ڪيو آهي. هن حقيقت کي ٻيءَ تشبيهہ سان هيئن ٿو پيش ڪري:

محبـــت جـــي ميـــدان ۾، ڏيـــڻ ســـر ثـــواب،
جـــو آڏو عجيبـــن ڪـــي، آهـــي هـــي حجـــاب"

مـَـــرُ تـــ تيـــن، ”مــراد“ چئـــي، محبوبـــن جـــو بـــاب،
جيئـن سو گـُـل گلاب، تــي پيــش چـِـــڪايو پاتشــاھ.

هن مان مطلب آهي تہ جهڙيءَ ريت گلاب جي گلن کي چڪائڻ کان پوءِ عطر کي قرب سلطاني حاصل ٿئي ٿو، اهـڙيءَ ريت هڪ ارادتمند کي پنهنجي سر کان بہ گذرڻو پوي ٿو ۽ پوءِ ئي حقيقي وصال سان مالا مال ٿئي ٿو. حق ۽ صداقت جي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيڏيون نہ قربانيون ڏيڻيون پون ٿيون. جيڪڏهن اسان صوفي حضرات جـي تصنيف شيخ فريدالدين عطار جي تصنيف ”تذڪرة الاوليا“ ۽ مولانا جاميءَ جي تصنيف ”نفحات الانس“ کي پڙهي ڏسنداسون، تہ اسان کي خبر پوندي تہ صوفين جي زندگيءَ جو شغل ۽ ماحصل ڇا هو؟ اهڙيءَ ريت مراد فقير جي ڪلام ۾ اسان کي راست رويءَ جو اهو سچو پروگرام حاصل ٿئي ٿو، جو صوفين جي لاءِ طرهٔ امتياز آهي. وحدت الوجود جو سادو مثال هيئن ٿو ڏئي:

تــون آهيــن تئـن پريــنءَ ســان، جئـن پــاڻي ۾ مــاڪ،
ڦوڙائــو فــراق، توتــي ڪونهــي مـُــور ”مــراد“ چئــي.

فارسي شاعرن، محمود شبستري، مغربـي يـا بيـدل دهلـويءَ وانـگر، پرشڪوه لفظن جو انبار نظر نٿو اچي، مـگر سادي تشبيهہ آهي، جنهـن کي ٿوريءَ سمجهہ وارو ماڻهو بہ پوريءَ ريت سمجهي سگهي ٿو. جيڪڏهن فصاحت مضمون جي باريڪيءَ کي آسانيءَ سان بيان ڪرڻ آهي، تہ مراد فقير جي ڪلام جي فصاحت جو اسان کي قائل ٿيڻو پوي ٿو. همہ اوست جي خيال کي بہ ان ئي سادگيءَ سان ادا ڪري ٿو:

تـــن پريـــن، مـــن پريـــن، چـــت پريـــن، دل يـــار،
انـــدر بـــاهر ســـپرين، وٺ نـــــ آهـــــي وار،
اڪيـن منجهـ ”مـراد“ چـوي، بيـو ڪونـ قريبـن ڏار،
جـاڏي ڪريـان نهـاري، تـاڏي سـڄڻ پسـان سـامهان.

گويا شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جو رنگ نظر اچي رهيو آهي:

ڪـــاڏي ڪاهيـــان ڪرهـــو، جـــوڏس ڇتـــاٽو،
منجهـــي ڪـــاڪ ڪڪـــوري، مـَــنجهي لـُــداٽو“
راٺـــو ئـــي راٺـــو، ريءَ راٺـــي ناهـــ ڪـــو.

اهڙيءَ ريت، اسان کي مراد فقير جي ڪلام ۾ سنڌي شاعريءَ جي ضرب المثل سادگي نظر اچي ٿي. ان سادگيءَ جي نقش جي وضاحت هيٺئين بيت مان ظاهر ظهور نظر اچي ٿي:

چاڪي چتُ ”مراد“ ڪري، گهاٽو من گهماءِ،
ساري سُرت نِرت جا، ڏينهڪ ڏاند وَهاءِ“
تُهه تاري ڪڍِ مَن مون، سِرنهه صاف پيڙاءِ“
تِهان پوءِ تون لاءِ، لڱيَن تيل لقاءَ جو.

عبادتَ الاهيءَ جي لاءِ، من جي گهاٽي کي رات ڏينهن گهماڻو آهي. جهڙيءَ ريت چاڪيءَ جي گهاٽي لاءِ هن ڏاندن جي ضرورت آهي، اهڙيءَ ريت، هڪ مريد کي رياضت ۽ مجاهدي لاءِ سُرت ۽ نرت جي ضرورت آهي، جن سان دوئي ۽ شرڪ دور ٿي وڃي ٿو. ۽ دوئيءَ ۽ شرڪ جي وڃڻ سان خالص محبت الاهي ئي وڃي بچي ٿي. هڪ سادي ملڪي تشبيهه ڪيڏي نہ معنيٰ خيز بڻجي پيئي آهي. سندس آرزوءَ ڀري دعا بہ ايڏي ئي سادي آهي:

هادي هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
مستي جا محبت جي، سا مون ڏات ڏيار،
وِسرُ ڪيم، ”مراد“ چئي، مَ ڪي مون وسار،
سِا ڪا نظرِ نهار، جنهن سان تنهنجي رنگ رچي رهان.

سندس ڪلام جي اوصاف جو جيڪڏهن تفصيل سان بيان ڪبو، تہ اهو سندس هر بيت جي تشريح تي پوندو. ان ڪري، هن تفصيل کي ڇڏي، مان سندس ”سي حرفيءَ“ جو ٿورو بيان ڪندس، جا پنهنجي حسنِ بيان ۽ زبان جي شستگيءَ سببان سنڌي زبان جو هڪ شاهڪار آهي. سي حرفيءَ جي ابتدا حمد سان ڪري ٿو. حمد بہ سادگيءَ ڀريل، جنهن ۾ حقيقت جو اظهار آهي:

الف الله العَالمين، سارهيان سُبحان،
جنهن قادر ”ڪُن فَيَڪُون“ سان، جوڙين سڀ جهان،
خلافت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
تنهن روح وڌو رحمان، من روحي ”مراد“ چئي.

هن بيت ۾ انسان جي عظمت جو اقرار آهي، ”ڪُن“ سان دنيا جي آفرينش ٿيڻ کان پوءِ، ابن آدم کي زمين تي خلافت جو اعزاز عطا ٿيو. ان جي

اندر جو روح رکيو ويو، سو "روح ڪل" جو هڪ جزو هو. ان ڪري انسان اشرف المخلوقات جو دعويدار بڻجي پيو. هن شرف جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ، فقير مراد "انسان ڪامل" جو نقش اسان جي سامهون هيئن ٿو پيش ڪري:

ت- توبهہ ڪر تَنَ ڪون، ڏينس ترڪ تمام،
پردو ڪڍ پرين ڪون، ننگ ناموس ۽ نام،
"مَن عَرَفَ نَفسَہٗ"، پيو ڪڇج ڪونہ ڪلام،
جو آهي هي اسلام، محمدي "مراد" چئي.

تن آرائيءَ کان دور ٿي، اهو حجاب دور ڪرڻو آهي، جو ننگ ناموس ۽ نام جي پيچ ۽ خم ۾ اٽڪيل آهي. پاڻ کي اهڙيءَ ريت سڃاڻڻ کان پوءِ، خلقڻهار جي سڃاڻپ پيدا ٿي پوي ٿي. هيءَ حقيقت اسلام آهي ۽ هيءَ ئي حقيقت محمدي جو مقام آهي، جنهن بابت صوفين جو پختو عقيدو آهي، تہ هن عالم جي ايجاد جو سبب حضور جي ذات مبارڪ آهي. ڇاڪاڻ تہ ان خلافت جو شرف، جو آدم کي عطا ٿيو هو، ان جي تڪميل حضور جي ذات بابرڪات ۾ ئي ٿي آهي. حضرت خواجہ محمد زمان سلطان الاوليا فرمائي ٿو:

عجب جهڙي آ، حقيقت حبيب جي
نڪي ڇئبو سو ڏٺي، نڪي مخلوقا
شفق جي ساڃاءَ، جامع ليل نهار کي.

جهڙيءَ ريت، شفق ڏينهن جو نور ۽ رات جي ظلمات جي وچ ۾ آهي، اهڙيءَ ريت حضور ﷺ ڪفر ۽ اسلام جي وچ ۾ ثالث جو مرتبو رکي ٿو. جيڪڏهن جهان جي تخليق جو باعث انسان جي شرف جو اظهار آهي، تہ توحيد جو اقرار انسانيت جو معراج آهي ۽ انڪار تحت الثريٰ. ان حالت ۾، مراد فقير جيڪڏهن "حقيقت محمدي" کي سلامت رهڻ جو سفينو سمجهي ٿو تہ ان ۾ حق بجانب آهي. هن محبت جي ڪيف جي جنهن چس چکي آهي، ان جي بابت فقير صاحب جو ارشاد آهي:

خ- خمر مون عشق جي، جنين چکي چَسُ،
ويا سيئي وسري، روح تنين جي رَسُ،
مڻايا "مراد" چئي، محمودي مجلس،
عام لنگهيائون لَس، وڃي مَحو ٿيا محبوب ۾.

حقيقت صاف آهي، جنهن جي تشريح جي ڪا بہ ضرورت نہ آهي. اهڙي ريت هيءَ سچي سي حرفي محبت الاهيءَ جو هڪ غيرفاني موقعو آهي، جنهن جي توحيد جو نقش هميشہ اجاگر رهندو.

مون پنهنجيءَ تصنيف "تذڪري" ۾، حمل فقير جي ڪلام مان انهن بيتن جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ سسئيءَ ۽ سندس ساهيڙين جي گفتگو ڏني اٿم. مراد فقير، پنهنجي ڪلام ۾ "سوال - جواب سسئيءَ" جو جدا عنوان رکيو آهي، جنهن ۾ هڪ وڻندڙ حقيقت موجود آهي.

حمل فرمائي ٿو:

آتڻ چڏي اَچُ، ائت اولاڻي نڪرو
موڪلائي مون ڪنان، روئي ڪريو رَڃُ
هَي هَي هوت وني ويا، ڪانڌ مئيءَ جو ڪَچُ
هاڻي هت "حمل" چئي، ڏار ٽڪڻ ٿيو لڄُ
تنهن منهن چائيَ چَڃُ، جا وَرَ ريءَ ويس ڪري گهمي.

ساهيڙيون جواب ڏينس ٿيون:

تڏهن ساهيڙين سڏڪي چيس، ڳوڙها ڳل ڳاڙي
هَي هَي وَڃُ مَ هيڪلي، سسئي تون ساڙي
هاڻي تِڪُ، "حمل" چوي، پَهَرُ ڪو پاڙي
تہ سيپئي سياڙي، توسان هلون هوت ڏي.

سسئي جواب ٿي ڏي:

چئي صبح تائين سرتيون، ڪهڙي جوش جهلي
سسئيءَ ڪي سات ويو، سورن ساڻ سلي
جا هلڻي آهہ هلي، مون سان هينئر ئي هوت ڏي.

"حمل" هن سوال ۽ جواب جي سلسلي ۾ سسئيءَ جي بيقراريءَ جو نقش جنهن ريت ويهي ڪڍيو آهي، ان مانُ سندس درد ۽ دل آسائي واضع طور نظر ٿي اچي. مگر مراد فقير جي سوال ۽ جواب جو رنگ ئي بيو آهي. ناصح ۽ سسئيءَ جو سوال ۽ جواب آهي. فرمائي ٿو:

تڙ تڙ تَڪ مَ تور، ڪيچ ڪچاڙي ڪي وڃين
نڪي هاڙهي هوت ويو، نڪي حب، هنگور

موتـــي وچ "مـــراد" چئـــي، پـــوري منجهـــ پنيـــور
نـــاحق ڏيهـــ مَ ڏور، آتـــي دل ۾ ديـــرو دوســـت جـــو.

سسئي جواب تي ڏئي:

عاشـــقن ائِيـــن، ڪيـــن ســـري ريءَ ســـڄڻين
موتـــڻ جـــا "مـــراد" تـــون، ڪيئـــن تـــو ڏس ڏئيـــن
پيـــالو پريـــت جـــو، جـــي هٿئـــون هـــوت پئيـــن
تـــان جـــان ڪـــو ڏينهـــن جيئـــن، تـــان ڪوڪـــون
ڪرين قاف ۾.

فقير "مراد" جو مذاق ئي پنهنجو آهي. سندس سخن جو رخ هڪ پيغام جي حيثيت رکي ٿو. هن سوال ۽ جواب ۾ بہ هن حقيقت تان پردي کڻڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، جا سندس ڪامياب فڪر جو نشان آهي.

سندس سرائڪي ڪلام بہ. سنڌي ڪلام وانگر رَسَ پريو ۽ فيض جو پنڊار آهي، اهوئي قلبي واردات جو جوش ۽ جذبو آهي. محبت جي سودي جي قيمت، سندس نظر ۾، عاشق جي جان جي قرباني آهي. جنهن جو اظهار هن جابجا ڪيو آهي. فرمائي ٿو:

سر ڏيوڻ تان کهڙا سانگا، صوفي سوپ نہ ٿيوي،
وچ ميدان محبت دي، نت "مُوتـُـوا" موت مريوي،
سر سرواهہ سجن تون صدقي، تن من گهول گهتيوي،
يار "مراد" ماٽيسي سو، جو جنديان مر ڪر جيوي.

ٻئي هنڌ فرمائي ٿو تہ:

جي تو طلب ملڻ دي سڄڻان، تان سرڪون نال نہ چائين،
اول علقئون ڪرين جدائي، پير پيچي تون پائين،
ڇوڙي خيال خام خودي دي، مين ڪون مار منائين،
جو جينديان سندي جاءِ نهين، بن مويان "مراد" اتائين.

صوفين جي نفيءَ ۽ اثباب جي گت ڪان علحده، هن ڳالهہ جو اعتراف ڪرڻو پوي ٿو، تہ محبت بجاءِ خود هڪ عجيب حقيقت آهي. پتنگ شمع تي جلڻ لاءِ جيڪر ڪڏهن بہ تيار نہ ٿئي، مگر ان جي اندر شمع جي آگ ڪان زياده روشنيءَ جي لاءِ جلڻ موجود آهي، جنهن جي مقابلي ۾ آگ ۾ ٽپي پوڻ وڏيڪ

آسان ٻڌجي پوي ٿو. هيءُ هڪ اهڙو جذبو آهي، جنهن جي قدر ۽ قيمت جي خبر ان کي آهي، جو پنهنجي زندگيءَ کان ان جذبي کي زياده اهميت ڏئي ٿو. شاهه پناٿيءَ ۽ نوجوان جت جو واقعو ان جذبي جو هڪ مثال آهي. عرب جي حسن ۽ عشق جي داستانن ۾ اهڙا واقعا اسان کي ڪيترائي ملي سگهن ٿا. "اصمعي"، جو خليفي هارون رشيد جي درباري عالمن ۽ شاعرن مان هڪ هو. هڪ اهڙيءَ اکين ڏٺيءَ ڪهاڻيءَ جو ذڪر ٿو ڪري. هو لکي ٿو ته:

"هڪ ڏينهن مان سير لاءِ گهر کان ٻاهر نڪتس، هڪ پٿر تي لکيل ڏٺم:

آ يا معشرالعشاق بالله خبروا

اذا حل عشق بالفتيٰ کيف يصنع

(اي عاشقن جا گروهه، خدا جي واسطي مون کي ٻڌايو ته جيڪڏهن ڪو ڪنهن تي عاشق ٿي پوي، ته ڪهڙي تدبير ڪري؟)

"اصمعي" چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:

يداري هواه ثمّ يکتم سرّه

ويخشع في کلّ الامور و يخضع

(پنهنجي خواهش ۾ نرمي آڻجي، پوءِ ڳجهه کي لڪائجي، سڀ ڪنهن ڳالهه ۾ نياز ۽ ادب کي ڪم آڻجي.)

"اصمعي" چوي ٿو ته جڏهن مان ٻئي ڏينهن ويس، تڏهن ڏٺم ته ان شعر جي هيٺان هيو شعر لکيل هو:

فکيف يداري والهوي قاتل الفتيٰ

وفي کلّ يوم قلبه يتقطع

(ڪهڙيءَ ريت هو پاڻ کي ڇپائي، جو ته عشق جوانن کي قتل ڪرڻ وارو آهي، هر روز ان جي دل ٽڪرا ٽڪرا ٿي رهي آهي.)

"اصمعي" چوي ٿو ته مون ان جي جواب ۾ لکيو:

اذا لم يجد صبراً لکتمان سرّه

فليس له شيءٌ سوي الموت ينفع

(پوءِ جيڪڏهن هن ڳجهه کي ڇپائيندي صابر ٿي نه سگهي، ته موت کان سواءِ ٻي ڪابه شيءِ فائدي واري ٿي نٿي سگهي.)

-"اصمعي" لکي ٿو تہ بئي ڏينهن مون وجي ڏٺو، تہ هڪ جوان مئو پيو هو! مون کي ڏسي بيحد افسوس ٿيو. منهنجي جواب ۾ هيٺان بہ شعر اتي لکيل نظر آيا:

"ٻُڌم ۽ مون ان جي تابعداري ڪئي، ۽ مري ويس.... منهنجا سلام اُن شخص کي ڏجو، جنهن مون کي وصال کان محروم رکيو آهي! نعمتن وارن کي نعمتون مبارڪ ٿين، ۽ ويچاري محبت واري کي زهر جو ڍُڪ (صبر)!"

هي تہ مجازي محبت جي حالت آهي، پر حقيقي محبت جي جوش ۽ خروش جو ڪو اندازوئي نٿو لڳائي سگهجي:

خدا رحمت ڪُند اين عاشقانِ پاڪ طنيت را.

محبت الاهي جي جوش کي "مراد" مجازي محبت سان ڀيٽيندي، سڏڙين کي هيٺئن ٿو خطابُ ڪري:

لاف مريندي لڄ نهين آوندي، عاشق نانءَ سڏيندا،
همت هندو دي زن جتلي، تون ڪاهر نهين ڪريندا:
اُو مَرَ پوندي مردي اُتي، تون دل دلبر نهين ڏيندا،
پر يار "مراد" مريسي سوئي، جو جيندي مر ڪر جيندا.

فارسي شاعريءَ جو شهباز، اَمير خسرو پڻ اسان کي ساڳيو مثال ڏئي ٿو:

خسروا، در عشقبازي ڪم ز هندو زن مباش
اُو براي مرده سو زد، زنده جانہ خويش را.

(خسرو، محبت جي راند ۾ هندو زال کان گهٽ نہ پئہ: هوءَ تہ مردي جي لاءِ پاڻ کي جيئري جلائي ٿي!)

سَتِي لَڪڙيءَ جو رواج اگرچ انسانيت سوز ۽ مذموم طريقو آهي، مگر هندو عورت جي مستعديءَ کي وساري نٿو سگهجي. هوءَ تہ هڪ لاش جي مٿان پاڻ کي آگ ۾ اُجلائيندي ٿي رهي، جنهن جو مقصد اَدنا آهي. مگر عشق الاهي، جو هڪ بامقصد فريضو آهي، ان کان پنهنجي اکين کي ٻوٽڻ ڪڏهن بہ محبت جي راهہ ۾ معاف ٿي نٿو سگهي. ان لاءِ تہ اعليٰ عزم جي ضرورت آهي. "مراد" ان جي تلقين هيٺئن ٿو فرمائي:

اَول فرض نماز جنازه، عاشق ادا ڪريندي،
ڏيندي ترڪ تعلق سڀ ڪون، مر تڪبير مريندي،

چشمي عشق حقيقي دي وچ، سر ڏي وضو سريندي،
سي مشتاق "مراد" پيچي وت، کيهي قرض پريندي.

"مراد" اسان جي سامهون الاهي محبت جي تصوير "منصور" ۽ "سرمد" جي رنگ ۾ پيش ڪري رهيو آهي، جو هڪ ايڏو عظيم نقش آهي، جنهن جي متابعت ۽ تقليد تہ پري رهي، رڳو ڏسندي بہ بدن تي لرزو طاري ٿي وڃي ٿو. جيڪڏهن "مراد" انهيءَ منزل جو آشنا هو، تہ يقيناً هو پنهنجي دور جي ڪاملن ۾ شمار ٿي سگهي ٿو. هو محبت الاهي جو سادو پروگرام هيئن ٿو پيش ڪري:

جي ڪرين رياضت رب دي، تان تون صورت سمجهہ صفاتي
اول مال زڪوات ڏيوين، سر ڪر هٿ "لا" دي ڪاتي
روزا رکين غير ڪنون، تان عين ٿيون اَثباتي
جو حج حضور شريف اَتاهين، دل وچ پائين جهاتي
پڙهين نماز "مراد" مدامي، رهين ذڪر وچ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنون جند ڇُٽي، حاصل ٿيوي حياتي.

اسلام جي ڇئن رڪنن کي طريقت اندر ڪهڙيءَ نہ خوبيءَ سان "مراد" سمايو آهي. نماز، روزي، زڪوات ۽ حج کان سواءِ، هو جهاد اڪبر کان بہ واقف آهي، جو آهي "ذڪر ذاتي." جيڪڏهن اهي شيون محبت الاهي جي طالب کي حاصل ٿي وڃن تہ هو واقعي ابدي حيات جو وارث آهي. اهڙيءَ ريت سندس سرائڪي ڪلام سچوئي سوز ۽ ساز آهي. محبت جي پيچيده راهن کان دور، هو صراط المستقيم جي صاف سطح تي پنهنجي ڪلام سان وٺي وڃي رهيو آهي. هو قرآن حڪيم جي ارشاد عالي، "لِمَ تقُولُون مالا تَفعَلُونَ" (اهو ڇو ٿا چئو، جيڪو نٿا ڪريو) کي پوريءَ ريت ڄاڻي ٿو. دنيا جيڪڏهن ابن العربيءَ ۽ امام غزاليءَ جي تصوف جي باريڪين جي مداح آهي، تہ "روحل" ۽ "مراد" بہ انهيءَ ئي راهہ تي گامزن آهن. ليڪن مٿين بزرگن کي سمجهڻ وارا حاصل ٿي نہ سگهيا، پر هنن جي ڪلام جي مٿان بيقدريءَ جو ايترو تہ لَٽُ چڙهي چڪو آهي، جنهن جي لاهڻ لاءِ هڪ مضبوط صَيقل جي ضرورت آهي. ڪاش، اهو صيقل ميسر ٿي سگهي!

مراد فقير جو هندي شاعريءَ ۾ وڏو درجو آهي. هن ان زبان ۾ ٿورا شبد، ۽ ”پريم گيان“ نالي گرنٿ لکيو آهي، جنهن ۾ عشق الاهي جي ذڪر کي نهايت عمدي پيرايي ۾ ڏنو آهي. ”پريم گيان“ متعلق دلپت صوفيءَ[1] جي راءِ آهي تہ:

”پريم گيان، ساکيات هيرن جي کاڻ آهي. منجهس هن پريم جي مهما اهڙي تہ ڪئي آهي، جنهن جي ساراهہ ٿي نٿي سگهي. هو بهو سکمنيءَ صاحب[2] جي سِڪ پيئي لهي.“

هيءَ هڪ ان درويش صوفيءَ جي راءِ آهي، جو سنڌي زبان جو قادر الڪلام شاعر ٿي گذريو آهي. هن حقيقت کان بہ انڪار ڪري نٿو سگهجي، تہ ”پريم گيان“ تصوف جو هڪ بهترين رسالو آهي، جنهن ۾ پريم جي جوت کي شروع ۾ ستگر جي نگاهہ سان جاڳايو ويو آهي. فرمائي ٿو:

گرو ڪرپا تي اُپجي گيان،
تانتي پائيئي پد نربان.
گرُو ڪرپا تي ڪال نہ کاءِ،
جنم، مرن ڪا سنسا جاءِ.

(گروءَ جي مهربانيءَ سان سمجهہ حاصل ٿئي ٿي، ان کان پوءِ ئي نجات جو درجو حاصل ٿئي ٿو. جيڪڏهن گرو جي ڪرپا حاصل ٿئي تہ موت ڇاجو؟ ڄمڻ ۽ مرڻ جو خيال ئي هليو وڃي.)

ڄڻ ڪبير[3] جو ارشاد ٿي رهيو آهي.

برهہ جلنتي ديک ڪر، سائين ڪرپا ڪر آئي،
پريم بوند سي ڇڙڪ ڪر، جلتي لِئي بجهائي.

(محبت جي آگ کي جلندو ڏسي، ستگر مهرباني ڪري آيو:
محبت جي قطرن کي ڇڙڪي، ٻرندڙ آگ کي وسائي ڇڏيائين.)

مراد، محبت جي وصف هيئن ٿو ڏئي:

پريم بنا جگ ميت نہ ڪوئي، پريم بنا من پاو نہ هوئي.
پريم بنا آگياني انڌا، پريم بنا سڀ جونا ڌنڌا.
پريم پرڪاش ”مراد“ جو هوءِ، سُک اُپجي دک رهي نہ ڪوءِ.

---

[1] صوفي دلپترام، حيدرآباد جو مشهور سنت ٿي گذريو آهي. هو بہ ميرن جي آخري دور ۾ ٿي رهيو.
[2] گرو نانڪ جي هڪ گرنٿ جو نالو ”سکمني“ آهي.
[3] ڪبير، افغانن - لوڌين جي حڪومت جي دور ۾ بنارس ۾ ٿي رهيو، هندي زبان جو وڏو شاعر شمار ٿئي ٿو.

(محبت بنا جڳ ۾ ڪوبہ عزيز ٿي نٿو سگهي" محبت کان سواءِ دل جي ورونهن ٿي نٿي سگهي. محبت بنا جاهل انڌو آهي، محبت کان سوا ٻيو ڪار ۽ ڪم ڪوڙ آهي. محبت جو جلوو جيڪڏهن "مراد" تي پوي، تہ سک ملي ۽ دک جو نالو ئي نہ رهي.)

پريم جي حاصل ٿيڻ کان پوءِ مراد جي نظر ۾ طالب جي هيءَ حالت بڻجي پوي ٿي:

سانت چِتُ، پريم آنند سروپ، سڀ گهٽ ديکي اپنا روپ.

(دل کي سکون ۽ محبت خوشيءَ جي صورت بڻجي پوي ٿي، ۽ پوءِ هر جاءِ تي کيس پنهنجي ئي صورت نظر اچي ٿي.)

هيءَ آهي "پريم گيان" جي اختصار پريل وياکياڻ. هنديءَ ۾ سندس چيل شبد بہ ميناج ۽ رس جو مثال پاڻ آهن. انهن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا:

(1)

سنتوپي ڪي آڪَتِ ڪهاڻي،
ڪنهن هڪ ڄاڻڻ هاري ڄاڻي.

1- نير بنا هڪ نجهر جهرت بن مک پيوٽا پاڻي،
پيوت آپئيا، پريم سک پايا بن رسنا رس ماڻي.

2- ڪر بن ڪرٽي آسن بن ڌرٽي بن پڳ پد نرباٽي،
بنَ سروڻ ڌُن سمجهيئي سنيئي اگم آگوچر واٽي.

3- امورت مين هڪ مورت پر گهٽي بن نيوٽا درساٽي،
سيس بنا نت تانڪو نويئي شيوا سا پرماٽي.

4- ڪهئيا سنيا ڪو ئي پار نہ پايا اچرج هي حيراني،
ڪهت "مراد" مٽي جب ممتا جوت ۾ جوت سماٽي.

(اي درويشو، دوست جي ڪهاڻي ڪٿي نٿي سگهجي. اهوئي ان کي ڄاڻي سگهي ٿو، جو ان جو واقف آهي.)

پاڻي بنا هڪ نهر آهي، جا وهي رهي آهي، ۽ وات کان سواءِ پاڻي پيئڻو آهي. جنهن ان کي پيتو، ان کي محبت جو سک حاصل ٿي ويو، بن زبان جي هن اُنَ ميناج کي ورتو.

جتي هٿن ڪان سواءِ ڪم ڪرڻو آهي، نہ نشست آهي، نہ زمين، بنا پيرن جي نجات جو درجو حاصل ڪرڻو آهي، بنا ڪن جي اُن خوشيءَ جي آواز کي ٻڌڻو آهي، جا ناممڪن ۽ اڻٽر حقيقت آهي.

جنهن جي ڪابہ صورت نہ آهي، ان مان هڪ صورت ظاهر ٿي، جنهن جو ڪوبہ مڪمل روپ نظر نٿو اچي. پنهنجو سر وڃائي ڪو اتي جهڪي، اهائي خدمت اتي درڪار آهي.

جنهن ٻڌايو ۽ ٻڌو، ان کي ان جو ڪوبہ سُراغ ملي نہ سگهيو، ڪيڏي نہ هيءَ عجب جهڙي حقيقت آهي "مراد"، جڏهن دوئيءَ جو هيءُ انديشو گذري ٿو وڃي، تڏهن روشني، روشنيءَ ۾ سمائجي ٿي وڃي.)

مراد فقير هن نظم يا گيت ۾ تصوف جي هڪ نڪتي کي دقيق فلسفيانہ رنگ ۾ پيش ڪيو آهي دوست جي وصال جي ڪهاڻيءَ کي اهڙي رنگ ۾ پيش ڪيو اٿس، جنهن کي "ايمان باالغيب" جو مشاهدو چئي سگهجي ٿو. پاڻيءَ بنا نهر، وات ڪان سواءِ پاڻي پيئڻ ۽ زبان ڪان سواءِ ميناج حاصل ڪرڻ، هي سڀ ناممڪنات ۾ داخل آهن. اهڙيءَ ناممڪن شيءِ کي حاصل ڪرڻ ۾ ڪيڏي نہ ڏکيائيءَ جو سامهُــن ڪرڻو پوندو. اهوئي سبب هو، جو انهيءَ کي حاصل ڪرڻ ۾ شوق وارن سر جي قرباني ڏني.

(2)

آپ مون درسن پايا ري ساڌو، آپ مون درسن پايا!
هيرو آمول هي، تاسون لهر لڳايا.

1- چنچل چِت نهچل ڀيو ميرو، لعل اَمر ڀئي ڪايا.
2- ڀئي ڪرپا تب ٻنڌن ٽوٽي، ستگور الک لکايا.
3- آشا ترشنا مت ڳئي من ڪي، ملي منگل مايا.
4- کهت "مراد" مٽي جب ممتا، سهجي سهج سمايا.

(اي درويش، مان "پاڻ" مان ئي دوست کي ڏٺو آهي.
هيءُ اهو قيمتي هيرو آهي، جنهن سان "مان" محبت لڳائي آهي. منهنجو بي آرام روح وڃي سڪون جي اندر پيو آهي، ۽ هي خوش خوش جسم غيرفاني بڻجي ويو آهي.

جڏهن ان جي مهرباني ٿي، تڏهن هي بندشون (دنيا واريون)
ٽٽي پيون. سچي مرشد اَلک ڏيکاري ڇڏيو.
اُميد جي پياس دل کان متجي ويئي، ۽ خوشيءَ جي دولت
حاصل ٿي ويئي. "مراد" چوي ٿو تہ جڏهن هيءَ دوئيءَ جو خيال
مَٽيو، تڏهن خوشيءَ ۾ خوشي سمائيندي رهي.)

هن کان اڳ واري گيت يا شبد ۾ فراق جي تصوير کي چٽيو اٿس، ۽ هن گيت ۾ وري وصال جي خوشيءَ کي بيان ڪيو اٿس. مشهور صوفي شاعر، مغربي عليہ الرحمة سچ فرمايو آهي:

گوينــد ڪ ڪنــه ذات اُو نتـــوان يـــافت،
مـــا يافتـــہ ايـــم، ڪنهـــش مـــائيم.

(چون ٿا تہ ذات جو ڳجهہ معلوم ٿي نٿو سگهي، اسان ان کي
لڌو آهي، ۽ اسين ئي ان جو راز آهيون.)

صوفي حضرات وڏيءَ جستجو کان پوءِ ان منزل تي پهچن ٿا، جو انهن جو وصال آهي، ۽ اهائي ڪائنات جي خالق جي ڪامل صفت آهي. حقيقت ۾ هيءَ وحدت الوجود جو آخري درجو آهي، پر "مراد" جي قول موجب، اهوئي هن منزل تي پهچي ٿو، جيڪو دوئيءَ جي فڪر کي مٽائي ٿو. جيڪڏهن هو ائين نہ ڪري سگهيو آهي، تہ پوءِ محمود شبستري، "گلشن راز" جي مصنف، جي راءِ آهي:

ترا گر نيست احوال و مواحيدمشو ڪافر بناداني ز تقليد

(توکي جيڪڏهن اها حالت ۽ هيڪڙائي ميسر ٿي نہ سگهي، تہ ڪنهن جي اجائي تقليد ڪرڻ سان پاڻ کي بيوقوف بڻجي ڪافر نہ بڻاءِ.)

سچ، محبت جي راهہ ڪا آسان شيءِ نہ آهي. ڪنهن جي مجال آهي، جو بنا ڪنهن حقيقت جي، سراپا جلال سان وصال جي دعوا رکي سگهي؟

(3)

ايســـا ســـتگور گيـــان بتايـــا،
ممتـــا يـــاڳي، دوب ترايـــا.

1- ڪـام، ڪـروڌ، اهنڪـار متايـا سـيل سـنتوک گهـر آيـا،
"ميـن" ڪـا جـب مـول گنوايـا رام نـام رنـگ لايـا.
2- پوســاگر پــار اُتاريــا گـور پـُوري پڪـڙ چڙهايـا،

نريـو هويـا پـُـوءِ نهيـن ويـاپي انحــد نــاد بجايــا.
3- ســتگر شــبد گــگن ڏُن لاگــي ســوين ڏئــار درســايا،
حــد بــي حــد نــا رهــي ڪــائي اُوَ گـــَـت الک لکايــا.
4- رنگ نـہ روپ نـہ صورت مـورت بـــن نينـــا ورســـايا،
کهت "مــراد" سُنو پائــي ســاڌو گهٽ مين هــي او گهٽ پايا.

(سچي مرشد مون کي اهڙي سمجهہ عطا ڪئي، جو دوئي پڳي ۽ ٻڌنڙ کي تاري ڇڏيائين.

شهوت، ڪاوڙ ۽ وڏائي متجي ويئي، صبر ۽ قرار گهر ۾ آيم. جڏهن هٽڻ جي هستي پڇي پئي، تڏهن ذڪر الاهيءَ پنهنجو رنگ لاتو آهي.

سچي مرشد وڏي سمنڊ کان پار ڪري، هٽ وني، محبت جي شهر ۾ پهچائي ڇڏيو. ڪوبہ خوف نہ رهيو. نہ وري ڪو خوف پيدا ٿيندو. هـُـن وحدت جي ناد کي وڄايو آهي.

سچي مرشد جو اُچار آسماني آواز بڻجي ويو آهي، ۽ ڏهين دروازي (ترڪوٽي) ۾ ان جو نظارو آهي. حد ۽ لاحد متجي ويئي، ۽ هر حال ۾ الک ئي الک ٿو نظر اچي.

نہ رنگ آهي نہ بوءِ، نہ صورت آهي، نہ مورت. اکين کان سواءِ هن اُها نعمت بخشي. "مراد" چوي ٿو تہ اي درويشو، ٻُڌو، مون پنهنجي اندر ۾ ئي ان حقيقت کي پاتو آهي.)

متئين نظم ۾، مراد فقير مرشد جي ضرورت تي پنهنجي خصوصي رنگ ۾ بيان ڪيو آهي. عارف رومي فرمائي ٿو:

قــال را بگــذار مــردِ حــال شــو پيش مردي ڪاملے پامال شو،
صد ڪتاب و صد ورق در نارڪن خفتہ دل را يک دمي بيدارڪن.

(ڳالهين ڪرڻ کي ڇڏ ۽ عمل جو مرد بڻجي وڃ. ڪنهن ڪامل مرد جي وڃي خدمت ڪر. سؤ ڪتاب ۽ سؤ ورق جلائي ڇڏ، ننڊ ۾ پيل دل کي هڪڙيءَ گهڙيءَ لاءِ سجاڳ ڪر.)

طريقت جي مرحلي ۾ شيخ طريقت جو رتبو، قطب تاري وانگر آهي، جو رات جو اونداهيءَ ۾ ڀٽڪيل مسافر کي راهہ جي طرف رهنمائي ڪري ٿو. هيءَ حقيقت خود پنهنجو اعتراف پاڻ تي ڪري. جيڪڏهن شريعت جي علوم جي

تربيت لاءِ هڪ ڪامل استاد جي ضرورت آهي، ته طريقت جي راهه لاءِ به هڪ اهڙي ڪامل جي ضرورت آهي، جو ان راهه جو پوريءَ ريت واقف هجي. معرفت ۽ حقيقت جي منزلن تي پاڻ تي اعتبار ڪرڻ، مقصد کي گم ڪرڻو آهي.

حافظ فرمائي ٿو:

قطع ايـن مرحلـه بـي همرهـيءِ خضـر مكـن،
ظلمـات اسـت و بتـرس از خطـر گمراهـي.

(ڪنهن خضر جي همراهيءَ کان سواءِ هن منزل تان نه گذر، ڇو ته ظلمات (بيخبري) جو پنڌ آهي ۽ واٽ کان ڪُواٽ وڃڻ جي خوف کان ڊڄندو رهه.)

شيخ طريقت، سلف صالحين جي نگاهه ۾ "اولي الامر آهي، ۽ "اولي الامر" ڪڏهن به بي راهه رويءَ جي طرف وٺي نه ويندو.

(4)

موري پيا کو سنيهو ڇا ڪَهيو،
ڪيون نهين آوت، ڪاهي کو بيٺ رهيو.

1- مين تو تمري چيري ڪاري نه ڪرتا ميري،
بالم بديس جاڪي ڦيري سڌ ڪيون نه لهيو.
2- وينتي ڪرتِ تو هي موهن ملادو موهي،
پل پل جائون تو پي آڪي مُک دکيو.
3- هس هس گرهه لگائون من کي مراد پائون،
جب ملي دک ڀنجن سندر ڪنئيو.

بهرحال، مٿي مراد فقير جي هندي ڪلام جو انتخاب ڏنو ويو آهي، تنهن مان خبر پوي ٿي ته هو هندي زبان جو قادرالڪلام شاعر هو. هو فارسي زبان جو به وڏو ڄاڻو هو، ۽ مرحوم حاجي امام بخش "خادم" جي بياض ۾ سندس فارسي شعر جو انتخاب موجود آهي، جنهن جو ڪجهه حصو مون "تذڪري" ۾ ڏنو آهي. هت ان مان وڌيڪ چيزون ڏيان ٿو، ته جيئن ان انتخاب جي بدولت اسين سندس فارسي ڪلام جي نوعيت کان چڱيءَ ريت واقف ٿي سگهون.

غزل

ساقيا ده شراب ناب مرا که بر آرد همه حجاب مرا
گرچه ام الخبائث مي خوانند نيست ازين صواب مرا

بطبيب عشق درد خود گفتم — مي خور گفت در جواب مرا

در رهِ عشق بہ سبک ساري — بار سر کرده اضطراب مرا

گر رود سر "مراد" رفتن ده

نيست پروا چنين حساب مرا.

ترجمو:

1- ساقي، مون کي شراب ڏي، جيئن اهو سيني پردن کي کڻي وٺي.

2- جيتوڻيڪ اُن کي "خرابين جي ماءُ" چيو ويجي ٿو، پر اُن سان منهنجو ڪوبہ واسطو نہ آهي.

3- عشق جي طبيب کي مون پنهنجو درد ٻڌايو، هن جواب ڏنو تہ خوب شراب پيءُ.

4- عشق جي واٽ ۾، باوجود تيزيءَ جي، اسان جي مٿان اُن بارَ پريشاني پيدا ڪري ڇڏي آهي.

5- "مراد"، جيڪڏهن سر وڃي ٿو تہ وڃڻ ڏينس، مون کي ڪنهن بہ ريت اُن جي پرواهہ نہ آهي.

غزل

دلم درياست بے پايان ندارد هيچ ساحلها،

منم غواص گوهر جان ز صد دُردانہ افضلها.

نہ اين دريائي از آب است، نہ آن دُرها صف دارد،

ولي دل مخزن آن گنجے بدست آرند اکملها.

ندارد همسري خورشيد تابان باتجليٌ اُو،

کہ در هر مہ بدر آيد نمي بينند اَحوَلُها.

اگر باور نمي داري "وَفي اَنفُسِ" بيا بنگر،

کہ آن سالار دين فرمود در قرآن محفلها.

توئي خودبين اے نادان ز بعدش ماندۂ محروم،

وگر نہ در همہ حال آن، بتو ياورو شاملها.

چگويم وصف مظهر اُو برون از حد اوصاف ست،

چہ شد گر تو نمي بيني "مُرَادَا" آن ديد در دلها.

ترجمو:

1- منهنجي دل اُن اونهي درياءَ وانگر آهي، جنهن کي ڪي بہ ڪنارا نہ آهن. مان روح جي موتيءَ جو ٿوہو آهيان. جو سَوَن قيمتي موتين کان بہ مهانگو آهي.

2- هيءَ درياءَ پاڻيءَ وارو نہ آهي، نہ وري انهن موتين کي سِپُون آهن، بلڪ دل اُن خزاني جي کاڻ آهي، جنهن کي ڪي ڪامل ئي هٿ آڻي سگهن ٿا.

3- انهن جي تجليءَ سان، چمڪندڙ سج بہ مقابلو نٿو ڪري سگهي. هر مهيني چنڊ تہ اچي ٿو، پر ان کي ٽيڏا ڏسي نٿا سگهن.

4- جيڪڏهن توکي مون تي اعتبار نٿو اچي، تہ پنهنجي اندر ۾ ان کي نهار (وَفِي اَنفُسڪُم اَفَلاَ تُبُصِرون)، جو دين جي سردار قرآن شريف جي مجلسن ۾ ائين ٻڌايو آهي.

5- تون خود پسند آهين، ان ڪري ڪانئس پري رهجي ويو آهين، نہ تہ هو هر حال ۾ توسان مددگار ۽ شامل آهي.

6- مان سندس اظهار جي ڪهڙي ساراهہ ڪريان. سندس وصفن جي حد ۽ شمار نہ آهي. "مراد"، جيڪڏهن تون ان کي دل جي اندر نٿو ڏسين تہ ڇا ٿي پيو.

غزل

بدل اگر عاشق شوي، مردانہ شو، مردانہ شو،
شب روز در جـولانگـي، مـردانہ شو، مردانہ شو.

از جاہ جم همت طلب، مفتون مشو آب عنب،
تاچند باشـي تشنہ لـب، مـردانہ شو، مردانہ شو.

دنيا عروسي پُـر غدر، زين زن بود خوف و خطر،
اي دہ طلاقـش زود تـر، مـردانہ شو، مردانہ شو.

پيراهنِ تن را بدر، دروي نشان يوسف نگر،
جان، ديدہ دل کن بهرہ ور، مردانہ شو، مردانہ شو.

طوفان عشق انگيختن، ڪشتي بدر يا مي زدن،
بانـوح همزانـو شـدن، مردانہ شـو، مردانہ شو.

از عالمي بيگانہ شو، بايار خود همخانہ شو،
از خود "مراد" افسانہ شو، مردانہ شو، مردانہ شو.

ترجمو:

1- اي دل، جيڪڏهن تون عاشق ٿيڻ گهرين تہ همت ڌار. رات ڏينهن ڍڪ ڊوڙ ۾ آهين، ڪجهہ همت ڌار.

2- جمشيد جي پيالي کان همت وٺ. انگور جي پاڻيءَ (شراب) جو شوقين نہ ٿي. ڪيستائين پياسو رهندين، ڪُجهہ همت ڌار.

3- دنيا فريب پريل ڪنوار آهي، انهيءَ عورت مان خطروئي آهي. جيترو جلد ٿي سگهي، ڪيس طلاق ڏي، ڪجهہ همت ڌار.

4- جسم جي ڪپڙي کي ڦاڙي ڇڏ، اُن ۾ يوسف (دوست) جي نشان کي ڏس. روح، اک ۽ دل کي اُن سان پرپور ڪر، ڪجهہ همت ڌار.

5- عشق جي طوفان کي اُٿارڻ جو مقصد آهي، بيڙيءَ کي درياءَ ۾ ڦٽو ڪرڻ. حضرت نوح سان گڏ ٿي، ڪُجهہ همت ڌار.

6- جهان کان بيگانو ٿي، دوست سان گڏ رهہ. "مراد"! پنهنجو پاڻ افسانو ٿي، ڪجهہ همت ڌار.

غزل

بہ نيروئي قدرت چہ صنعت گري ... کہ کس را نباشد بتو همسري
قلم قدرتت نقش بستہ بر آب ... توپے مثل صورت جهان آفري
ز پشت اُوري نطفئہ در شکم ... تو آن نطفہ را در شکم پروري
کہ پيش از تولد شدن آن پسر ... ز خونے بہ پستان تو شير آوري
چو پرورده شد بچہ با عزو و ناز ... نهي در دلش نور دانشوري
يلطفِ تو چون در بلاغت رسيد ... بروي زمينش دهي سروري

چو از خود دهد رزق رازق "مراد"
تو از بهر روزي چرا غم خوري.

ترجمو:

1- قدرت جي طاقت جي ڪيڏي نہ ڪاريگري آهي، جو ڪنهن کي بہ طاقت نہ آهي، جو تنهنجو مقابلو ڪري سگهي.

2- تنهنجي قدرت جي قلم، پاڻيءَ تي نقش کي چٽيو آهي. تنهنجي صورت بيمثال آهي، ۽ جهان کي پيدا ڪندڙ آهي.

3- پـٽ کان نطفي کي پيٽ ۾ آڻين ٿو، ۽ اُن نطفي کي وري پيٽ ۾ پالين ٿو.
4- اُن ٻار جي پيدا ٿيڻ کان اڳ ۾، ٿڻن ۾ رت مان کير پيدا ڪرين ٿو.
5- جڏهن ٻار تمام عزت ۽ ناز سان پلجي وڏو ٿئي ٿو، تڏهن اُن جي دل ۾ عقل جي نور کي روشن ڪرين ٿو.
6- جڏهن هو تنهنجيءَ مهربانيءَ سان بلاغت کي پهچي ٿو، تڏهن زمين جي مٿان اُن کي سرداري بخشين ٿو.
7- "مراد"، جڏهن تہ رازق پاڻ ئي رزق پهچائي ٿو، تڏهن تون پنهنجي روزيءَ لاءِ ڇو پيو غم کائين!

غزل

قــدر خــود را چــرا نمــي دانــي،
ذات قدســـي، کمـــال انســـاني.
خــود پرســتي مکــن کــہ خــود بينــي،
کـــار کفـــر اســـت در مســـلماني.
اهـــر مـــن نفـــس را مقيـــد کـــن،
کـــہ توئـــي آصـــفِ ســـليماني.
عيــب خــود را اگــر شــناس شــوري،
خــود بخــود دم زنــي "زمــن رانــي."
در يقينــت چــو شــد خــودا ثــابت،
"لــمنِ المــُـلک" خــود همــي خوانــي.
از خضــر آب زندگــي مــَطلب،
کـــہ تـــو ســـر چشـــم آب حيوانـــي.
کـُـنج عزلـت گزيـن کـہ خواهـي يـافت،
در گدائـــي "مـــراد" ســـلطاني.

ترجمو:

1- پنهنجو قدر ڇو نٿو ڄاڻين؟ تون پاڪ ذات آهين ۽ انسانيت جو ڪمال آهين.
2- پاڻ تي غرور نہ ڪر، جو اها وڏائي اسلام جي اندر ڪفر شمار ٿئي ٿي.

3- نفس جي ديو کي قيد ڪر، جو تون حضرت سليمان (نبي) جو آصف (وزير) آهين.

4- پنهنجي گهٽتائيءَ کان جيڪڏهن واقف ٿئين، تہ خودبخود "مان ڏنو" جو نعرو هڻين.

5- تنهنجي يقين ۾ جڏهن خدا ثابت ٿي ويو، تڏهن "ڪير آهي بادشاھ" خودبخود پڙهين.

6- حضرت خضر کان پاڻي نہ گهُر، جو تون پاڻ آبحيات جو چشمو آهين.

7- "مراد"، گوشي نشينيءَ کي اختيار ڪر، تہ فقيريءَ ۾ توکي بادشاهي ملي ويندي.

رباعيات

(1)

آب و آتش، باد و خاک از کہ زاد
در طبع آن اختلاف چون اُفتاد
جوهر اندر جسمہ آمد از چہ سود
باز گشتن اُو چہ بد حاصل "مراد".

(باهہ، پاڻي، مٽي، ڪنهن مان پيدا ٿيا آهن؟ انهن جي طبيعت ۾ ڇو اختلاف آهي؟ جسم جي اندر جيڪڏهن جوهر (روح) آيو تہ ڪهڙو فائدو، وري ان جي موٽي وڃڻ جو ڪهڙو مطلب؟)

(2)

از کعبۂ عشقبازان رخسار يار بہ
محراب پاکبازان آبرو نگار بہ
احرام عارفان همہ بستند گرد دل
گشتن "مراد" گر دل از حج هزار بہ.

(عشق وارن لاءِ ڪعبي کان دوست جو ڳَل وڌيڪ آهي. پاڪبازن جي محراب کان، حسين انسان جو ڀرُون وڌيڪ آهي. عارفن دل جي چوڌاري احرام ٻڌو آهي، ۽ "مراد"! دل جو طواف هزار حجن کان بهتر آهي.)

(3)

دِلا! پيرهن تن چاک چاک بايد کرد
بر سرِ ايام خاک خاک بايد کرد
آندم آمد کہ همي خواستم از روز وُصل
"مراد" ديدۂ جانان پاک پاک بايد کرد.

(اي دل، بدن جي قميص کي ڦاڙڻ گهرجي. هن زماني جي مٿان ڌوڙ وجهڻ گهرجي. مان هميشہ دوست جو وصال گهرندو رهندو آهيان، مون کي دوست جي وصال لاءِ اکيون پاڪ ڪرڻ کپن.)

(4)

عشـــق در دل چـــو چشـــمۂ آبِ حيـــات
ميخـــورد خضـــر وقـــت در ظلمـــات
عشـــق عيســـيٰ دم است روح الاميـــن
بـــل "مـــراد" عشـــق قـــاضي الحاجـــات

(دل جي اندر عشق ائين آهي، جيئن آب حيات جو چشمو، جنهن مان خضر ظلمات ۾ ڪجهه پيتو هو. عشق عيسيٰ جو اثر رکندڙ ۽ جبرئيل آهي، بلڪ "مراد"! هي قاضي الحاجات آهي.)

(5)

ڪجـــا شـــد ســـڪندر، ســـليمان و جـــم
و آئينـــه، انگشـــتري، جـــام جـــم
ازان جملـــه حشـــمت نشانـــے نمـــاند
"مـــراد" گلـــے چيـــن، مخـــور خـــار غـــم

(سڪندر، سليمان ۽ جمشيد ڪٿي آهن؟ انهن جي آرسي، مُنڊي ۽ پيالو ڪٿي آهن؟ سندن دٻدٻي جو ڪوبہ نشان نہ رهيو. "مراد"! گل چونڊ، ڪنڊن جو غم جو نہ کائين.)

مٿيون انتخاب آهي، جو سندس فارسي ڪلام مان ڏنو اٿم. سندس ڪلام جي هن حصي ۾ بہ اُهوئي بيخوديءَ جو جوش ۽ خروش، ۽ اُهوئي حقانيت جو ساز ۽ سوز آهي. انسان جي پيدائش، فطرت جي صنعت جو وڏو ڪمال آهي. گوشت ۽ هڏن جو بيجوڙ مجموعو، پلجي، عقل ۽ حڪمت جي نور سان مالامال ٿئي ٿو، ۽ زمين تي سروري حاصل ڪري ٿو. هڪ باڪمال صنعتگر جو هن کان وڌيڪ واضع مثال ٻيو ٿي نٿو سگهي، "مراد" سچ ٻڌائي ٿو:

چـــو پـــرورده شـــد بچـــه بـــاعز و نـــاز
نهـــي در دلـــش نـــور دانشـــوري
بلطـــفِ تـــو چـــون در بلاغـــت رســـيد
بروئـــي زمينـــش دهـــي ســـروري

"مراد" هت بہ اُن "سروري" جو ذڪر ٿو ڪري، جنهن لاءِ ٻئي هنڌ فرمائي ٿو:
قدر خود را چرا نمي دئي، ذات قدسي ڪمال انساني.

ڪمال انسان ٿي سندس عظيم هئڻ جو دليل آهي، جنهن ڪان متاثر ٿي. سندس رتبو اڪثر مبصر هيئن ٽا ٻڌائين:

در يقينت چو شد خدا ثابت، "لمن الملڪ" خود همي خواني.

فقير "مراد" جي فارسي شاعريءَ جو تخيل سندس همعصر بزرگ سرمست سچل سان گهڻي قدر قريب آهي. سرمست هن جي باري ۾ فرمائي ٿو:

دلا! بيني جمال يار جاني، نمودار ست رخ در هر مڪاني.
بيامد يا رما در صد مظاهر، ز دريا موجها شد بيڪراني،
گهي در عشق گفتا "رب أرني"، گهي خود باز گفتا "لن تراني".

(اي دل! دوست جي جمال کي نهار، جو سندس چهرو هر جاءِ تي موجود آهي.

اسان جو دوست سون نظارن ۾ موجود آهي، درياءَ مان ڇڻ ته اٿاهه موجون اُٿي رهيو آهن.

ڪڏهن ته عشق ۾ چوي ٿو ته "رب پاڻ ڏيکار"، ڪڏهن ته چوي ته "مان توکي ڪيئن ڏسي سگهان ٿو."

"ديوان مراد" ۽ "ديوان آشڪار" مان اسان کي خبر پوي ٿي ته ارڙهين صدي عيسويءَ ۾ سنڌ ۾ جا صوفيانا لهر اُٿي، ان جي رهنمائي ۾ ڪيڏي نه يڪسانيت موجود هئي. هيءَ منهنجي موضوع کان گهڻو پري آهي، جو مان ان تي پنهنجي تحقيق هنن ورقن ۾ پيش ڪريان. پر هن حقيقت کان انڪار ٿي نٿو سگهي ته هڪ شمع مان، ٻي شمع روشن ٿيندي رهي آهي، جنهن جي روشنيءَ سنڌ ۾ هميشه اخلاق ۽ ڪردار جي بلنديءَ کي نمايان پئي ڪيو آهي. "حافظ" سچ فرمايو آهي:

ز انقلاب زمانه عجب مدار، ڪه چرخ،
ازين فسانه هزاران هزار دارد ياد.

(زماني جي انقلاب کان عجب نه ڪاءِ، جو هيءُ آسمان اهڙن افسانن مان هزارين افسانا پاڻ وٽ ياد ٿو رکي.)

ليڪن اڄ اهي حق جون صدائون، ۽ تربيتون ۽ محفلون ڪٿي؟ "تلڪَ الاَيّامِ نُداولها بَيْنَ النّاسِ" — اهو وقت آهي، جو ماڻهن ۾ ڦيرائيندا رهون ٿا. زماني جي هيءَ نايڪسانيت، هردم حيات حاڪم جي لا زوال حڪومت جو غيرفاني دليل آهي.

ڪلام جي ترتيب لاءِ هيٺيان نسخا ڪم آندا ويا آهن

الف دستخط:

1- مخدومي حاجي،امام بخش "خادم" (خ)

2- ماستر ٽانور داس سرہگواسي (ٿ)

3- بيراڳي فقير (ب)

4- غلام علي "مسرور" (غ)

(سندس نامڪمل بياض تان نقل ڪيل)

(ب) ڇپيل:

1- مسٽر بولچند راڄپال (سنڌو رسالو)

2- هريسنگ، بڪ سيلر، سکر.

فقير روحل صوفي

سنڌي ڪلام

بِسمِ اللہ الرحمٰنِ الرَحِيم

توحيد جا بيت

(1)

جي تون صحيح سڃاڻين پاڻ، اُتي قيمت سندو قطرو،
ڪوري ڪَڍ قلوب مان، مدائيءَ جو ماڻ،
پري نهارڻ [1] پِرَ ڪي، سندو چڻن ڇاڻ،
نت سائين توهِي ساڻ، راتيان ڏينهن[2] "روحل" چوي.

(2)

صحيح سڃاڻج سچ، مُڙج مَ ملامت ڪُئن،
گهِڙي پنهنجي گهٽ ۾، پرواني جيان پچ،
ماري ڪڍج من مان، ڪوڙائيءَ جو ڪچ،
رنگَ پِريان جي رَچ، رات ڏينهان "روحل" چوي.

(3)

جي لڳو اُتي تان لاءِ، هينئڙو حبيبن سين،
پائي پيچ پريت جا، سپيريان ڏي ساهه،
وحدت ۾ تي واهه، "روحل" رَتي روح جي.

(4)

جي لڳو آهين تان لڳ، پريان سندي پيچري،
من موئن محبوبن جو، صحيح سڃاڻج سڳُ [3]،
ڇڏي جُونو جڳُ، وڃي "روحل" رڇج [4] رنگ ۾.

---

[1] نهار نہ (ج).
[2] رات ڏينهان (ب).
[3] پڳ (ب).
[4] رتج (خ).

(5)

پڙهيا بيد ڪتيب[1] جا، تا ڏين ڏورانهان ڏسُ،
سي سچ سڄاڻن ڪينڪي، موهيا پَسي مَسُ،
راتيان ڏينهان "روحل" چوي، رڙهي تنهن ڪي رَسُ،
پير پريان جو پَسُ، نائي ڪنڌ قلوب ۾.

(6)

پڙهڻ پُرجهڻ پاڻ ۾، وڏو فرق ڦير،
ڪاڏي منهن محبوب جو، ڪاڏي اڪر اير،
ساڻ سَهائي سچ[2] جي، ڇا موافق ٿيندو مير،
جن صحي سڃاتو پير، "روحل" رات نہ تن ڪي.

(7)

پڙهي پُرڏو جن، سي عاقل عقل جا ڏٺي،
سي "مُوتُوا" تي محبت ۾، پلپل پرين پَسن،
تن تسليون تمام ڪيون، محب جن جي من،
"روحل" متان تَن، لتا حرف حساب جا.

(8)

ڪاتب ڪاني ڪانهن جي[3] ڪاغذ تي مَ ڪاهہ،
اکر جي اِدارڪ جا، تُهَن ۾ لکين لاهہ،
قلم جو قلوب جو، متي وحدت واهہ،
سپرين ڏي ساهہ، "روحل" رَتي روح جي.

(9)

ڪفر ۽ اسلام ۾، تا پَرن اُبتا پير،
هڪ هندو ٻيا مسلمان، ٿيون وچ وڌائون وير،
انڌن اوندهہ نہ لهي[4]، تن ڪي سچ چوندو ڪير؟

---

[1] ڪتاب (خ).
[2] سچ (غ)، سمجهہ (ب).
[3] جيان (ب).
[4] لڌي (خ) (ب).

پر "روحل" راهه پرين جو، جان گهڙي ڏنوسي[1] گهير،
تہ رب مڙني ۾ هيڪڙو، جنهن ۾ ڦند نہ ڦير،
سا ڪاڏي ڪندي پير، جا سُتي ڪعبة الله ۾!

(10)

نہ مون سُڌ نہ سار، اچي عشق اُتاريو اوچتو،
"روحل" چوي روح ۾، تن پرين جي پچار،
سي اکين[2] آيا سپرين، ياد ڪريندي يار،
ٿريا نيڻن نار، پسِي منهن محبوب جو.

(11)

نہ مون جَنِ نہ ڪَنِ، اچي عشق اُتاريو اوچتو،
"روحل" چوي روح ۾، محبت محبوبن،
سي ٿي سچڻ آئيا، تات جنين جي تن،
جيءَ جَڙِ لڳي جَن، سي سائينءَ ميڙيا سپرين.

(12)

جي نہ جاتم جاڻ، تہ وسين ويڙهي وچ ۾،
عشق جي اُهاءَ ڪي[3]، اچي پرَ پَسايو پاڻ،
"روحل" رنگ پَسي ڪري، پِڳو ممتا ماڻ،
سائين سدا ساڻ، مون آڇاٽي[4] تي اُڇيو.

(13)

بُڌان جان بيهار، تان تون اکين ڪان پي اوڏڙو،
"روحل" وسين روح ۾، وِٿَ نہ پانئيان وار،
جٺن جو سج صبوح جو[5] تو ڪري باغ بهار،
بيت نہ پانئجو ماڻهوءَ! هي وحدت جو ويچار،
دل ۾ ڪيا ديدار، عشق جنين اکين سين.

---

(1) ڏنوسون (ب) (خ).
(2) اگڻ (خ) (غ).
(3) اُهاؤ تي (ب).
(4) مون اکيان آٽي تي اُجهيو (خ).
(5) جٺن سو سنجهہ صبوح جو (ب).

(14)

جن کي عشق اندر ۾، تن کي اُڃ نہ بک،
وحدت منجھہ وصال جي، تا سدا ماڻن سک،
ڏور تنين کان[1] ڏک، جي ”روحل“ رتا روح ۾.

(15)

پنهنجون اکيون پاڻ ۾، جوڙي رکيون جن،
سي سوءِ پيرا ساعت ۾، تا پلپل پرين پسن،
تن تحصيلون تمام ڪيون، محب جنين جي من،
”روحل“ متون تن، لٿا حرف حساب جا.

(16)

وڻج وهائڻ ڪاڻ، چو وجين ٻئي هَٽ،
توکي پَٽُ پٽيهر پانهنجو، اَٿي وڻج مڙيوئي وَٽ،
جنهن ۾ نشو نينهن جو، سا ڪا ڪوني پِٽ،
”روحل“ محبت مور نہ مَٽ، توکي سڪ مان ٿيندو سوجهرو.

پورب جو سُر

(17)

جي ننگ ڇڏي نانگا ٿيا، تن نانگن کهڙا ننگ،
گنگا ۽ گرنار جا، تن سامين ڇڏيا سنگ،
نکي واهن سگيون، نکي ڇورن چنگ،
”روحل“ لڳو رنگ، تن لاهوتين لقاءَ جو.

(18)

جي تن ۾ تيرٿ ڪن، سي گنگا وڃن نہ گودڙيا،
تن سامين سنديءَ سڪ جا، تا دونهان دل[2] دکن،

[1] توڻن (غ).
[2] درد (خ).

پيــــر ســــــيجاتو پـــــر جـــــو، لوچـــــي لاهوتيــــــن،
لڳـــــو رنــــگ، ”روحــــل“ چـــوي، انـــــدر آديســـــن،
کوجـــي ڪــاهوڙين، وجـــي اُونهـــي ۾ آســـڻ ڪيـــا.

(19)

اونهـي ۾ آسـڻ ڪـري، وجـي مـاڳ لَـڏائون مـُــور،
تن تي جا آنئي پهر اُڪنڊ ۾، تا ڪـن تنوارون طـُــور،
اُت ”روحل“ رات نہ ڏينهن ڪو، نڪو سـسُ[1] نـہ سـُـور،
وجـي نـُـوري گـڏيا نـُـور، لنگهـي پيـا لاهـوت ڪـان.

(20)

نـائي ڪنـڌ ڪمـاهہ[2] ڪــان، جــن نهــاريو ناســوت،
راتيان ڏينهان، ”روحل“ چوي، اُهي مـاڻن تا ملڪوت،
پيـــر ســـيجاڻي پـــــرَ جـــو، جـــَــتا ۾ جبـــروت،
جوڳـــي جفـــائون ڪــري، لنگهـــي پيـــا لاهـــوت،
ســي آديســي اُوڏوت، وجـــي نانگـــا گـــڏيا نـــاٿ ڪـــي.

(21)

نانگـا گـڏجي نـاٿ سـان، وري پيــو پــَـهــُــ پيــونِ،
ســـا ڳٽيـــائون ڳـــالهڙي، جـــو گــُـــر ڏَسُ ڏنـــونِ،
”لا حجـاب بينــِــي و بينــُــڪ“، وڃـون سـپ ويـونِ،
تهـون پـوءِ پيـونِ، وجـي پيونـد پيـچ پريـنءَ سـان.

(22)

ڪـــو پـــَـــهــُ پيـــو جوڳئيـــن، تـــن ڪنيـــون ڪڙائـــون،
جـــاترا جـــوڳ جـــُـــهار جـــي، مـــور نـــہ مجيـــائون،
سا يـُـون سوجهيائون، جنهـن ۾ جوڳ نــہ يـوڳ ڪــو.

(23)

ڪـــو پـــَـــهــُ پيـــو جوڳئيـــن، پـــُــريا تنهيـــن پـــارِ،
جـــت گنگـــا نـــہ گومتـــي، نڪـــو جـــوڳ جـــُـــهار،

[1] ستُ (خ).
[2] سامي ڪنڌ ڪمان ڪان (ت).

نـ ڪـو ذڪـر نـ فڪـر ڪـو، نـ ڪـو سڌ تنـوار،
نـ ڪـا رات نـ ڏينهـن ڪـو، نـ ڪـا جيتِ نـ هـار،
لڳـو رنـگ "روحـل" چـوي، اُت آديسـين اپـار،
جنهن جـو آرُ نـ پـارُ، وجـي تـت ڪيـائون تـَـڪيو.

(24)

برهـ ۽ بيـراڳ جي، جـن[1] جـَـڙ لڳي منجهـ جـيءَ،
سُـوجهي سچ[2] سرير مـوُن، تـن پريمـن پـاتو پـيءَ،
مـرڻ جيئـڻ جـو مـن مـوُن، تـن سـامين لـٿو سـيءَ،
نـات نماڻـا تـي، وجـي "روحـل" رَتـا رام سـين.

(25)

جـي رنـگَ رَچـي رام جـي، لاهوتـي ٿيـا لعـل،
سـرِ ڏنـائون سـَـتَ ۾، ڪايـا، مايـا، مـال،
ويـا تـن ڪـان وسـري، ڪوڙـا سـپ خيـال،
راتيـان ڏينهـان، "روحـل" چـوي، والـيءَ سـاڻ وصـال،
سي نانگا سـدا نهـال، جـن درسـن پـاتو دوس[3] جـو.

(26)

ڪَهڻـي تـان هرڪو ڪَـهي، پر رهڻـي اوکي بـات،
پـڌري ٿينـدي ذات، رهڻـيءَ مـان "روحـل" چـوي.

(27)

نـَـوَ نشـانيون نـُـور جـون، عاشـقن آهيـن:
هڪـڙي ويهـن واٽـن تـي، بيـو کـائڻ نـ کـائين،
ٽيـون سـر سـپ ڪنهـن اڳيـان، ٿـا نميـو نوائيـن،
چوٿـون بـڌي ڪنـن سـان، وري نـ ورجـائين،
پنجـون پهـ پريـنءَ سـان، ٿـا پـَـڪو پچـائين،
ڇهـون ڪـُـڇن ڪينڪـي، نـاتو نبـاهين،

---

[1] جن کي (غ).
[2] جوءِ سوجهيائون (غ).
[3] دوست (ب).

ستون سڪ سڄڻن جي، تا لنءُ لنءُ لڳائين،
اتون ڳالهه عجيب جي، تا واري ورجائين،
نائون ننڊ نيڻن کي، تا جودوئن جاڳائين،
تڏهن سيبائين، "روحل" دوساڻي دربار ۾.

(28)

نڪا سڪ سمهڻ ۾، نڪو جاڳڻ ۾ جَسُ،
نڪي خَير کلڻ ۾، نڪي روئڻ ۾ رَسُ،
ذاتي ذڪر زباني، اهو بِ اوري ڏَسُ،
من جو مرشد پَسُ، تہ "روحل" مليں روح الله سان.

(29)

ٽُبي ڏيئي پاڻ ۾، پَسان جان پيهي،
نڪو ملڪ، نڪا خلق، نڪي آسيئي،
آسين ڳوليون جن کي، سي پڻ آسيئي،
ٻي وائي ويئي، "روحل" هونگ پرين جي هڪڙي.

(30)

عاشق الاهي اُيا، جي قضا ڪين ڪرين،
نائي ڪَنڌ قلوب تان، نمازون نيتين،
ڏين طوافون تن کي، مَکو ئي منجهين،
"روحل" روح سندين، هر دم هوندو حَج ۾.

متفرقہ

(1)

ڪنـــي ڪوڙهـي ڪـُـوڙي، اَتــي نيـچ نمـاڻي،
سگَ سَـمي جي سون ڪئـِي، سبُ جـڳ سيباڻـــي،
جنهــن راءِ ريجهــايو پــانهنجو، ”روحــل“ ســا راڻــي،
سا مـَـرُ مـَـرڪي مهاڻــِي، ڪانڌ جنهين جي ڪيچ ۾.

(2)

ڪـانڌ جنهيـن جي ڪـيچ ۾، سـا تـي سـرون ســَـر،
سمـي جـي سـهاڳ سـان، جنهـن ڪـي آيـو نـام نظـر،
سـا مئـيءَ منجهـون مـاڻهو تــي، ”روحــل“ چئـي اَپــر،
سا ڇـو گهمـي گهـر گهـر، هـوت جنهـن جـو حمـايتي.

(3)

رب تيــو راضــي، تــڏهن ســالڪ جـو ســنگ تيــو،
ڪـاملَ جـي ڪـرم سـان، تـي اَنــڪ ڪـان آجـي،
رهـــي نـــ رتـــيءَ جيتـــري، ”روحـــل“ محتـــاجي،
نــُــوري نــوازِي، ڇـــام سمـــي ڇـــاڻي ٻجهـــي.

(4)

جـي پـانئين جوڳـي تيـان، ڇـڏ جيئـڻ هـي جنجـال،
ڪـــارڻ قـــوت قـــرار جـــي، هتئـــون ڏئيـــن حـــال،
راتيـــان ڏينهـــان روح ۾، خـــام ڳڻـــي تـــو خيـــال،
اڄ ســـيائي ڪنـــڌ تـــي، ڪڙڪــــي اينـــدءِ ڪـــال،
هـــي مـــڏيون هـــي مـــال، ڪـــر نـــ اينـــدءِ ڪـــڏهين.

(5)

ســائين ســاجهو ســبُ جــو، آهــي راهــ رفيـــق،
آڏو آهـــي عشـــق جـــو، بيحـــد بحـــر عميـــق،
توحيـدي طريـق، ”روحـل“ نـ سمجهـي عـام تـو.

سُر سهڻي

(1)

ڪَچي جي ڳنن جي، جنين چَري وَس،
سي پڪي پير نہ ڏينديون، تن کي چارو ڏي چَس،
"روحل" چوي تن جي، جيئري جايون ڪَس،
سي ليٽي پونديون لَس، تون مينهون پَسُ مَ مَتيون.

(2)

ڪَچو جي چارين، پيٽ چٽائي پانهنجي،
لالچ لڳي لوڀ جي، وينديون نہ وارين،
"روحل" چوي ريج ۾، مينهون سڀ مارين،
هنجون سي هارين، توري گهٽي ڏينهڙي.

(3)

جن چلڻ سان چاؤ، سي مينهون پَسُ مَ متيون،
ڳانيون جي ڳچيءَ جون، سي ڪتين جيئري جاوَ[1]،
جڏهن ورندي واهُندي واؤ، تڏهن جائون پوندن جان ۾.

(4)

مانجي جيرا جن جا، پَڪي ڪيڙا پاڪ،
چارو سو چَرنديون، جو موريو مينهن ماڪ،
"روحل" چوي ريج ڪان، تن جي سَرهي سُڄي ساک،
سي ٽڪي ڏين نہ ٽاڪ، اندر اُجا جن جا.

(5)

پَڪو جي چَرن، تن جون مينهون پَسُ مَ ميريون،
اوسر اڇي نہ اُن کي، توڙي گاهہ ٻُرن،

[1] ڪانون جي ڪَچي جُون، ڪتيُن ڪِيري جاوَ. (غ).

"روحل" ريج نہ رنجيون، هُو جي ڦانڪين منجهہ ڦرن،
سي هـڏين ڪيـن مـُـڙن، ڏُڪـائيءَ جـي ڏک سـان.

(6)

ڪـاڇو ٽـا ڪـَڇـــين، طنـابي تـــڪَ تـاب مـؤن،
آٿـي لام منـدي ۾، ٽـــا ســَــؤ ســَــٽيون سـارين،
"روحـــل" رائـــر تـــن جـــا، نـــالا پـــُــــڪارين،
جا ڪــَڇي ٽـا چاڙهين، سـا پــَڪي ٽينـدي پـڌري.

سرائکي کلام

(1)

دنيا ڍونديي ـــ طالب ڪُـتيـ، سينا مـل ڪرتـاٽي،
هـڏي اُـيـ هـوڏ تنهـاندي، وڙهنـدـ عمـر وهـاٽي،
اَنڌيـان عشـق اَلــهُ دا چوڙيـا، پـَـئيـ ولـوڙن پـاٽي،
"روحل" راهـ ربـاني ہاجهون، ہـي سـپ ڪـوڙ ڪهـاٽي.

(2)

حج حضـور تنهيـن ڪـون لکيـا، سـچ سـڪ جنهيـن دي،
دل درياهـ محبـت دـ وچ، تـانگهن تانگهـ تنهيـن دي،
رهـن بيپرواهـ هميشـ، ڪيـا پرواهـ ڪنهيـن دي،
"روحـل" رنـگ ربـاني لاڳـا، پـُـنني آس منهيـن دي.

(3)

ڪا يا ميت پريت ڪـر، پٿر، اُتون محبت ڪلس چڙهائين،
مـن محـراب سدا رک قبلي، جـي تـون شـاهـ ريجهـائين،
پنج جمـاعتي پڙهـن نمـازان، هـر دم سـنجهـ صبـاحين،
"روحل" روح ڪيتـا مِـل سجدا، حـج حضـور اتـاهين.

(4)

چـُـڪي دل درونـي انـدر، بنـي حـوض ڪوثـر دي،
پـُـر ڪـر پيتـي شـوق شـرابون، وتـي عشـق اَمـر دي،
جنهن گهرڪون مين ڍونديندي، گهـٽي لـَـڌي تنهـن گهر دي،
"روحــل" رات ڳـئـي، دن پايـا، صــورت دلبــر دي.

(5)

عشـق چـراغ ٿيـا جـب روشــن، ينـي رات انڌيـري،
گيـان اَنجـن وچ پـاءِ اکيـن دـ، اُلٽـي ڪـاڏي ڦيـري،
جت ديکان اُت آپا- درسي، سـپ گهـٽ صورت ميري،
"روحل" رات ڳـئـي، دن پايـا، نـا ڪـو ويـر نـ ويـري.

(6)

چشـــما آب حيــاتي دا، دل انـــدر حـــوض حضـــوري،
سِر دے سودے پيندے عاشق، پريت جنهان دي پُـوري،
سے جيندِيان "موتوا" تي کر بيٺے، پايا سک صبوري،
"روحل" رنگ هڪ دے رتے، سے نُـور ملے وچ نـُـوري.

(7)

چاڻ خودي تان خود ڪو پهچين، نال خودي خود پـائين،
اُهـ دوئـي وچ ديـدار سجن دا، جئـن درپـن وچ ڇـائين،
بنا ڪيف لطيـف نـہ لينـدا، سـُـڻ تـان سچ آکـائين،
"روحل" رانجهن دل وچ وسدا، ڍونڍ نـہ سُـجيان جائين.

(8)

ايهـ سنسـار نڳـان ٺـڳ بـازي، اڪيـن نـال ڏٺوسـے،
ڏيـک تماشـا محـب ملـڻ دا، اهـو فڪـر پيوسـے،
چشـــما آب حيـــاتي دا، دل انـــدر ڳـــول لڌوســـے،
دستون سـاقي تيـا عنـايت، پـُـر کـر جـام پيتوسـے،
"روحـل" وچ رنـدان دي مجلـس، نوشـهـ ڳـول لـڌوس.

(9)

تون درياهـ سَـيِر، مين مڇلي، تون سنگ سدا سهيلي،
تيـڏے عشـق بنـا جـڳ جيـوڻ، ڏکـي عمـر ڏهيلـي،
جـس کـون نينهـن لڳـا نوشـه دا، وتے راج ڳهيلـي،
"روحل" راز صنم دا، جنهن تے ساماٽي سيج[1] سهيلي.

(10)

کـو جـو کـامڻ کيتـو، دلبـر بـاز برهـ بـَـچايو،
چُـپ چُـپاتي سـُـتے کـون، گهـن دَستون پڪڙ جڳايو،
دل اندر ديدار کـيتـو ســے، وڇڙيـا ڦيـرے مـلايو،
"روحـل" ريجهـ رهيـا رنگ تيـڏے، اکين عين وِکـايو.

---

[1] سهج (گ).

(11)

ڏتا ساقي شوق شرابون، پُر ڪر جام پيالا،
گردش دور فلڪ دا سارا، مت گيا ڏک ڪشالا،
عشق خمار چڙهيا من ميڏے، سدا مگهن متوالا،
"روحل" رنگ رانجهن دا چوکا، چوڙ ڪيڙا منهن ڪالا.

(12)

ديدار دَروني اندر، پاءِ ڏني جب جهاتي،
ٽُٽا تاڙا، ڪلف ڪفر دا، تيا ذڪر گهٹ ذاتي،
اکڙيان، اکين رنگ لڳو سے، ڪليا باغ جَناتي،
"روحل" عشق پيالا پيتا، ڪنون وصال حياتي.

(13)

خانہ زاد ٻانهي جنهن در دے، تنهن ستي ڪيها ماٹان،
نال سائين دے ڪيهڙا ليکا، جنهندا پيتا ناٹان،
عشق جنهن دا اندر آڪے، لوئن لوئن وچ سَماٹان،
"روحل" آپ تنهن کو ڏتا[1]، جنهن هٿ جيءَ وڪاٹان.

(14)

آت سُندر، بَهہ رنگي مورت، من ميڏے وچ اٽڪي،
لڳا عشق، وسر ڳئي ڪايا، مت گئي ممتا مَٽڪي،
جنهن دي سڪ سوئي شه پايا، لٽڪ تَنهين دي لٽڪي،
"روحل" پريت لڳي تنهن دي، چُوٽي دل چُل چٽڪي.

(15)

چپ چپاتي ويڙهي دے وچ، ميڏا نوشہ آيا،
نہ مَين سرمُو سينڌ ڳُنڌائي، نہ مين چندن لايا،
لوئن لوئن دے وچ جهوڪ جنهين دي، تي راضي رنگ لڳايا،
مَين مت هيڻ نماٹي دا، چا سائين پاٹ وسايا،
"روحل" راهہ فقيري دا، ڪنهن ياگ پراپت پايا.

---

[1] ڏنا (گ).

(16)

اِهو رانجهن، اهو ماهي، اهو هير آکاڻي،
جيوين پاڻي وچون[1] ٽيوے پالا، نهين پالا اهو پاڻي،
سڀ گهٽ دے وچ تو نهين وسندا، لالن لامڪاني،
ٻَهه رنگي گهر نا مين ڪيلي، ديک دوئي شڪ نہ آڻي،
"روحل" راهه الک دا اوکا، گيان عينک گهٽ ڇاڻي.

(17)

نہ نيهي لا ٻهن جماعتان، نا اُستاد سڏاون،
دل درياهہ محبت دے وچ، رات ڏينهان تڙقاون،
جنهن دا درد تنهين دے درتے، نت اُے آپ ڪُهاون،
سڀ صورت صاحب دي ڄاڻن، دُوئي دل نہ لاون،
"روحل" رنگ هِڪي دے رتے، سے سڀ ڪنهن سيس نماون.

(18)

جي نيهي وچ سچڻ دے، رات ڏينهان رنگ رَتے،
ڪَنون شوق شراب حقيقي، پي پي پيالي مَنگهه متے،
دوزخ بهشت انهان توُن نيارے، نهين سيتل نهين تتي،
"روحل" رات ڳئي، دن پايا، گهول اندارے گَهتے.

(19)

جنهن ڪون نينهن لڳا گهر اندر، سا ڪيون ٻاهر وَتے،
جنهن ڪون تار برهه دي لڳي، چرخي تند نہ گَهتے،
جا ڏيئي ڳل ٻانهن سُتي شَهه سيتے، سا ڪيون[2] آتڻ ڪتے،
"روحل" رنگ تنهان دا ڳوڙها، جي عشق رڱڻ رنگ رتي.

(20)

جَڏان تو ايهه جيءُ پَئي ڪر ماڻيا، تَڏان تو راهه سجاتي،
وچ دَروني جهوڪ رانجهن دي، ڪول فُقل[3] پاءِ جهاتي،

---

(1) پيچ (گ).
(2) چرخا (گ).
(3) ڪلف (گ).

دل انــدر ديــدار ســچڻ دا، چشــما آبحياتــــي،
"روحـل" پـُـر كـر پـيءُ پيـالا، ذات ملـي وچ [1]ذاتـِـي.

(21)

جنهـان رمـز ربـاني لڳـي، سـي ئـي صـاحب اکيلے،
وحدت وچ وصـال تنهـاندا، كـرن نـال سـچڻ هـر ويلے،
دوئي دا داغ لٿا تنهن دل توُن، نت رات ڏينهان دے ميلے،
"روحــل" رات هجـر دي هٽـي، مليـا يـار سويلے.

(22)

سـهڻي صـورت ويكـڻ كـارڻ، عشـق لڳـا مـن ميـرا،
سـك سـچڻ دي آكـر لايـا، دل دي انـدر ديـرا،
پنج مورتي محكم كيتي، گيـان گهٽـيءَ وچ گهيـرا،
"روحـل" رات ڳـئـي دن پايا، مـِـٽ ڳـِيا سـڀ انڌيـرا.

(23)

ذات ملـي وچ ذات مـاهي نـال، تـڏان سـَيا بـن آئـي،
انگ لكيا كاتب روز ازل دے، كس كون خبر نہ كائي،
نـال رانجهـن دے، حق آسـاڏا، تـڏان تـو محبت لائـي،
"روحــل" رمـز ربـاني لڳـي، يـا ڳ پراپـت پـائي.

(24)

كايـا كـوٽ، دسـين دروازے، دل دلبـر دا ديـرا،
لوُن لوُن دے وچ تـي خوشـحالي، كيتـا نوشـہ ڦيـرا،
كـوڙي سـَـٽ گهتيـن دوزخ وچ، تيسـي سـچ نبيـرا،
"روحل" رات ڳـئـي دن پايا، مـِـٽ ڳيـا سـَـڀ انڌيـرا.

(25)

بيخبري دي نيند وچون، آ دستوُن پكڙكے دوست جڳايا،
وچ انڌارے تي روشنائي، دلبر آ كے درس و كايا،
ذكر فكر دے جهڳڙے لٿے، سيج اُتے چڙهہ نوشہ آيا،
ڏي ڳل بانهہ پيارے سُتے، سهج كنون چا انگ لڳايا،
هجر وصال كنون جند چٽي، "روحل" وچون روح الله پايا.

---

[1] وچ (گ).

سي حرفي

الف اللہ ڪر ياد سدا، نت وحدت وچ گذارين،
جيوڻ دے هن چار ڏهاڙے، خام خيال نہ گهارين،
ايهہ دنيا ڏوتي سپ جگ موهيا، چيت چيلن مت هارين،
"روحل" راهہ فقيري دے وچ، غفلت مَنوُن وسارين.

بي بديان تون ڪرين سدائين، فرصت ڪرين نہ ڪائي،
مين وچ لَلُ نہ ليکڻ ڪوئي، نکا ڪران ڪمائي،
تيڏے راچ قِران البيلي، وتان ہانهن لوڏائي،
"روحل" راز خصم دا جنهن تي، جگ سهاڳڻ سائي.

تي تن گهول گهتين دلبر توُن، سينا مول نہ تنگين،
جام شراب رندان دے هتوُن، پريم پيالا منگين،
چِتي جند جواب سوالون، تُتے جهيڙے جنگين،
"روحل" راهہ رباني دے وچ، ڏينديان سر نہ سنگين.

ثي ثابت ڪر انتر يامي، جي تون عاشق ٿيوين،
شوق شراب رندان دي مجلس، پلپل دے وچ پيوين،
لهي هول حساب حشر دا، قير مُوا وَل جيوين،
"روحل" رات پرم دي پَچے، نيهي نانءُ سڏيوين.

جيم جهان دنيا دا طالب، چوڙ تنهين دي ياري،
حرص، هوا، تکبر ڪون، تک مارين ڪيبر ڪاري،
جنهان عشق اللہ چايا، تنهان تيڏي تاري،
"روحل" تي قربان تنهان توُن، جنهان ممتا ماري.

حي حضور هميشہ هر دم، پُلے پَرے ڊونديندے،
ڪامل مرشد ٻاجهون آنڌے، ناحق سڌ ڪريندے،
وچ اَنڌارے بنا روشنائي، ناحق هٿ مريندے،
"روحل" خصم جنهاندا جهولي، سُکي سے ئي جاليندے.

خي خالق دا خيال جنهان کون، مِـنِـتي لڳـے نـہ مايـا،
سے عاشق وحدت وچ وَرُونـدے، وسري سندر کايا،
جي وت نينهن نماڻے کيتے، رات ڳـَـئي دن پايـا،
"روحل" رتن امولڪ مـِـليا، پـاڳ پراپـت پايا.

دال دمامـان دل دے انـدر، نـر پئـي[1] چـوٽ چـَلاوين،
پنج مواسي کايا دے وچ، محکم مـار هٽـاوين،
هـو کا قيـر حقـاني والا، نـَـنگري سک وَسـاوين،
بيچے "روحل" در دوستان دے، درسن بـِـکيا پـاوين.

ذال ذرا کـُـچ تو بن ناهين، جهر جنگ تيـڏيان جهوکـان،
هکنان دے گهر حلوے سيرے، هکنان دے گهر سو کان،
سڀ گهٽ دے وچ تونهين وسدا، سڀ مين تيـڏيان نوکـان،
"روحل" کون تـون آپ پـِـلاوين، پريم پيـالا موکـان.

ري رانجهن دي سک جنهـان کـون، هـر دم رهے هميشـان،
سهڻي سيج نہ پاوے تنهان کون، کيتے پريم پريشان،
سے عاشق صادق نـَريوُ نيهي، هٽکے رهن نـہ خويشان،
"روحل" در دلبـر دي بـِـکيا، پايـا خيـر درويشـان.

زي زاري وچ رهيـن هميشـہ، تـوڙے ملـے دلاسـا،
ايهـہ جـگ بازيـگر دي بـازي، رکيـن نـا پرواسـا،
ڏاڍے نال شراکت کيهـِـي، کـِـن تـولا، کـن ماسا،
"روحل" تـيءِ رضـا تے راضـي، پـائين سـُـک سواسـا.

سين سـچڻ دا صحيـح سـجاڻي، کـَـبيري وچ پيـرا،
لوُن لوُن دے وچ جهوک جنهين دي، دل دے اندر ديرا،
سر سَرواهہ کرين چا صدقي، کيا لاڳے هـُـڻ تيرا،
"روحل" رات پـرم دا پـَـچي، مـِـٽيا سـے انڌيـرا.

---

[1] نريوُ (گ).

شين شتاب عمر وهاڻي، پيهي ڪيا ڪريسين،
جوين دے وچ ڪنڊ نہ پايو، پُلي هٿ مليسين،
نال سهيليان آتڻ دے وچ، ڪيها منهن گهِن ويسين،
"روحل" خصم جنهين دي جهولي، سک سائي جهليسين.

صاد صبوري ڪر دل ڪوجين، جت سجن دا واسا،
ڏے سر بار برهہ دا چائين، مُول نہ موڙين پاسا،
چندن ورڪا[1] ڪليا وچ ويڙهے، ڪنهن ڪوت قرين اُداسا،
"روحل" رتن امولڪ مليا، پايا نيهن نواسا.

ضاد ضرورت مليا لوڙين، ڪوڙي چاڻ نہ چول،
ڪايا ڪوٺي ڪلف[2] ڪفر دا، عشق ڪُنجي گهر ڪول،
لوُن لوُن دے وچ جهوڪ جنهين دي، ڏے پتڪے گهر ڪول،
"روحل" روح رتن هي تيڏا، گيان ڪُنڊي گهت تول.

طي طالب مطلوب ملڻ دا، ڪر گهن ساجهر سعيا،
دل تيڏے وچ دلبر وسندا، مرشد راهہ بتايا،
جنهن دے درد ديوانے ڪيتے، سوشہ الله ملايا،
"روحل" روز ازل دا لکيا، چندر جهولي وچ پايا.

ظي ظاهر باطن سب سائين، بيشڪ شرڪ نہ آٿين،
رک يقين ارادا سچا، جي چاٿين سُک ماٿين،
ڪُوڙے هرگز جاءِ نہ لهسين، سَچيان سائين ساٿين،
"روحل" راهہ الک دا اوکا، گيان عينڪ گهت چاٿين.

عين عنايت ڪيتي ساقي، ڏتس پريم پيالا،
پيوڻ نال شراب طهورا، اندر تيا اُجيالا،
لوُن لوُن دے وچ تي خوشحالي، متيا ڏک ڪشالا،
"روحل" رنگ رباني رَتا، سدا مَگن متوالا.

غين ڪدين چا غير وچون، تان اُهو عين سڏيوين،

---

[1] چندن ورک (گ).
[2] قفل (خ).

کايا نقطي سب جڳ موهيا، ويک مطيع نہ ٿيوين،
آمر پيالا مرشد والا، سر گهٽي رک پيوين،
"روحل" وچ رندان دي مجلس، عاشق نانءُ سڏيوين.

في فکر چوڙيا جنهان، سي ئي فقير سڏيون،
هر دم رنگ رباني رتي، دکي مول نہ ٿيون،
نت نيهي ميخاني دي وچ، آمر پيالا پيون،
"روحل" رنگ تنهان دا گوڙها، "موتوا" تي قر جيون.

قاف قيوما کرم کننده، اسان تيڏي تاري،
عقل فکر دي چوپڙ رچيا، توپاسا جڳ ساري،
حکم رضائين تيڏيان چلن، رعيت کون ويچاري؟
"روحل" بازي تنهان جيتي، چاڻ سمجه جنهان هاري.

گاف گيان جنهان دي اندر، اُپريا سورج سارا،
پني رات پرم دي تنهان، مٽيا سڀ انڌارا،
چوڏهين طبقين تي روشنائي، کليا گل هزارا،
"روحل" تي رب راضي ٿيا، پايا نينهن نظارا.

لام لگن دل اندر لڳي، ڏٺي صورت ساري،
پريم پيالا مرشد ڏتا، چڙهي عشق خماري،
جنهن دي سک سوئي شهه پايا، من دي ممتا ماري،
مليا دوست مٽي دلگيري، "روحل" ملک تمهاري.

ميم محمد پيدا کيتو، کارڻ روپ ظهورا،
ذاتي روح تنهين وچ گهتيو، وائي انحد تورا.
گگن منڊل وچ بيٺي چوکي، چکي شراب طهورا،
"روحل" پر کر پيءُ پيالا، مرشد مليا پورا.

نون نيا هو رنگ تنهان، جي عشق الله دي رتي،
کنون شراب حقيقي، پي پيالي منگهه متي،
مليا دوست لٿي دلگيري، کون وڇوڙي گهتي،
"روحل" جنهن تي نوشهه راضي، سا کيون چرخا کتي.

واو وصال وڇوڙے دا هُڻ، دوکا مول نہ آئي،
چوڏهين طبقين هڪو سورج، سڀ گهٽ جوت سمائي،
جيوين جَل ۾ قِري البيلي، جت ديکي تت پائي،
"روحل" رمز رندا دي مشڪل، ڪنهن هڪ ورلي چائي.

هي همراز هميشہ دلبر، پريم لدا وچ پيرا،
عشق چراغ ڪيتي روشنائي، مٽيا سڀ انڌيرا،
لنئون لنئون دے وچ ٿي خوشحالي، مليا محرم ميرا،
"روحل" ريجهہ رهيا رنگ تيڏے، ڪرے عبادت ڪيرا.

لام لقاءُ ڏيکڻ دے طالب، هر دم رهن حضوري،
هڪ پل پاسي مُول نہ ٿيوَن، پريت جنها دي پوري،
مِٽيا درد لٿي دلگيري، پائي سانت صبوري،
"روحل" ٿي قربان تنهان توئن، جي نُور مليا وچ نُوري.

الف اول آخر سوئي، ذاتي ذڪر فقيران،
در دلبر دے آپ ڪُهاون، بنا ڪاتي تکبيران،
سر دے سودے عشق ڳڌوني، اهو پرچا پيران،
"روحل" رُوءِ تنهادے ڏنيان، تَن طاقت من ڏيران.

ي ياري ڪر عشق ڏتوئي، ڪيتا عين ڪرامت،
ويکون شاهہ قرون متوالي، لٿي من ملامت،
اَنڌے ڪون ول اکيان ٿيان، مليا ايمان سلامت،
"روحل" ڪون هُڻ منا لڳيا، تيرا نانءُ نعمت.

سي حرفي

الف الله دے نالے ہاجهون، كوڑي اور كمائي،
دنيا ڏوتي سڀ جڳ موهيا، تيكون سمجه نہ آئي،
نال رزالي لائڻ ياري، ڏاريڻ چاڻ نہ كائي،
جنهن اهين رن كنون منهن موڙيا، "روحل" راهہ حقيقي پائي.

بي بازي واه بڻائي صاحب، طالب طلسم والي،
كوئي سمجهے پرش حقيقت، ساري اُلٽي چالي،
حال حقيقت حاصل كر گهن، جهوٽي قيل مقالي،
سر دے سودے ہاجهون "روحل"، لڳدي مشكل لالي.

تي تات طلب رک هر دم دل ہر، طالب دلبر والي،
باطن هويا برحال جنهيندا، چاٹے نہ اٽكل ظاهر والي،
هر رنگ دے وچ ويكے ظاهر، قدرت قادر والي،
راز حقيقي ويكين "روحل"، كولين كڙكي اندر والي.

ثي ثابت ہولي دلبر والي، باقي كوڑ كهاٽي،
هرجا وسدا حسن حقيقي، چاڻ اهوئي چاٽي،
رمز حقيقت والي ظاهر، هكو ڦوٽا پاٽي،
حال اهو جے پاوين "روحل"، منزل اعليٰ ماٽي.

جيم جڏهانكر سر تے چايم، بار محبت والا،
حال عجائب سر تے آيا، هر دم حيرت والا،
هرجا راڳ رُبوبي ڳاوے، مطرب وحدت والا،
سڀ دي همت ناهين "روحل"، چاٹے همت والا.

حي حقيقت حق دي هرجا، كڏان جلال تے كڏان جمال هويا،
هر رنگ دے وچ وسدا اُوهي، گرچ بيچون بيمثال هويا،

اُهندا درجا آکان کهڙا، جو حال حقيقت نال هويا،
محنت والیان نون آسان، "روحل"، جنهن ڪيتا اُونهال هويا.

خي خُمر حقيقت پِي ڪي طالب، خيال خودي دا ڪاوين،
بار برهه دا سر متي چاوين، غير نه اندر لاوين،
"الانسان سري وأناسِره، گيت محبت ڳاوين،
سر دا سودا ڪر ڪي "روحل"، وچ ميدان معرفت جاوين.

دال دمامي دردان والي، سر عشاقان وڄدي،
سُولي اُتي مشڪن چڙهندي، ساجن ڏيک نه رَڄدي.
وير وروڌ نه چاڻن هرگز، صاحب صُولت سَڄدي،
"روحل" ڏيک بديان تون ظاهر، قرب والي اُو ڪَڄدي.

ذال ذڪر فڪر دي نال رهين، ايهه دنيا ڏوتي چاڻين،
جڳ نون جُوٺي رول گهتيندي، وحدت ويسهه آڻين،
هر گهٽ جلوا دلبر والا، جي تون جوت پَڇاڻين،
"روحل" راهه حقيقت پا ڪي، رتبه اعليٰ ماڻين.

ري رمز رُبوبي چاڻڻ والي، ذڪر ڪماون ذاتي،
دم دم ويکن دلبر صبحتي، پاڪي اندر جهاتي،
چُٽ ڳَئي مام مجازي ساري، رهي نا صفت صفاتي،
"روحل" ڏونهين رُتبي اُهندي، چا نفي چا اثباتي.

زي زباني ڪلمان پڙهدي، مول نه معنيٰ چاڻن،
جنهان ڪلمان دل دا پڙهيا، سيج سُکان دي ماڻن،
"لا يُحتاج" گذارن هر دم، وائي اور نه واڻن،
وحدت دي وڻجاري بڻڪي، "روحل" سر سڃاڻن.

سين سڃاڻن سر سچڻ دا، اوکا بار اُٺاوڻ،
وحدت والي وادي اندر، مشڪل پيرا پاوڻ،
سردا سودا ڪر گهن اول، پيچي راهه پُڇاوڻ،
"روحل" سب دي حاجت ناهين، ڪيميا قلب ڪماوڻ.

ش شهہ رڳ کنون ڀي کولون وسندا، دوئـي گهتيندے دُورِي،
سـيس نـوا کے انـدر ويکيـن، ظـاهر پريمـي پــوري،
هر گهٽ دے وچ رنـگ اُنهيندا، نـاري ھے يـا نــوري،
"روحـل" جيـوَن سـاکي ٻـاجهون، حـق دي ڳـال اُڌوري.

ص صـاحب دي يـاد کريـن، ايهـہ سـاهہ اُتے ويسـاهہ نهيــن،
محبت والي راهہ کنون ٻي، روشـن کوئـي راهـہ نهيـن،
بـار ملامـت سـر تے چـاوين، لـوک رُسے پرواهـہ نهيـن،
"روحل" دامن عشق دا پکڙين، اُس جيها شهنشاهہ نهيـن.

ض ضـرورت تيکـون کهـڙي، ٻئنـا کـُـوڙ کمـاوين،
نـال بــران دے صحبت تيڏي، انـگ پيـوت لڳـاوين،
اَمـل حيـاتي قـدر نـہ ڄـاڻين، نــاحق ويــلَ وڃـاوين،
"روحـل" نـانءُ الله دے ٻـاجهون، کوئـي خيـر نـہ پـاوين.

طي طــالب تــرک کريــن جــي، طمعــي تــال تمــامي،
هفـت ولايـت تيـڏے خـادم، ٻڄـن صـاف سـلامي،
تـون صـاحب دا، صـاحب تيـڏا، رمـز نـہ ڄـاڻي عـامي،
"روحل" موت نہ مارے تيکون، جي هوئين عـرش مقـامي.

ظي ظهـــورا ظـــاهر هـــر جـــا، قدســـي ذات دا ســـارا،
موجـــا مـــوج تلاطـــم انـــدر، پريـــم گنگـــا دي ڌارا،
کرگهـن حـاصل حـال حقيقـت، ول عمـر نـہ آسـي يـارا،
"روحـل" اکيـان کـول تے ويکيـن، کتے سـکندر، دارا.

عين عجـــائب رمـــز ربـــاني، حـــال حقيقـــت والا،
جنهـن ڄاتـا ڄـاڻ محبـت دا، مـَگن قـــڙن متـوالا،
عشق خمار دے وچ گهاري، کيـا گرمـي تے کيـا پـالا،
"روحل" گـر اگـر مين هويا، وسر ڳـئے کشـٽ کشـالا.

غين غنا دے صـاحب صوفـي، نظـر تنهـان دي عيـن عنـايت،
کيفي کيميا قلب کماون، هر دم چاهن عشق سلامت،

پي طهورا آبحياتي، ماڻن نيهي نينهن نهايت،
هر حالت دے وچ رهندے راضي، شامت آے يا راحت.

في فُقر ڪنون سپ حاصل هووے، بے معنيٰ ايهہ دلگيري،
دنيا اُتے دين گنوائين، ڪُوڙي شيخي پيري،
ساڌ سڏاڪے مايا ميڙين، ڪشف ڪرامت ميري،
"روحل" راهہ حقيقت هٿ ڪر، باقي ڇاڻ زهيري.

ڪاف ڪتابين پڙهہ ڪے خود ڪون، سمجهين عالم دانا،
ڪنز قدوري ڪافيہ آسان، مشڪل محبت معنيٰ،
علم عقل ڪنون جو وَڏ ڳَنئي طالب، اُو فرد فريد فرزانا،
"روحل" رمز محبت والي، سچ ڪو ڄاڻے مرد يگانا.

قاف قدر فُقر دا ڄاڻے اوئي، جو رمز رندي دا حاصل،
موهہ ڪنون جو پاسي هويا، پُرس اُهوئي ڪامل،
ڪامِي ڪُبُدِي اوديا اندر، رهندا هر دم شامل،
"روحل" ساڌ سنگت دے ٻاجهون، مُڪتي من دي مشڪل.

لام لنؤن لنؤن دے وچ جهوڪ جنهان دي، آون ياد سدائي،
ظاهر باطن ذڪر تنهان دا، اور نہ وٺدي وائي،
"فَاذڪُروني اذڪُر ڪُم" دي، مرشد بات بتائي،
"روحل" مِليا يار يگانا، انگ انگ راحت پائي.

ميم موج محمدي اندر پاتم، سارا سِر الاهي،
رحمت عالم بڻ ڪے آيا، ڏيندا جڳ گواهي،
عرشون منزل بالا تنهن دي، جِت اور نہ پهت راهي،
"روحل" اشرف عالم اندر، بيشڪ ميڏا ماهي.

نون نوبت وجدي عشقان والي، پير اُتانهين ڪو پاوے،
بار برهہ دا اوکا ڏاڍا، سر ڏے ڪے سورهيہ چاوے،
موهہ اُهڪنار ڪنون ڪر پاسا، ڪام ڪروڌ ڪون ڍاوے،
"روحل" مرڻا اڳے جوئي مَردے، ول موت نہ انهان نون آوے.

واو ويكيـــن جنســـار حقيقــت والا، مـــاهي هرجـــا حـــاضر،
گــگن منــدل دي گــردش انـــدر، نقــش اُنهينـــدا ظـــاهر،
گـُل قـُـل جوت جمال دے شيدا، ذكر ذاتـي وچ ذاكـر،
"روحــل" شــك نـــ آئيــن كوئــي، اِهــو انــدر بـــاهر.

هي هدايــت حــق دي بــاجهون، جــوڙ نـــ كوئــي جوڙيـــن،
چوراســـي لک پيجـــري دا، سنســـا ســـارا ٿوڙيـــن،
نرمــل نـــُــوري طوطـــي دا، حـــال حقيقـــت ووڙيـــن،
"روحـــل" رمـــز ربـــاني بـــاجهون، اور طريقـــا چوڙيـــن.

لام لنوُن لنــوُن دے وچ لات لطيفـي، اور نـــ كوئـي بولـــِي،
پريـم ساگر دِي چڙهـدِي لهـدِي، رهنـدي هـر دم ڇولـــِي،
رتن املوك مـِل گـِيا مينون، پـَـر گـَـئي خالي جهولـــِي،
"روحل" آنند هويا حاصل، پريـم دي لـگ گـئي هولـــِي.

يي يقيـــن دي مـــنزل چـــاڙهين، عشـــق حقيقـــت، عشـــق طريقـــت،
عشق بنا ايهہ عمر اَجائي، عشق هـِي عالم، عشق هي دولت،
چاڙهِ اهين كنون منهن نا موڙين، عشق هي مذهب، عشق هي مـِلت،
"روحل" قول اِهو نا فاسد، عشق عبادت، عشق هـِي طاقت.

كافيون

(1)

سڄڻ مون پاڻ پرکيو، رهيو اندر روح،
رهيو اندر روح، سنئيان، سنجهه صبوح.
1- اُڃو ڪنديس آن جا، تاري متان تُوهه........
2- منهنجو من مٺي پيو، ڇڏي کارا کوهه........
3- وڻ تڻ وائي هيڪڙي، پرِيان جي پاٻوهه........
4- سينگاريندس سنگ جان، ڏيئي روغن روح........
5- "روحل" رتو رنگ ۾، وينو ڪري ورونهه

(2)

پوءِ پروڙيم پنڌ، جيجان جوڳيئڙن جو.

1- نڪي ڏاهي هليا،
نڪي جوڙيائون هنڌ، وو...
2- نڪي وڃائن مُرليون،
نڪي ڇوريائون ڇنگ، وو...
3- نڪي ڏوتائون ڏوتيون،
نڪي ڏوتائون لنگ، وو...
4- نانگا نڪتا ننگ مون،
تن نانگن کهڙو ننگ، وو...
5- لڳو لاهوتين جو،
"روحل" توکي رنگ، وو...

(3)

سانول تنهنجي سِڪ، ڏاڍي شهر ڀنڀور ۾!

1- ڳجهيون ڳالهيون شهر ڀنڀور جون،
لوڪون ڪر لڪَ...
2- راتيان ڏينهان روح ۾،
چولي ڪيو چِڪَ...

3- سـر ڏئـي سُـرڪي سـي پيــن،
وَتــيءَ ۾ پــــڪَ پـــڪَ...
4- "روحــــل" روح الله ســـان،
وجـــي ٿيـــو هــڪُ هـــڪُ...

(4)

ڏونگر چا ڪندو، جبل چا ڪندو،
جڏهن پئي آهيان حبيبن هنج ۾.
1- بيحاليءَ جي مڪان ۾، راس ڪونہ رهندو—
سچو امر الله جو، واٽ وٺي هلبو.
2- جاني هن جهان ۾، وت رتُ روئندو—
حيلا ڪيم هزار، وريو ڪونہ ورندو.
3- "روحل" روءُ نہ ايڏو، هل پيرين پنڌ ڪندو—
پلصراط جي واٽ، لحظي ۾ لنگهندو.

(5)

ڪنـڊڙيءَ ۾ ڪلتـار ڏنوســي، رانجهـو رمـزن وارو يـار.
1- "وَفي انفسڪُم افلاتُبصرون"، مخفــي هــي اســرار...
2- رمز رندن جي ڪوڪو پرکي، برهـ جــو بــاري بــار...
3- وحـدت واري واٽ ونـج تـون، وِتــي نـــ آٿــج وار...
4- "روحل" رهجان رمز انهـيءَ ۾، بي سپ ڪـوڙي ڪـار...

(6)

ماهي ميڏا مير تي آيا، سَنڌ سَنڌ وچ مل جيءُ جڳايا.
1- ڏيو مبـارڪ مـل مـل سنيان، گود حبيب دي آن ڪے پئيان،
وه ميــڏا، ميـــن اُهنـدي تيئــان، ديکيا درس، بهت سُک پايا.
2- انــگن آيــا پريتــم پيــارا، بــاجي نوبـت نينهــن نقــارا،
لُـون لُـون وسدا مليـا چتڪـارا، سُـن سُـن ڏُن پريت گيت گايا.
3- مين آياٽي نينهن ڪيا چاٽـان، نال نماٽي دے ڪر نا ماٽـان،
"روحل" دے تون ساهـ سيبـاٽان، مين بانهڙي ڪون چاگل لايـا.

(7)

نينهـــن لڳــا مـــن پيـــارے دا،
پيـــارے دا، ڪلنگـــي وارے دا.

1- ٻنهان لوڪان نون مت مـَريندا،
عاشق قتل نظارے دا...

2- چنڊ ڪـِڙيا سارا عالم ويکي،
مين ويڪان رُخ پيارے دا...

3- هر دم جبان چ ڪُـں رهيا هے،
هڪوئي گُـل هزارے دا...

4- "روحل" رَبَ هجر دي ڳيئي،
ڍونڍ لڌا گھر سارے دا...

(8)

لڳـڙا بـاڻ مـاهي دا مـن وچ، هـو حيرانـي ڪڙيـان.

1- خوني دو چشمان يار ميڏے ديان،
زور دوناليان لڙيان...

2- درد مندان دے مارڻ ڪيتے،
فوجان حسن ديان چـَڙهيان...

3- "مين" دا ڪوٽ ڪـَڍيتے اتڪن،
ٻـَهـَن جگر وچ وڙيان...

4- "روحل" روپ رانجهن ديان رمزان،
پا ڪر پيچ اُتائين اَڙيان...

(9)

يار طبيبا، وے ميان، دوست طبيبا وے ميان،
تيـڏي ڳالهيان مـول نـہ پـاوين.

1- سُول هي ميڪون يار سجن دا،
نبضان نون هٿ نا لاوين، يـار طبيبا...

2- اڳڻ عجيبان دے ويندے،
هيٺا حـال سٺاوين، يـار طبيبا...

3- ٻُڪيان ڦَڪيان ہے ڪون ڏيوين،
مين ڪون محب ملاوين، يار طبيبا...
4- ڦڪيان تيڏيان فرق نا ڪريندين ......
ناحق هرج نہ لاوين يا طبيبا ...
5- آکے "روحل"، رب حسينن دے،
درسن پاڪ وکاوين، يار طبيبا...

(10)

ايهے دل ڏولڻ سائين، جند وڇوڙا سهندا ناهين،
اکيان سکندي ويکڻ ڪيتے، ڪول گهونگهٽ چا سائين.

1- تو بن دل ہے درماندي،
سيج سُتے نيٹان نند نهين آوندي،
ڪَڙ رستي اُے پچان پاندي،
ٻولے ٻولے ڪانگ اُڏائين.
2- ڪنهن سياڳي سَڏ سُٹايا،
جان جاڳان تان جاني آيا،
اکيان ويک ماهي ڳل لايا،
شادي مَين ڪيد هُڻ ڏول وڃائين.
3- عشق سوداگر اهِ ڪم ڪِيتا،
سِر دا سودا رانجهن نيتا،
"روحل" آءِ مليا مَنِ ميتا،
ڏے ڳل ٻانهن سدا سک پائين.

(11)

سُهيلڑي عاشق تيوان، ميڏے دانا وے،
عشق الله دا مشکل پوندا.
1- عشق الله دا اوکا آٹانگا،
نهين رکدا سر دا سانگا،
خون جگر دا پيوان—
عشق الله دا مشکل پوندا.

2- جوڳ جڳت وچ آهن جاڳا،

سُرت دي سُئي، ڏيان دا ڌاڳا،

گيـــان گـــودڙي ســـيوان—

عشـــق الله دا مشـــڪل پونـــدا.

3- "روحل" آکے مست موالي،

درد وندان دي ہے، اهائي چالي،

جيئنـدے مـَـر ڪـر جيـوان—

عشـــق الله دا مشـــڪل پونـــدا.

(12)

سئنيان ڙي مين اِيءُ نہ ڄاتا ڄاڻ، وسندا دل وچ.

1- مين متوالي ٻاهر ڍونديندي،

جهنگل روهہ پئي ووڙيندي،

شهر رانجهن دے ڪاڻ- وسندا دل وچ.

2- لوُن لوُن وچ ہے جهوڪ جنهيندي،

ڳالهہ نهين ہے چوڻ آکيندي،

او ميڏاڙے، مين اُهندي هاڻ- وسندا دل وچ.

3- پانچ سَکي مِل منگل ڳايا،

"روحل" رات ڳئي دن پايا،

چوڙيا ممتا ماڻ — وسندا دل وچ.

(13)

اڪئيـن پريـم پيـالا، ڪـا جـا سَـڪيان چـالي.

1- جيت ويکيان اُتے موهني مورت، مـاهي ميـڏے والـي...

2- لوُن لوُن وچ ہے جهوڪ جنهيندي، جاءِ نهيـن ڪـا خـالي...

3- جنهن دل اندر ديدار نہ ڪيتا، ڪـاڏا نـانگڻ ڪـالي...

4- "روحـل" رنـگ ربـانـي رتـڙا، درجـا پاتـا عـالـي...

(14)

لوڪ آکي ٿي "روحل" بولينداِ
کوئي آکي ٿي ذات زنگيجا:
نهين "روحل" نهين ذات زنگيجاِ
اي ڪو سر الاهي ٿي.
1- ڪفر اسلام ڏونهان توڻ نياراِ
جيوين جَل دے اندر ڏيکن تاراِ
دل دريا وچ کيڏ اساڏاِ
جيوين پاڻي وچ ماهي ٿي.
2- کيئي کوڙا کيئي سچا سڏيندےِ
رمز رندي دي نهين سمجهيندےِ
اُو کيا ڄاڻن حال اساڏاِ
جنهن دل داغ سياهي ٿي.
3- ڪامل مرشد راه بتاياِ
"روحل" وچون روح الله پاياِ
آخر ذات ملي وچ ذاتينِ
ڏيندا عشق اوگاهي ٿي.

(15)

ماهي وسندا دل دي نيڙيِ
گهول گهتان تنهن تون کيڙي.
1- ساڏي پِيت سُهاون جائينِ
جت وسندا رانجهن نيڙےِ
نِت ويکان سنجه صباحينِ
طعنے ڏيندے ڏکي پيڙے.
2- ميڏي دل وچ تيڏيان جهوکانِ
ڏر دي، لُڪ نہ سگهان مين لوکانِ
لڳڙيان عشق تيڏيان دي نوکانِ
تئن بن مُول نہ پاون ويڙهے.

3- سيج أتي چڙهہ نوشهہ آيا،
سهج ڪنون چا انگ لڳايا،
جنهن دي آهر سو شهہ پايا،
لڳي محبت ڪون بِگيڙے.

4- دلبر دل دي ڪڙکي کولي،
لُک چوراسي دي سمجهي بولي،
"روحل" چندبِ پيا وچ جهولي،
ٺُٽي سياليان دے جونے جهيڙے.

(16)

سـائنيان ميـن نـون ايويـن پـاوے،
چڙهـ عـرش ڪرسـي تـے درسـن دکـاوے.

1- تن من دا مين ڪَران، وچاٽان
سيـج پِيئـا چڙهہ آوے...

2- پانچ سَکي مِل منگل ڳاوے،
هير مـاهـي در پـاوے...

3- "روحل" روح دا مليا ماهي،
ڪيڙان دي ڪوڙي دعاوے...

فقير مراد صوفي

سنڌي ڪلام

معرفت

(1)

سا مَـــنِ[1] سـڪ[2] "مـراد چـوي، جـا پـرِ پتنـگن،
اچـن اَجَـــلَ سـامهان، ســـرَ جـو سـانگ نـہ ڪـن،
جـن ڪـي مـوت مشـاهدو، سـي رَتـي ڪيـن رهـن،
سـاعت سـين نــہ سـهن، پـاڻ برابـر پـــرِ جـي.

(2)

جـي اچيــن تــان اچ، اَتـــي اج "مــراد" مشـــاهدو،
پـــَـئـــي پروانـــن جـــان، رنـــگ پريـــان جـــي رچ،
پَـسي موت مَ مَـچُ، اَتـِـي سـِـرَ جي ساتي سُـــپرين.

(3)

جـي ٻـارين تـــان ٻـــار، انـــدر باهـــہ برهـــہ جـــي،
متـي مـچ، "مــراد" چئــي، ڪئــي پتنــگن پچـــار،
تـہ جيئري جانب نـہ مــڙي، توڙي حيلا ڪريـن هـزار،
دوســاٽيءَ درٻــار، تـــا مـــُوا ڪـــن مشـــاهدو.

(4)

جـي اچيــن تــان آءُ، اَتـــي اج "مــراد" مشـــاهدو،
پئـُـــہ تـــون پروانـــن جـــان، متـــي عشـــق اُهـــاءُ،
ترس مَ پَـسي تاءُ، اَتـِـي سـِـرَ جي ساتي سُـــپرين.

(5)

محبـــت جـــي ميـــدان ۾، ڏيـــڻ ســـر ثـــواب،
جـــو آڏو عجيبـــن ڪـــي، آهـــي هئـــڻ جـــو حجـــاب،

---

[1] سامين (غ).
[2] سڪ (غ).

مَـرُ تـہ تئيـن، ”مـراد“ چـوي، محبوبـن جـو بـاب،
جئن سو گل گلاب، تـِي[1] پيش چـُـڪايو پاتشـاھ.

(6)

جـي تــون عاشــق آهئيــن، وجـي ســور وھــاءِ،
ســدا ســِــڪ پريــن جــي، انــدر رُوح رِھــاءِ،
اڪيـن منجھــ ”مــراد“ چئـي، ڪـر جـانب جـي جـاءِ،
پـَـل پـَـل ۾ پيــو پــاءِ، ســُــرمون ســپرين جــو.

(7)

جـي تــون سـچي سـاھ، آهـي سـِـڪَ پريــن جــي،
تـہ مــُـڙج مَ ملامـت ڪـون، هـيءَ رهبـر اَٿــِي راھــ،
پــُـڏي ٻـوڙو تـيءَ تـون، ڪـَـنين وجهــ ڪپاھــ،
ڪــُـچ ڪنهيــن ســان ڪينڪـي، جـا وٽـي سـا واھ،
صبـر ريءَ صـلاح، ٻـي ڪـانهي مــُـور، ”مـراد“ چئـي.

(8)

جـي تـون ســِــڪَ پريـن جـي، تـہ نـاحق ڏور مَ ڏور،
”هــُـوَ الاول، هـو الآخـر“، جيئـن سـو نيٽيـن نـور،
”هــُـوَ الظـاھر، هـو البـاطن“، هـر دم آهــ حضـور،
ٻيـا سـي فنـد فـُتـُـور، مـاري ڪـڍ، ”مـراد“ چئـي.

(9)

مــُـئن جـي مـت، ”مـراد“ چئـي، هنئيــن آڻ مَ هــَـڏ،
پانـدو پــَـج پـَـرم جـو، هـي نــِـڪرُ نوڪـي چـڏ،
تـہ ڪــُـنير ڪـَچئين گڏ، توڪي ٻيھر ٻاري ڪينڪـي.

(10)

مـُئن جي مـَت، ”مـراد“، چئي، تـون هنئيـن هـَـڏ مَ آڻ،
سو نـِـڪـرُ نوڪي چڏ تـون، جنهـن پانـدي پـِيــَـڙو پاڻ،
تـہ ڪـُنير ڪـَچئين سـاڻ، توڪي ٻيھر ٻـاري ڪينڪـي.

---

[1] تئن (غ).

(11)

هڪ وار نہ ڏنئي يار، تہ وايون ڪرين وصال جون،
ڪَيئِي نہ قطري جيترو، دل اندر ديدار،
لاڦون اڳَيون لوڪ جي، تہ هٿين لک هزار،
"لَعنت الله عَلَي الڪاذِبين"، هيءَ ڪوڙن سين ڪار،
جي پُڄئي تہ پار[1]، نہ تہ مني ماٺ، "مراد" چئي.

(12)

جئن سو سهس سمنڊ ۾، لهرين[2] لک هزار،
تئن وحدتِ جي درياهہ مان، ٿيو پيدا سڀ سنسار،
چمڻ مرڻ "مراد" چئي، پَسُ پاڻيءَ جو پارُ،
ٻيو ڪونهي ڏٺي ڏار، آهي سڀ گهَٽ نُور نِسهرو.

(13)

ڪَهٽي ڪَهي سيڪو، پر رَهٽي ڪين رهن،
ذات نہ پُرجهن پانهنجي، تا ٻڌيو بات بَڪن،
سي مَنَ ميرا "مراد" چوي، لڪيا ڪين لِڪن،
توڙي ڪوڙين مَڪَر ڪن، تہ بہ پارين آهن پڌرا.

(14)

جن کي عشقَ جاڳائيو[3]، سي نيٺين ننڊو ڪئن ڪَنِ،
پِي پيالا پُر تيا، هٿئون حبيبنِ،
صورت سُپرين جي، اٺ ئي پَهر پَسنِ،
"مراد" مرادون تن، پِرَ گڏجي پوريون ٿيون.

(15)

جن کي منجهہ معراج، آهي حَج "مراد" حضور جو،
سي مَڪي جا محتاج، ڪامل ٿين ڪينڪي.

---

[1] جي ٻولين تہ پاڙ (ب).
[2] لهريون (غ).
[3] جڳائيو (ب).

(16)

وحدت جن وجود، آهي ڪعبو تن جو ڪوڏيو،
سي ڪنهن کي ڪَنِ سجود، جي پاڻ "مراد" مَڪو ٿيا.

(17)

دنيا ڪارڻ دين کي، تو ورسيا وسارين،
ڪَتِي بازي بانورا، هٿين تو هارين،
ماري مَن "مراد" چئي، جي وحدت ڏي وارين،
تہ هوند جاڏي نهارين، تاڏي سَچڻ پَسين سامهان.

(18)

تَنِ پرين، مَنِ پرين، چِتَ پرين، دل يار،
اندر باهر سُپرين، وِتَ نہ آهي وار،
اکين منجهہ "مراد" چوي، پيو ڪونہ قريبين ڏار،
جاڏي ڪريان نهار، تاڏي سَچڻَ پَسان سامهون.

(19)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاٽي ۾ ماڪُ،
قوڙائو، فراق، توتي ڪونهي مُور، "مراد" چئي.

(20)

تون آهين تئن پرينءَ سان، جئن پاٽي ۾ پارو،
هيءَ پَسُ مَ پَسارو، جو آهي مڙو[1] محب، "مراد" چئي.

(21)

آئن پهرن مان پهر، ۽ پاءَ پَهر ڪان پي ڪم،
گهڙي تان گهٽو تئي، جي دُرس ڪٽي هڪ دَم،
تہ هوند لَهنِين گوندر غم، محشر جا "مراد" چئي.

(22)

اکر پڙهي سيکو، نُقطو پڙهي نہ ڪو،
ورق جو وصال جو، ساري سِکي نہ ڪو،

---

[1] مڙئي (غ).

معنيٰ ڪارڻ "مراد" چئي، هٿ هٿندو پو [1]،
وائي تنهن ڪي وو، جنهن دوست نه ڏنو دل ۾.

(23)

ڪَنز، قدوري، قافيه، توڙي پڙهين نحو صرف،
توهه مُلن کان "مراد" چئي، ايندءِ ڪين الف،
جنهن کي هاديءَ ڏنو حرف، تنهن کي علم سڀ عيان ٿيو.

(24)

حاجي مَڪي هليا، ۽ تا عاشق عرش وڃن،
هُو سير[2] پسي سرها ٿيا، هُو تا حج حضور پڙهن،
هن تَنَ مَنَ منجهه طواف ڪيو، هُو تا پورا پِت پَسن،
سي انڌا ساڻ سَڄن، ڪئن موافق تين "مراد" چئي.

(25)

هڪ عابد باغ بهشت لئه، تا ياد عبادت ڪن،
بيا طالب طريقن ۾، مُوڙها پَسُ منجهن،
ڪي قلبي، روحي، خفي، اخفا، سري نا سمجهن،
مهندان محب "مراد" چئي، تا حيف حجاب وجهن،
پر آءُ قرباني تن، جن هي پردا ڦاڙي ڇڏيا.

(26)

"لا" ڪي لاٿو جن، ۽ ثابت ڪيو اثبات ڪي،
سي عاشق اولا ۾ آيا، تا نت نماز پڙهن،
سي ذاتي ذات کي ويجها ٿيا [3]، تا سنمک سجدو ڪن،
سي هر دم پرين پَسن، جي "مُوتُوا" ٿيا "مراد" چئي.

(27)

هادي! هدايت جو، ڪو پيالو مون پيار،
مستي جا محبت جي، سا مون ذات ڏيار،

---

[1] پوءِ (غ).
[2] سڄ (ب).
[3] ذوالوجهين (ب).

وِسرُ ڪيم "مراد" چئي، مَ ڪي مون وسار،
سا ڪا نظر نهار، جنهن سان تنهنجي رنگ رَچي رهان.

(28)

ڪلمو پڙهي سيکو، پر پُرجهڻ پري ٿيو،
پڙهي جن پُرجهيو، تن ڪينو ڪين ڪيو،
"انا احمد"، "مراد" چوي، وحدت منجهه ويو،
وڃي تِت پيو، جِت حَقَ حقيقت هيڪڙي.

(29)

ڪلمون قلوب ۾، سي هردم حق پسن،
وڃي وحدت ۾ پيا، پرتا سا پرين،
ري الله اڪين ۾، بيو قطرو ڪين سهن،
"مراد" مرادون تن، پرِ پسي پوريون ٿيون.

(30)

چڙهي چيتن رنگ، لُنءَ لُنءَ ۾ لالي،
خاوند ريءَ خالي، سُئيءَ پاهو نه ڏسان.

(31)

هئڻ ساڻ الله، عيش نه عيشن جهڙو،
چاجي روءِ زمين جي، شاهي ڪري شاهه،
پر تنهن ڪان بهتر آهه، هڪدم هئڻ هوت سان.

سُر سهڻي

(1)

جنهن کي عشق اُتاريو، سا سانگو ڪري نہ ساهہ،
موٽڻ تنهن کي ميهڻو[1]، پَسي دور درياهہ،
جهَلِي رهي نہ جهول ۾، ڏي لهرين مٿي لاهہ،
ساهڙ جي صلاح، وجي ملِي مُنڌ، "مراد" چئي.

(2)

مَٿي مَتي مهراڻ جو، نہ ڪو آر نہ پارُ،
لهرين ليکو ناهہ ڪو، اُونهو جت اَجهار،
اَڻ تاريءَ کي تار ۾، جئن تارين تئن تار،
منهنجي ساڻ ميهار، ڪج ملاقات "مراد" چئي.

(3)

تون تارين تان تار، هيءَ اَڻ تاري مهراڻ ۾،
لکين لهريون لَسَ وهن، اوپارون اوتارِ،
جت ڪَپَر ڪُنُ ڪڙڪا ڪري، پيو آڏي پجهي پارِ،
اُتِ[2] پرين لنگهائج پارِ، ڪَج مون مُهت "مراد چئي.

(4)

سَيَرُ سائر هيڪڙو، لهرين لک هزار،
"تون" جلي هن تار مون، پَلي ويهہ پچار،
مَرجيو، "مراد" تي، پيهي ويهہ پاتار،
تان نائي نيڻ نهار، تہ منجهيئي موتي لَهين.

---

[1] مهڻو (غ).
[2] هُتِ (ب).

(5)

نـــ آورار نـــ پـــار [1]، نڪـــو ســـاهڙ ســـــيرَ ۾،
ڇـــا ڪـــي ڇوليءَ ۾ گهڙيـــن، اَتـــــي مـــَــن ميهـــار،
توهـــي[2] ۾ تڪـــرار، آهـــي مـــُـــنڌ! "مـــراد" چئـــي.

(6)

تـــو هـــِـي[3] منجهـــ مهراڻ، تـــو ۾ مـــاڳ ميهـــار جـــو،
دلبـــر اَتـــــِـي دل ۾، ڇـــو پـــاٽيءَ وجهيـــن پـــاڻ،
وينـــي ڪـــر قريـــب ســـان، انـــدر روح رهـــاڻ،
تو ساهڙ توئي ساڻ، آهي سي ڪنهن مهل "مراد" چئي.

(7)

جنهـــن ســـِيبائي ســـاڻ، ســـيٺهـ ڪنئيـــن ســـڄ جـــي،
لهـــر نـــ لـــوڏي[4] تـــن ڪـــي، جـــا گهـــوري گهـــُـري پـــاڻ،
محبـــت جـــو مهـــراڻ، تـــو تـــاري اڻ تـــاريءَ ڪـــي.

(8)

جن ڪي سيٺهـ سڄ جي، سـي تـُـرهي تـات نـ ڪـن،
ڪـدين نـــ ڪـــاڻ ڪنيـــار جـــي، پيلـــي تـِي نـ پـُـيلن،
رکـــي روح رضـــا تـــي، تـــا طـــالب تـــار تـــَـــرن،
سـي محبتـي مـِــڙن، وجـي محـب سـاڻ "مـراد چئـــي.

(9)

پيلـي تـي مَ پـُــلاءِ، جـو ڪچـي مـان ڪيـن تئـي،
توهـ تنهنجـو تـُــرهو، تـو لهريـون لـَــسَ لنگهـاءِ،
ڪهڙو پـَـوءُ پـَـريـــِن جـو، جـن بيـڙي باجهـ سنداءِ،
اڇي پرين پاڻ پَساءِ، ڪر مون تي مــُـهت "مراد" چئي.

---

[1] نہ أو آر نہ پار (ب).
[2] تونهين (غ).
[3] تونهين (غ).
[4] اوڏي (غ).

(10)

تـَـرج كيـم تـَـرسُ، محبـت جـي مهريـانڻ[1] ۾،
پيچـائيندي[2] پـِـرَ كـي، خـوف مَ پـانئج خـَـسُ،
وينـي مـانڻ "مـراد" چئـي، روز رهـاڻيون[3] رَسُ،
تـون پـاڻ پـُـرجهي پـَسُ، جو اَتـي ساهون ساهڙ اوڏڙو.

(11)

مـري جيئـن تـان مـَـنگُ، پيـالو پريـت جـو،
نهوڙينـدءِ نكـڙيـان، اَتـي نينهـن نهنـگُ،
تـاڻي نينـدءِ تـار ۾، وجهـي وحـدت وَنـگُ،
تون ڏيندي سِر مَ سنگ، تہ پـَسين محب "مراد" چئـي.

(12)

جڏهن سـُـئائين سانير، تـڏهن سانير تـي سهڻيءَ كـي،
وَتـوئن ور اُتـي كـري، وجـي پئـِـي ويرين ورَ،
جا گهڙي كـَـر كـُنن ۾، تنهن جي قـادر لهج كـَـرَ،
سا نيئـي ميـڙ ميهـَـر، منجهـون مهر "مـراد" چئـي.

---

[1] مهراڻ (غ).
[2] پهچائيندي (ب).
[3] ڏهاڙي (ب).

بيت سوال - جواب سسئيءَ جا

سوال:

تَڙ تَڙ تڪ مَ تور، ۽ ڪيچ ڪڇاڙي ڪي وڃين؟
نڪي هاڙهي هوت ويوءِ، نڪي حَب، هنگورو،
موتي وچ "مراد" چئي، پوري! منجهه پنيور،
ناحق ڏيهه مَ ڏور، آتي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

عاشقن ائين، ڪين سَري ري سڄڻين[1]،
موتڻ جا "مراد" چئي، تون ڪئن تو ڏس ڏئين،
پيالو پريت جو، جي هٿئون هوت پئين،
تہ جانڪو ڏينهن جئين، تان ڪوڪون ڪرين قاف ۾.

سوال:

قاف ڪڇاڙي ڪاڻ، تي ڪوڪون ڪرين قرب[2] لئہ،
جن پرين لئہ پنڌ ڪرين، سي تان توهي[3] ساڻ،
موتي وچ "مراد" چئي، اوڳي منڌ اڄاڻ،
پيهي نهارج پاڻ، آتي دل ۾ ديرو دوست جو.

جواب:

جي دوست پنهنجي دل ۾، سڄڻ ڏنو جن،
ويهڻ تنن ڪي وهہ تيو، نڪي سُڪ سمهڻ،
موتڻ ڪئن "مراد" سي، محب جنن جي مَن،
هڪ تات نہ اتي تن، پيو اُڪنڊين آڏو ورين.

---

[1] سڄڻان (ب).
[2] ڪوڪون ڪرين ڪانڌ لئہ (ب).
[3] توهين (خ).

سوال:

اُڪندين آڏو ورين؟ سنئون ڏنوسون ڏس،
محبتن "مراد" چئي، شل گهوري لڳي مَ ڪَسُ،
دلبر اتي دل ۾، رڙهي تنهن ڪي رسُ،
تہ جڳ پڻ چيئي[1] جَسُ، هوت بہ گڏجئي هُتهين.

جواب:

جَسُ تنين ڪي لِڪيو، جي جودون جهد ڪن.
گهِڙي لڏائون گهَٽ ۾، سندو پير پرينِ،
وَهہ پيا وحدت جي، پيون ڏنائون ٻن،
تن سڪ نہ سالڪن، ويا هي- هي ڪندا حق ڏي.

سوال:

هي - هي هِنئين ۾ ڪجي، تون ٻاهر بات مَ بَڪُ،
"الانسان سرّي وَ اَناسرّه"، ساري پڙهہ سبق،
"نحن اَقرب اِليہ مِن حَبلِ الوَريد"، واري پس ورق،
تہ هاري! توکي حق، هوت بہ گڏجي هُتهين.

جواب:

جي هُتهين هوت ٿيوم، تان پي ڏاڍي ڪنهن ڏک مڙي،
"اَلَستُ بِرَبِّڪُمْ"، "قالوا" ڪن پيوم،
"ڪُل شيءِ قدير"، سٽي سڪ ويوم،
تهان پوءِ ٿيوم، پسڻ پارُ پرينءَ جو.

سوال:

جي پسين پار پرين جو، تان رڙهج متي راهہ،
دلبر اَتي دل ۾، ڪاڏي ڪنديئَن ڪاهہ،
"ڪل شيءِ محيط" سٽج هيءَ صلاح،
ساجن شامل ساهہ، اَتي محب "مراد" چئي.

---

[1] رهيئي (ب).

جواب:

ساجن توئن سؤ وار، سر صدقو ڪريان ساهه سان،
تن ۾ اتم تنهن جي، انئي پهر پچار،
جي پاڻ نہ هلين پر ڏي، تہ وينديس هڏ ۾ وار،
توڙي حيلا ڪرين هزار، تان پي پير پوئاهون نہ ڪٽان.

سوال:

پدر ڪڻ ۾ پير، هل هنئين سين هوت ڏي،
تو هي منجهہ ”مراد“ چئي، سپيريان جو سير،
سي سپ سڄڻ تنهنجا، جي ڏجهڻ پانيئي ڏير،
وڃون لاهي وير، هل تہ پسين هوت کي.

جواب:

جن پروڙيو پاڻ ۾، وريو تن وصال،
ويا تنين ڪان وسري، ڪايا، مايا ڪال،
محو تيا محبوب سان، ڪُڇن قيل نہ قال،
سي ڪِئُڙا نينهن نهال، محبتي ”مراد“ چئي.

سوال:

وڃي وهاڻي، تو سمهندي صبح[1] تيو،
”مُوتُوا قبل انت مُوتُوا“، چاتئي نہ چاڻي،
پاڻ نہ ماريئي پر لئہ، تي واتون واڪاڻي،
حيف وڃايئي هوت ريءَ، جوين جواڻي،
هاڙهياڻي هاڻي، پرينءَ منجهہ پروڙ ڪي.

جواب:

آءُ چئي چونديس ڪيترو، ڳالهہ مڙيائي هڪ،
جنهن کي سچي سڪ، سا پسندي پرينءَ کي.

---

[1] صبوح (ب).

بيت سسئي

(باب وصال)

(1)

ونـي كونـ ويـوءِ، آهـي هـوت تنهنجـيءَ هنـج ۾،
ڇـا كـي ڏوريـن ڏونـگرين، سـاٿي هـوت سـندوءِ،
تـو ۾ محـب "مـراد" چئـي، نكـي[1] كيـن لـِـكوءِ،
پـَـسُ متـان پريـن پـوءِ، اَتـي پـاٹئون پريـن اوڏڙو.

(2)

هينئڙي هوت ٿيوءِ، تـون كيـچ كـُـڇاڙ كـي وجيـن،
توسـان محـب "مـراد" چئـي، سـڄڻ آهـ سـندوءِ،
ونــدر كيــن ويــوءِ، كٿــي وَرُ نهــارج وَٽِ ۾.

(3)

ونــدر ســي وجــن، جنيــن وَرَ وجائيـا،
منهنجـي محـب "مـراد" چئـي، مونهيـن وَٽ وَسَـنِ،
جـي پـل پـل پريـن پـَسنِ، سـي ڇـو ڏورنِ ڏونـگرين.

(4)

سـُـڏكيونڻ ڇـو سـُـوَر، بڏائيـن بيـن كـي،
اوڳـي اورج مـامَ سـان، محبتـن مذكـور،
مـاندي تـي مَ "مـراد" چئـي، ڏيهـ نـ اَتـِـي ڏُور،
آهـن[2] هـوت حضـور، پـر جـي پيهـي پـاڻ نهـارئين.

---

[1] لكي (ب).
[2] آهي (خ).

بيت سسئي
(تاڪيد طلب)

(1)

سرتيون سِڪي ساهه، پڻ عينَ اُداسي اُنَ ري،
پسڻ خاطر پِر جي، روز نهاريان راهه،
وني محب "مراد" چئي، ويا آرياڻي ارواح،
آڻين شال الله، ته ڏسيو لاهيان ڏڪڙا.

(2)

حجت حبيبن سان، ڪاڻياريون ڪئن ڪن،
جن حق نه رکيو هوت جو، سي چو دعوا دم هڻن،
کهڙو منهن "مراد" چئي، وني ڪيچ وڃن،
شل اَوڳُڻ ڳَڻَ نه ڪن، پوي ٻاجهه ٻروچ کي.

(3)

اُتي سنبهه سسئي، پير پنهوءَ جو پَسُ،
تان ڪِي ڏورج ڏونگرين، جان ڪي لڳئي وَسُ،
موٽج ڪِير "مراد" چئي، چڏي گونگن[1] گَسُ،
مَنَ ڪو ڏيئي ڏَسُ، سُونهون اِنهيءَ سات جو.

(4)

وَڻ وَڻ هيٺ نه ويهه، مرنديءَ ڪين "مراد" چئي،
توڪل جا تنبو آڏي[2] چُلي چپر پيهه،
ڏونگر تنهنجو ڏيهه، لوچ ته لهين پِرُ کي.

---

[1] گنگين (ب).
[2] ڏي (ب).

مومل راڻو

(1)

تـون سـوڍو آهيـن سـو نـ، جهـڙا ٻيـا جهـان ۾،
ٻيـا جـي راڻـا، راڄيـا، تـسُ برابـر تـو نـ،
تنهنجو مـتُ "مراد" چئي، آءُ ڪـامل ڪريان ڪونـ،
سَرُسَ ٿيان ڪون سونَ، جي اڄي پارسَ پاسو تـون ڏئيـن.

(2)

تـون راڻـو تـون راڄيـو، تـون راوَن[1] جـو راءُ،
ڪـامل قربـاني ڪريـان، ڪٺـي سـوڍا سـپ متـاءُ،
تنهنجو مـتُ، "مراد" چئي، آءُ لهان ڪـانڌ ڪتـاءُ[2]،
عـاقلَ اگـڻ آءُ، تـ سـرتين سـُـڪائون ڏيـان.

(3)

سـرتين سـڪائون، تـو لئـ مجيـون مينـدار،
آءُ تـان انهـن ڪـي ڏيـون ، ويتـر واڏايـون،
عـاقلَ اَرڏيـون، اڄـي منهنجـون ميـت "مـراد" چئـي.

(4)

جئـن سـو سـاهـ سـرير ۾، تئـن سـوڍو سـاماڻو،
ڏَتَ پـتَ وائـي هيڪـڙي، سـپ راڻـو ئـي راڻـو،
پر جي مون جئـن چاڻو، تـ پـسو محب "مراد" چئـي.

---

[1] رائن (خ).
[2] ڪواء (ب).

عمر مارئي

(1)

عمر ماڻُ مَ ڪر، پسي دَور دَماڪ،
تو پليرا پونءِ پر، خان ڪَپي تيا خاڪ،
ڪندءِ موت متي تي[1]، هاجي سندي هاڪ،
پانئج ڪيم مذاق، ڪٺي باندي موڪ "مراد" چئي.

(2)

عمر ڪر مَ ماڻُ، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هي سُڪَ سانگي سومرا، ڪين هلندءِ ساڻ،
هت وايون ويندءِ وسري، جت پاڪ پچندءِ پاڻ،
نه تا نيئي ميڙ اُماڻ، ماروئڙن "مراد" چئي.

(3)

عمر ماڻُ مَ ڪر، پسي ڪوٽ ڪچهريون،
هوندءِ ڪين هميشه، هيءَ دنيا دولت در[2]،
متانهين "مراد" چئي، ڪٽج نيڪ نظر،
"ڪُل يَوم بَسَرِ"، هي سٽج قول ڪنن سين.

(4)

هن منهنجي حال، جي سڌ نه آهي سومري،
"وَ نحن اَقرب اليه"، واحد ڪَيَم وصال،
پسي نُور نسوهرو، تيڙا نين نهال،
پلي ڪيڙو پال، گڏيا محب "مراد" چئي.

---

[1] تو (ب).
[2] زر (غ).

بيت نوريءَ جا

(1)

ڪِني ڪوجهِي ڪُوڙِي، نُوري نماڻي،
هٿئون وٺي جنهن جي، ڪو پيئي نا پاڻي،
سا محلن منجهه "مراد" چئي، تي مرڪي مهاڻي،
جيلهان سمي سيباڻي، تيلهان سونهي منجهه سرتئين.

(2)

ڪِني، ڪوجهِي ڪُوڙِي، نُوري نماڻي،
تي آئي ڇٽَ مڇيءَ جي، جنهن مون ڪالهه ڪِڪي هاڻي،
اڄ سمي ڄام سهاڳ سان، ڪئي راڻين جي راڻي،
سا مر مرڪي مهاڻي، جنهن سڀ معافيءَ ۾ "مراد" ڪيا.

(3)

مر مرڪي ملاحن ۾، نُوري نُوراني،
جنهن جي جهوليءَ چند جهلي پيو، سمو سلطاني،
تنهن معافيءَ ۾ "مراد" ڪيا، تيا سمي جا ثاني،
جي هئا ڏيهه سدا ڏاني، تن جو ڏيهه اڄي ڏاني تيو.

(4)

نُوريءَ، سان نيڻن، ڏيئي رمزون راءُ ريجهائيو،
سمي جي سهاڳ سان، تِي جهولي جهَروڪن،
تنهن مَتڪي مهريءَ مصري، لاتِي ملاحن،
سڀ معافيءَ ۾ "مراد" ڪيا، ڪٽي ڄام تماچي تن،
سي مر ڪوڏ ڪينجهر ۾ ڪن، جن توئن لٿا حرف حساب جا.

(5)

هو جي هئا مَرڪٽ، سي راڻي ڪٺي ڪٽ چاڙهيا،
ريءَ پَٽ پهرن ڪينڪي، پيو پير نه ڏين پٽ،
پِيئن مَٽ "مراد" شراب جا، جن ڪالهه مَٽي هئا مَٽَ،
سي اڄ ويهي پاسي وَٽَ، وٺن وَٽَ سمي سلطان جي.

ليلا چنيسر

(1)

هيئَن ليلان پانيو هو نہ، تہ مڪر ڪوئنروءَ مَنَ ۾،
نہ تہ هارَ متؤن هَنڌ هيڪڙي، وارُ ڏئي تنهن تو نہ،
سا نماٽي "مراد" چئي، چاڪون پَسي چو نہ،
جنهن جو ڪامل توريءَ ڪونہ، تنهن ڪي دَستون ڇڏ مَ، داسڙا!

(2)

ويچاريءَ ويساھ، آيو ڪوئنروءَ جي ڪُوڙن تي،
نہ تہ مَتي ڪئن مَٽئي تي، محب پنهنجو ماھُ،
سا نماٽي "مراد" چئي، ڏئي کهڙي ڏاھ[1]،
جنهن کي ڪنڌي ڪانہ ڪا، والي توريءَ واھَ،
تنهن کي لڳ الله، دَستون ڇڏ مَ، داسڙا!

(3)

جو تو هاري پانيو هارُ، سو تان مٺيو مُور مَڪَر جو،
هن ڪوئنرو ڏُتيون ڪيتريون، ليلان لَکَ هزار،
موهي منصوبي سان، نَرُ وني وئي نار،
انهيءَ مهل "مراد" چئي، ويلو اُتي وار،
نہ تہ موتي چام[2] چمار، دست نہ ايندءِ داسڙو.

---

[1] ڏيهہ وڏائي واھ (ب).
[2] چم (خ)، (م).

بيت گهاتو جا

(1)

ڪوڏيا ڪُنَ ڪلاچ جا، عاشق جي اچن،
سي عشق ڪَچونءَ جي وات مان، موتي ڪين وجن،
جن ڪي موت مشاهدو، سي چو نہ "مراد" مرن،
آءُ قرباني تن، جن جيئريءَ جيءُ نہ واريو.

(2)

عاشقَ ڪُنَ ڪلاچ ۾، اچي جي پيا،
سي عشق ڪَچونءَ جي وات مؤن، موتي ڪين ويا،
مشاهدا "مراد" چئي، تن مري منجهہ ڪيا،
سي جانڪِيتا جِيا، جن جيئري جيءُ نہ واريو.

(3)

عاشقَ ڪاهون ڪاهہ، تا اچن ڪُنَ ڪلاچ تي،
ڪاتُ ڪچونءَ جي وات ۾، تو لاهي ڪنڌ ڪلاهہ،
پيئي رَت رگن جي، مهٽيو ڪائي ماهہ،
سي هُتِ سانگو ڪن نہ ساهہ، جن ڪي موت "مراد" مشاهدو.

بيت ساموندي

(1)

جنين جي جهاز کي، ساچا سڙهه سُکان،
ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، معلم ڏي مهندان،
سي ڪٿي آيا خير سان، سفر صاب پيان،
سنڍ ساويرا ڏکيا، بندر بار سندان،
سُپي سنگ متان، تيڙا معاف "مراد" چئي.

(2)

جنين جي جهاز کي، سدا لڳي سُواءُ،
ڏس ڏهاڙي ڏيهه جا، ڏي معلم تن مهنداءُ،
سنڍ ساويرا ڏکيا، نگّيا ناکوجاءُ،
تن جي مال متاءُ، تيا معافي سَنگ "مراد" چئي.

بيت پرياتي

(1)

آءُ ڏڏ، ڏڏان ٿــي ڏڏ، ڏڏ نـــ ڏڏن جيهـــڙو،
ســٺي آيـــس ســڌ، ڏاتـــر! تنهنجـــيءَ ڏات جـــو.

(2)

ڏاتـــر! تنهنجـــيءَ ڏات جـــو، نڪـــي آرُ نـــ پـــارُ،
جـَهـــــڙءِ ڪونـــ جهـــان ۾، پيـــو ڏاتـــارين ڏاتـــار،
دان مڱـــان ديـــدار، ڪـــر ســـائل ســـرفراز تـــون.

(3)

ســـائل ســٺي آئيـــو، ســَپـــَـــرُ ســـرُ ســندوءِ،
ڪڏهن ڪونـ ڀـُــڏوءِ، تـ ڪـو هتـون موٽيـو منگتـو.

(4)

ســپر تنهنجـــي ســـرَ ۾، نـــ ڪـــا اُڄ نـــ بـــک،
اڄـــن جـــي آس ڪـــري، ڏور تنيـــن تـــون ڏک،
لهـــن سـدائي ســُــک، هـــت مڱٽهـــار "مـــراد" چئـــي.

(5)

نـــ مـــون ڪـــُلهي ڪـــِينرو، ڪيـــرت چاٽـــان ڪانـــ،
تـــون اجهـــو ابوجهـــن جـــو، مهـــر پويئـــي مـــانَ،
مـــون تـــي ڪـــر "مـــراد" چئـــي، عنـــايت احســـان،
جـــو تـــون ســـدا ســـلطانَ، تـــو نـــالائق نوازئيـــن.

(6)

مـــون جيهـــو ڏڏ ڏيهـــ ۾، تـــو جيهـــو ڏاتـــار،
جان چڪاسم چوتار، تان بيو ڪونهي مور "مراد" چئي.

(7)

آءُ اوڳڻ ڳڻيان ڪيترا، جي بيحد ڪون بيان،
پر جان نالو تو رحمان، تان مون ڪونهي وهم "مراد" چئي.

(8)

آءُ ڳَٽي ڳڻيندس ڪيترا، عيبن اَنت نہ ڪوءِ،
پر صمد نانءُ سندوءِ، تان مون ڪونهي وهم "مراد" چئي.

(9)

اوڳڻ عيبَ آپار، لِکڻ ليکو ناهہ ڪو،
پر جان سندوءِ نانءُ ستار، تان مون ڪونهي وهم "مراد" چئي.

بيت پورب جا

(1)

نانگا چڏ نہ ننگ، تو لائين رکَ لگن کي،
توکي چوسَ چوسڻَ جي، رامَ نہ لڳڙءِ رنگ،
مايا ساڻ "مراد" چئي، کُوڙو کيو[1] کسنگ،
ڏوئي ڏوڙ نسنگ، ويئي لڄا نکري.

(2)

جوڳي تو نہ جُڳاءِ، جو تو کَنَ چِيرائين کاپڙي،
سامي سانت صبر جي، مَن ۾ مُندرا پاءِ،
سکَ سَگي کر سڄٽا، وينو وير وڃاءِ،
سيلهي سيل، پريت پٽر، اندر الک جَڳاءِ،
لِگين رک لقاءَ جي، لاهوتي تون لاءِ،
روح ۾ رام ريجهاءِ، چڏ ٻاهريان مکر "مراد" چئي.

(3)

جت نانگا نينهن لائين، تت "نانهن" بنان ٻيو نانهين کي،
ڳُوڙها ڳالهيون ڳُجھ جون، کاتي ناڳائين،
جي پَرجهڻ کان پري ٿيون، سي واتون نا وائين،
سي روح ۾ رام ريجهائين، جن جي مالها مات "مراد" چئي.

(4)

گيان گنگا دل دوارکا، کايا کاسي، جن،
سي پورب ۽ پڇم جا، چاکون پنڌ پڇن،
ماري من "مراد" چئي، تا ريءَ تَن تَيرت کن،
سي نِت نانگا ناٿ پسن، جن کي گڏيو گُر گرنار ۾.

---

[1] کيڙ (ب).

(5)

تَـــرڪ ڏنــائون تَـــنَ ڪـي، مــاد ڪيــائون مـَـــن،
ســي بـــابو بديهـــي تيـــا، ويئـــڙا منجهـــ وطـــن،
لامڪـــان "مـــراد" چئـــي، ڪيـــا آســـَـــڻ آڏوتـــن،
سي نـِـت نانگا نـات پـَـسن، جي واحد وحدت ۾ تيا.

(6)

جي رنگ رتا رام جـي، تـن ڪالهـ چـڏي ڪاســِـي،
ويئـــي تـــن ڪـــون وســـري، چـــِتـــون چوراســـي،
لنگهـــي پيـــا لاهـــوت ڪـــون، اوڏو ابناســـي،
تـن جوڳيـن جاتون پـُـنيون، جي هئـا پـيءُ جـا پياسـي،
لامڪـــان "مـــراد" چئـــي، تيـــا وحـــدت جـــا واســـي،
ســي سـنمڪ سناسـي، وجـي نانگـا گـڏيا نـات ڪـي.

(7)

ســـُـــڪ نـــ ڏئـــي ســـرتيون، ويراڳيـــن ويـــراڳ،
لوچـــي لامڪـــان ۾، ملڪوتيـــن ڪيـــو مـــاڳ،
جيئـــري مـــرڻ "مـــراد" چئـــي، لاهوتيـــن جـــو لاڳ،
ڏيئـي ڏيـل ڏهـاڳ، وجـي سـامي ســُــهاڳي تيـا.

(8)

ســـُـــڪن جـــو ســـرتيون، ســـامين چـــَــڪيو ســـاءُ،
هـــردم هلـــن هـــُـــو ۾، چـــِـــت جـــَـــنين جـــي چـــاءُ
منجهـ ئي منجهـ "مـراد" چئـي، ڪيـو لاهوتيـن لقـاءُ،
تـون پـڻ تنيـن ڪـاءُ، وجـي سـِـڪ تـ ســُـڪ پـِـرائيين.

(9)

ســامي ســي چئجـــن، جـــن ڪـــي ســـِـــڪ ســـرير ۾،
ســـي لاهوتـــي لال تيـــا، جـــي هـــُـــو ۾ هـــُـــو هلـــن،
مـــاري مـــَـــنُ "مـــراد" چئـــي، تـــا نانگـــا نـــات پـــَـــسن،
تـون پـڻ وتـؤن تـن، وجـي سـِـڪ تـ ســُـڪ پـِـرائيين.

(10)

جن لاٿا نيڙَ ننگ جا، تن ڪِيهو ننگ نانگن،
لنگهي ڪيا لاهوت ڪون، آسڻ آڏوتن،
روح رتائون رام سان، پيون وڏائون پَن،
منجهه ٿي منجهه "مراد" چئي، تا جوڳي جاتون ڪن،
تون پڻ وٺؤن تن، وجي سِڪ تہ سُڪ پِرائيين.

(11)

نانگي ڪي ناسوت، ڪٿي پير پَسايو پِرَ جو،
تنهن ڪاهوڙي ڪرو پيو، ڏس منجهون ملڪوت،
سجاتائين سپرين، جاءِ وجي جبروت،
لنگهيو جن لاهوت، تان تيو هُو ۾ محو"مراد" چئي.

(12)

گهر چورن جي گهَلِ، ۽ باهر سانگ ڪرين ساڏن جا،
مڪر جي "مراد" چئي، ڏوڙ مَ منهن کي مَل،
تَسيو ڏئي تَنَ کي، جهيڙي جهَتي جهَل،
پاڻ پنهنجو پَل، تہ تئين سنگت جوڳو سڄڻين.

بيت متفرقہ

(1)

چاڪـي چـتُ "مـراد" ڪـري، گهـاٽو مـن گهمـاءِ،
سـاري سـُـرت نـــرت جـا. ڏينهـڪ ڏانـد وهـاءِ،
تـُـهہ تـاري ڪـڍ تـَـنَ مـؤن، سـرهہ صـاف پيـڙاءِ،
تهـان پـوءِ تـون لاءِ، لڳيـن تيـل لقـاءَ جـو.

(2)

ڪـر ڪبوتـر روح ڪـي، دل پڃـري پـارينس،
سـِرهہ صـاف سـُرت جـي، چـُوٽي چـت وارينس،
پـاٽي پـاڪ پريـت جـو، پلپـل پيـارينس،
هـُـو ۾ محـو "مـراد" ڪـري، ٻـي وائـي وسـارينس،
سا ڪا بازي سيکارينس، جنهـن سان وڃي وحدت ۾ پوي.

(3)

نـِـڪر "نـانهن" ڪلهـي ڪـري، وِڃـا سـڀ وڃـاءِ،
ريـاضت جـا روح ۾، فڪـر ڪـر فنـاءِ،
حـال هلـي حيـرت سـين، تـون منهـن مهنـدا پـاءِ،
عدم منجهان "مراد" چئـي، ڪنهـن ڪي رسي نہ ڪاءِ،
هت ٻـِئي جي جـُڙي نہ جاءِ، تـو پاڻ سجاڻي پاڻ ڪي.

(4)

نـِـڪر "نـانهن" ڪلهـي ڪـري، ڇـڏ تعيـن تـات،
هليـو وڃ حيـرت ۾، جتـي ڏينهـن نـہ رات،
عـدم منجهہ "مـراد" چئـي، جهـت ڪـانهي جهـات،
نفـي نڪـو اثبـاب، تـو پـاڻ سـجاڻي پـاڻ ڪـي.

(5)

تنهن کي سَل مَ سور، جنهن کي سڌ نہ آهي سُور جي،
جنهن کي گهاءُ نہ آهي گهٽ ۾، پيچ تنهن کان ڏور،
جي وهم پريان جي وڍيا، رهج تن حضور،
هيءُ اَتي محبت مُور، "مُوتُوا" تي "مراد" چئي.

(6)

هتون لوپي من! لڏي، وڃي پاڙي ويهہ پرين جي،
پکا پکن سامهون، اوڏا ويهہ اڏي،
موتي چيک چڏي، توکي شال چڏيندا کينکي.

(7)

هن تَن ۾ من! مَ ويهہ، جو آهي چوکس چلهہ چورن جي،
نَگندءِ نگيءَ سان، اَتي نگ نگن جو ڏيهہ،
انهيءَ مهل "مراد" چئي، وڃي پکي پِرَ جي پيهہ،
سنڌءِ سو ساٿيهہ، جنهن ۾ وار ونگوئي نہ تئي،

(8)

رهزن نفس نفيءَ سان، توڙي کوڙين کارون کن،
توءِ گڻ ڏسي اوگڻ کري، ڏئي ڏهاڙيون ڏک تن،
تنهن کي مار "مراد" چئي، جيئرو چڏ مَ چَن،
سا بيلهہ کٽي وجهہ بَن، جنهن موُن جيءَ جوکو تئي.

(9)

توکي معلوم سڀکي، منهنجو حال حبيبَ،
چئي چونديس کيترا، اوگڻ آءُ عجيبَ،
پنهنجو قرب کريج تون، مون سان کرم قريبَ،
جو تو ريءَ تَن طبيبَ، پيو کونهي مور "مراد" چئي.

(10)

اديون مون گهر عيد تي، آيم اڄ عجيبَ،
تي سَرهائي ساهہ کي، لڌي کَرَ قريبَ،
پسي حال حبيبَ، کيو مون تي مهت "مراد" چئي.

(11)

اوڏي تيان نه اَرٽ، ڪاڻ ڪوريءَ جي نه ڪڍان،
هڪ پچن پچارن کي، پيو هر هر وجن هَٽ،
مَتينديون "مراد" چئي، ڪوٽ جنهين جي گهٽ،
وَرَ منهنجي وَٽِ، ڪمي ناهه ڪَنَپڙ جي.

(12)

پهرين ماءُ جي پيٽ ۾، جڏهن هُئڙين نُطفو نير،
پاري تنهن پيدا ڪيئين، وجهي ساهه سرير،
تو هون مهند "مراد" ڪيو، تنهن رَت رڳن مون ڪير،
جو اهڙي سُک سُڌير، سو ڪيئن ڇڏيندءِ قوت ري!

(13)

جان ڪر منهنجي جيءَ کي، لڳي عشق لپاٽَ،
تان ڪر هَڏ حرام ٿي، نيٺين ننڊ نپاٽَ،
صبُر سڪ وڃائيو، وينَي پَساَن واٽَ،
اکين اُڄ اُساٽَ، اڃي وَٽِي ڏيج وصال جي.

(14)

ويچارا ورسيا، ويهي ڏيئي وَٽ،
مهندان مرلِيڌر جي، پاڻ هٽن تا پَٽ،
موٽي مهاڏيو ڏي، ڪن سوالي سَٽ،
سو گهڙي نه پسن گهَٽ، جنهن ۾ محب "مراد" چوي.

(15)

جتي سوئي چاڻ، جنهن جي جويون ڏين شاهدي،
تنهن سَتَ پَريي سورهيه جي، ويهي ڪن واڪاڻ،
سائين جهين ساڻ، تنهن کي مهت "مراد" چوي.

(16)

جئن اُٺَ ناڪيري نڪ ۾، ۽ جَت هٿ مهار،
اٿي، ويهي ۽ هلي، سر تي ڪٺي بار،
جو جيڏهن تاڻي تنهن کي، تڏهن ترت تيار،
تئن وس وجي پيو يار، منهنجو من "مراد" چوي.

(17)

جيلهائي هٿ ڪري هاري، تيلها ڪُني تي ڪارِي،
ڄـرَ ڄراتيو ڄندڙو، سـپ عمر سارِي،
ڏهاڙي ڏوين جـِي، تـِي مارَ جهلين مارِي،
مري تـِي "مراد" چئـي، سڪي قرارِي،
ڇو ڏاگهه چڙهين ڏارِي، پڇ تہ ڇُـتين باهہ ڪان.

(18)

طوطا توکي کهڙو، اندر قيد قرار،
آءُ اُڏامِ "مراد" چئي، هٿ مارينڊءِ منجهار،
هيڪر هندستان جا، جي پـَسين باغ بهار،
تہ موتي سپ جمار، پير نہ ڏئين پـِجري.

(19)

سو[1] ساءُ مَـتايو سڄڻا! ڪو جو واٽون واءُ،
ياري[2] يارن ڪان وئي، متي مـَـٿَ نہ ڪاءُ،
پُـٽ نہ وٺي پيءُ کي، ٻيو پائن ڇڏيو پاءُ،
سُـوجهي سپ ڪنهن جو، جان لڏوسين تر پاءُ،
تہ هڪ ڏٺي! تو ڏاراءُ، ٻي ڪانهي ماڙ "مراد" چئي.

(20)

منهنجا مـَـنا چـتَ وڻا، دل جا دغا بازَ،
جن کي عادَتَ عداوت جي، ٻـِي هڏ نہ ڇاڻن هاجَ،
پـر پـٽ گـوز گـلا جـا، منهن تـي ڪـن ميـنـج،
جن جا اهڙا ڪُوڙا ڪاجَ، تن کي مُور نہ پَس "مراد" چئي.

(21)

ٻـَن حلوا هالار جا، ور پـَڪن جي پـَت،
جي سڄڻ هونِ سنگت، تہ ڏکيا ڏينهن نہ ساريان.

---

[1] پسو (ب).
[2] سو ياري (ب).

(22)

ور پسي پدمات جي، ٻن حلوا هالارَ،
جي هونِ هيڪاندا يارَ، تہ ڏکيا ڏينهن نہ ساريان.

(23)

ويا هنجهہ هلي، آيا ڪانءَ ڪُنبن تي،
مورن جي، ”مراد“ چئي، مُرن جاءِ جهلي،
چِبن سان چُلي، تي مَينا مقالون ڪري!

(24)

باري پروردگار ڪيا، ون ڪامل ڪڪاڙين جا،
ٿاريون ٿالپرن جون، تيڙيون باغ بهار،
سي مَرڪن شال ”مراد“ چئي، سنڌ صوبي سردار،
جن ڪي ڏنو ڏيهہ ڏاتار، مر ڪائن خانَ خوشيءَ سان.

(25)

ٿاريون ٿالپرن جون، پرور پوکايون،
دائم تنين دعا جو، اسين پاٿي تا پايون،
سي سدائي سايون، جن جي مدد محمد ”مراد“ چئي.

سي حرفي

(الف) اللهُ العالمين، ساراهيان سبحان،
جنهن قادر "كُنَ فَيَكُونَ" سان، جوڙيو سڀ جهان،
خلاقت خلق جي، ڪيائين آدم تي احسان،
تنهن ۾ وڌو روح رحمان، "مِن رُوحِي"، "مراد" چئي.

(ب). بدعات ڇڏ تون، خودي خام خيال،
سچو تي صاحب سان، اَتئي وقت وصال،
وَنءُ وهي وحدت ۾، جتي جوت جمال،
"دَعِ نَفسُڪَ وَتَعالُ"، تہ پَسين محب "مراد" چئي.

(ت) توبهہ ڪر تن ڪون، ڏينس ترڪ تمام،
پردو ڪَڍُ پرينءَ ڪون، ننگ ناموس ۽ نام،
"مِن عَرفَ نَفسه"، بيو ڪُڇج ڪين ڪلام،
جو آهي اِسلام، محمدي "مراد" چئي.

(ث) ثابت ڪر سچ ڪي، ڪُوڙُ نہ ايندءِ ڪم،
ڪايا، مايا، مال ڌن، دام نہ هوندءِ دم،
تـرُ نہ نيندين تنهن مؤن، جو جوڙي ڪيڙءِ جَم،
پوءِ غافل کائيندين غم، نہ تہ ساجهر سمجهہ "مراد" چئي.

(ج) جدائي ڇڏ تون، وٺ پرين جو پير،
هت نہ ايندءِ ايهڙي، پوءِ ورونهن وير،
صبح سين مَ سمهہ تون، تي هيڪاندو هير،
سُري وڃ سوير، تو منجهہ حضور "مراد" چئي.

(ح) حياتيءَ ڏينهڙا، تون پرينءَ گڏ گذار،
ماري من "مراد" چئي، وحدت ڏي وِڪَ وار،
دلبرُ اَتي دل ۾، دائم ڪر ديدار،
ڪٺي نيڻ نهار، آهن سڀ جاءِ سڀرين.

(خ) خمر مون عشق جي، جنين چکي چس،
ويا سيئي وسري، روح تنين جي رس،
مانايا "مراد" چئي، محمودي، مجلس،
عام لنگهيائون لس، محو تيا محبوب سان.

(د) دلاسو دل کي، ڏنو پاڻ پرين،
وائي ساڻ وصال جي، جيءَ جياريو جن،
"نحن اَقرَب اِليہ"، آءُ قرباني تن،
بيو سڀ ڏيئي بن، آءُ تان ڪريون "مراد" مشاهدو.

(ذ) ذڪر ڪر ذات جو، بيا وهم سڀ وسار،
راتو ڏينهان روح ۾، پرتئون ڪج پچار،
"فَاذڪُرُوني اَذڪُر ڪُم"، سچڻ لهندو سار،
جي اهڙا سيڻ ستار، تن کي مور مَ ڇڏ "مراد" چئي.

(ر) رياضت رب جي، آهي فرض فنا،
اتي موت مشاهدو، عاشق تئين تہ آ،
"مُوتُوا، قَبلَ اَنتمُوتُوا"، آڻج اَمر بجا،
پوءِ هر دم ذوق بقا، وينو ماڻ "مراد" چئي.

(ز) زڪوات ڪڍيج تون، ڪري نفس نفي،
اَتي وقت وصال جو، اچي عاشق تي،
سڀ گڻ لائق سپرين، ڪندو توهہ تُسي،
پوءِ جانڪِي تون جي، ڪونهي موت "مراد" چئي.

(س) سيني ۾ تنهنجي، دل بيت المعمُور،
"ڪل شيءِ محيط"، آهي نسورو نُور،
وينو پڙهہ پريت سان، هر دم حج حضور،
تون ڏور "مراد" مَ ڏور، اَتي ساهئون اوڏا سپرين.

(ش) شراب ونيج تون، صاف هٿئون ساقِي،
پي طهورا تڪ ڏئي، مون من مشتاقِي،
نئين عمر "مراد" چئي، بخشيندءِ باقِي،
مرشد ملاقِي، ڪندءِ پهرئين جام پرڻ سين.

(ص) صبر جو رک تون، روزو اندر روح،
هوا، حرص، "مراد" چئي، کڏ کٽي وجھہ کُوهہ،
اَنئي پهر پرينءَ سان، وينو کر ورُوهہ،
پوءِ هردم سنجھہ صبوحُ، عيدون ڪج عجيب سين.

(ض) ضرور "مراد" ڪج، وحدت سين واپار،
منجهون حوض حضور جي، وينو وضو سار،
منهن محراب پرينءَ جو، نت نمازَ گذار،
تهان پوءِ بيهار، توتي ڪونهي حرف حساب جو.

(ط) طلب ڪر تَڪيو، وحدت ۾ تي ويهُہ،
ريءَ حقيقت حق جي، بيا سڀ مڪر ميهُہ،
"لَم يَلِد"، "مراد" چئي، پسج پنهنجو ڏيهُہ،
سنڌءِ سو ساٿيهُہ، جت ناهي بيو "نانهن" ري.

(ظ) ظاهر بيو ذات ريءَ، قطرو آهي ڪين،
سڀ حقيقت حق جي، بولي بولج بي نہ،
"هُو الأول، هُوَ الاخر"، سچي ساک سندين،
سو دنيا سو دين، جي تون پُرجهين مام "مراد" چئي.

(ع) عدم مان سپريم، جان واصل تيا وجود،
تہ مَلڪن اَمر مجيو، سيني ڪيو سُجود،
پَسي منهن "مراد" چئي، ماٺيائون مقصود،
جي هئا ماڳ اُنهيءَ موجود، وڏا طالع تن جا.

(غ) غين پانئج غير، هي عين اُهوئي آهہ،
نقطا جي نفيءَ جا، سي "لا" سوڏا ئي لاهہ،
ثابت ڪر اثبات کي، روح سجاڻج راهہ،
ڏِس مَ ڏيا باهہ، هي سڀ سُهائي سج جي.

(ف) فنا في الله تي، پهرين ماڻج پاڻ،
پري پانءِ مَ پَر کي، ساجن تو هي ساڻ،
"فَاينَما تُولُوا"، "مراد" چئي، ثابت ڪر سڃاڻ،
مُول مڙين مهراڻ، نہ تہ لهرين ليکو ناهہ ڪو.

(ق) قلــوب المؤمنيــــن، آهــــي عـــــرش اللهَ،
متي تخت "مراد" چئي، پاڻ وينو بادشاهــَ،
وجي پهتو پـِـرَ ڪــي، روح ســجاڻي راهـــ،
پر هي سانڍِ برابر ساهـَ، ڳالهه پريان جي ڳُجهه جي.

(ڪ) ڪَـڙو هڻ قلب کي، لاهـ ڪثافت ڪَـس،
اوجر ڏيئـي آرسي، منهـن پريـان جـو پَــس،
"والظـاهر و البـاطن"، پيــو ســـي ڏورون ڏَس،
هي عام "مراد" مَ پَس، جو بي ڪانهي لِڪَ لطيف ري.

(ل) لطــف ڪيــو ســڄڻا، بــاجهون باجهايــا،
نمـاڻيءَ جـي نجهـري، اچـي پريـنءَ پيــر پايـا،
ســَوَن ورهيـن جـا ڏکـڙا، لحظـي ۾ لاهيـا،
سي شل موٽي مَ آيا، جي ويا وڃوڙي ڏينهڙا.

(م) مڙوئــي ســپرين، آءُ ڪهــڙو ڪريـان بيــان،
عقـل اُت اوڏو نــ تئـي، ذڪـر نـاهي زبـان،
"اَلانســـان ســـــري"، ســــيوئي ســــبحان،
جـامع ڪـُـل جهـَان، آهــ حقيقـت حـق جـي.

(ن) نهـــايت نـــانهن ڪـــا، چـــوان ڪچـــاڙو آن،
بي نمود "مراد" چئي، جنهن جو جسم نـ جان،
سو پرجهڻ ڪـان پـَـري تيـو، لاهيـو لامڪـان،
هت ماڳ نـ آهي مان، ريءَ هدايت حـق جي.

(و) وصـال پريـن جـو، ڪوڙيـن مــان ڪــي ڪــن،
وايــون تــن وســاريون، واتــون ڪيــن ڪچــن،
وجــي وحـدت ۾ پيـا، محـب جنيـن جـي مــن،
سي سونهان ڪين مُنجهن جن جو مهدي محب "مراد" چئي.

(هـ) هدايــت رب جــي، تــيءُ رهبــر ســان رهبــر،
نِــسي ڪيـن پرينءَ ري، "ما زاغـة البصـَـرُ"،
يــار ســجاتو يــار ڪــي، ســاڻ يقيــن نظــر،
جئن سو شير شڪر، تئن پرين مـِنا تيا پاڻ ۾.

(لا) لقاءُ پرين جو، پلپل ۾ پيو پسُ،
جاڏي ڪاڏي سپرين، خالي ڪونهي خسُ،
"عَرَفت رَبي رَبي"، راهه تنهين ڪي رَسُ،
تون پاڻ "مراد" ۾ پس، جو آهي نُور نسوهرو.

(ء) ألَست بِرَبكُم"، جڏهن سجدو روح ڪيو،
سجاتائين سپرين، وحدت منجهه ويو،
بنا محب "مراد" چئي، پَسي ڪين بيو،
وجي تِت پيو، جت نُور نهايت ناهه ڪا.

(ي) يقين ڪريج تون، بيو ناهه ذرو ريءَ ذات،
اڄ "مراد" مشاهدو، ڏاتر ڏني ڏات،
اَتي ڏينهن الست جو، ويهي وجاءِ نه رات،
ڪلمو جنين وات، هوندا سي ايمان سين.

عشقيہ

فقير صاحب "عشقيہ" جي اندر درد، فڪر، فُقر، نفي ۽ اثبات جو ذڪر نهايت سادي نموني ۾ ڪيو آهي، پر اُن جي اندر معنيٰ وڏي آهي. طالب انهن منزلن تان گذرڻ ڪان پوءِ ئي وحدت جي ملڪ ۾ واسو ڪري ٿو. هن ننڍڙي رسالي کي "مراد" سائينءَ پنهنجن طالبن جي رهبريءَ لاءِ لکيو هو.

- بيراڳي

عشقيه

ذڪر ذاتي سان رهن جي، مُوران ڪين مُنجهن،
انئي پهر اندر ۾، تا نينهن نظارو ڪن،
"فَاذڪُرُوني اَذڪُرڪُمُ" آهي ريت چڱن،
دلبر جن جي من ۾، سي ٻاهر ڪين ڏسن،
ري مشاهدي محبوب جي، هر دم موت مَڱن،
جي ويا واديءَ وحدت جي، سي موٽي ڪين ليئن،
وحدت جي واديءَ جي، ڏکي واٽ ڏسن،
سانگو چڏي سِرَ جو، ٻَڌن سِرَ ڪفن،
ڏسي تاڪ تَڪر ڪي، ڪڏهن ڪين ڪَنبن،
سوريءَ ڏيندي سِرَ ڪي، سالڪ تا وهسن.

پهرين منزل

(درد)

پهري منزل تن جي، گهاتِي دردَ چون،
بانڪا بيپرواهه تي، وڏي هيجَ هلن،
جت حاجت ناهه هلڻ جي، سِر پَر اُت رڙهن،
تنگ تاريڪي جاءِ جي، ڏسي ڪين ڀُلن،
ٻولي ٻولين ڪينڪي، تُوڙي سُور سهن،
اندر اورن ڀاڻ سان، ٻاهر ڪين سَلن،
سختيون ڏونگر جون ڏسي، طالب نا ترسن،
اکيون ڀريل آب سان، پر ڳوڙها ڪين ڇنڊن،
همت سان "مراد" چوي، سي چاڙها سخت چڙهن،
موجون محبت جون سي، ماڻيو تا ماڻن.

منزل ٻي

(فڪر)

لنگهي منزل درد جي، جڏهن طالب تيز تيا،
سامهون پنهنجي فڪر جا، تن رستا سؤ ڏٺا،
هلندي پنهنجي راهه تي، پلا ڪين پُليا،
سي صاحب سرت سمجهه جا، پنهنجي واٽ ويا،
جهاتي اُنهيءَ جهنگ ڪي، وحدت تي وڌيا،
ونگيون واتون عقل جون، اوڏانهن ڪين وريا،
"يَمشي في الطريق التصوفُ"، انهن پَههَ ڪيا،
پردا سمجهه صلاح جا، تن ڊاهي سڀ ڇڏيا،
دوئيءَ جي درياهه کان، پَتڻ پار تپيا،
ڪينو ڪنُ اندر مان، تن ڪوري سڀ ڪڍيا،
ڪڍي ڪام ڪروڌ کي، وڃن خوش کِيا،
اوندهه جي اُجهراتين کان، متي نينهن نِيا،
اوجهڙ کان آجا تي، مَرڪن مرد مِيا،
"طالب الدنيا مخنث"، سي ڄاڻن حال هڪيا،
طالب العقبي، پرتي پند پيا،
طالب المولا مذڪر"، ڳڻن ڳاڻ ڳڻيا،
فائق انهيءَ فڪر سان، روحي رمز رسيا:
محبتي "مراد" ڇئي، سدا قلب ڪڙهن،
موجون محبت جون سي، ماڻيو تا ماڻن.

منزل ٽين

(فُقر)

ڇڏي منزل فڪر جي، نُوريَن ڪئي نظر،
ڏنو ڏاهن فُقر جو، سامهن پاڪ پڌر،
ڪنيو سامن سِرَ تي، ڪيڏو سُڃَ سفر،
واڍوڙيا واٽن تي، ڪن گينور تا گذر،

بُــڪَ بلائــون پــاڻ ســان، نــتُ ســورن جــو سمــر،
راتيــــون ڪـــاتين رج ۾، بـــڌي پيـــت پٿـــر،
ڏڪــي اِنهــيءَ حـــال ۾، ڪـــيا ســـي خوشـــتر،
نــامرادي نجهــرو، جــن جــو اَنئـــي پهــر اکــر،
هــاري آب اکيــن ڪــان، ڪــن انــدر ڪــي اوجــر،
راتيــان ڏينهــان ســرَ تــي، محبــت جــو مــگَــرُ،
ظـــاهر نماڻـــا خلـــق ۾، پـــر بـــاطن ۾ بحـــر،
ڪــڙو لاهــي قلــب جــو، تــن آجــو ڪيــو انــدر،
ڏِســـي ڪيـــن ڏڪـــن ســـي، آوارو اٿـــر،
ڪـِـڏي چــڏيو بــت مــان، ڏاهــن ســي ڏمــر،
راضــي ريــاضت ۾ رهــن، چــاڻن ڪيــن هــنر[1]،
وڙهــي آمــاري نفــس ســان، ڪٽــڻ تــا خيبــر،
تــن ڪــي اوڏو ڪينڪــي، آهــي خــوف خطــر:
ســي فــائق فــُقر ڪــان لنگهــي، تــا اڳتــي پنــڌ پــون،
موجــون محبــت جــون ســي، مــاڻيو تــا مــاڻن.

منزل چوٿين

(نفي)

مــنزل مــاڳ نفــيءَ تــي، وجــي ڪئــي لاهوتيــن،
هڻــي نعــرو "لا" جــو، ســي پــاڻون پــاڻ وجــن،
نــالو انهــيءَ ملــڪ جــو، تــا نيهــي "نــانهن" چــون،
ڏاهـــا انهـــيءَ ڏيهـــ جـــو، ڏاڍو ڏس ڏيـــن،
جــي ويــا اِنهــيءَ ڏيهــ ڏي، ســي موتــي ڪيــن ورن،
چــڏي جــار جــُـسي جــو، روحــي رمــز رســن،
"لاَ الــِــه" جــي لار ســان، روز رهــاڻيون ڪــن،
وجي پيــا ڪــن "ڪــيَن" جي ڪــُنا ڪيــن ڪچــن،
دانهـــَــ ان درياهـــ ۾، راتـــو ڏينهـــن رَمـــَـن،

[1] هنر ڪان هت مطلب فريب ۽ ٺڳي آهي. (مرتب)

تارون سي ان تار جا، رهيا موج مگن،
"لا خوف عليهم" کي بڌي، لتا پنو سندن،
اَجهاڳي عميق کي، جهاڳي چوٽ چڙهن،
اُن ولايت واسئا، جت نڪو سڌ سُڻن،
ملڪ اهو آ مات جو، جنهن کي سڪوتيا سمجهن،
هوڏون هستيءَ جون پڇي، پنهنجو پاڻ پسن،
پولي، پرم ۽ پيد جو، بت پڳو آڏوتين،
ڪيني، ڪامَ، ڪروڌَ جي، رتي ناهه وٽن،
جن نفي ڪيو پاڻ کي، پلا پاڳ سندن:
محبتي "مراد" چوي، سي مري تا جين،
موجون محبت جون سي، ماڻيو تا ماڻن.

منزل پنجين

(اثبات)

چڏي ملڪ نفيءَ جو، ويا طالب اثباتي،
هرجا ديرو دوست جو، تن جهاتي جان پاتي،
ماري اَماري نفس کي، تيا بالا براتي،
"الا الله" جي اور سان، ڪيائون حاصل حياتي،
هر جا موج محبت واري، لات لطيفي لاتي،
چشمو آب حياتي مليو، زائل تي ظلماتي،
چوڏر ايڪا ايڪ نظر ۾، وئي دوئي درجاتي،
منزل حق حقيقت واري، ڪوڙي صفت صفاتي،
ذات ملي وجي ذات جي اندر، هرجا هوڪو ذاتي،
ظاهر حقيقت وارو، ڪنهن حقيقت چاتي،
مات جي اندر منزل تن جي، قرب جي ڪنڌ تي ڪاتي،
سڌ پڙاڏو وسريو تن کان، چيهه لڳو تن چاتي،
چولي اندر تن جي لاتي، هر دم پريم چُواتي،
ساهه جي اندر سانديو، سانڊين سونهون ساتي،

عروج نزول کان اڳتي آهي، عجب عشاق اوقاتي،
ڪشف ڪرامت ڇاڻن ڪاتي، مرد اُهي مصلحاتي،
مُونن ۾ سي موجون ماڻن، ڇارئي پهر ڇُپاتي:
لِکي الک اندر ۾، سدا تا وهسن،
موجون محبت جون سي، ماڻيو تا ماڻن.

منزل ڇهين

(وحدت)

مُلڪ نفي اثبات کان اڳتي، وادي وحدت آئي،
جت "همه" جو هوڪو هر دم، ٻي نه ٻُڌ جي وائي،
مذهب ملت اوري اُن ک ان، منزل جنهن هيءَ پائي،
شاهد ۽ مشهود اُتي هڪ، ٻي نه ڪيرت ڪائي،
صاحب واري رمز اها سپ، "روحل" مون سمجهائي:
موج "مراد" هي حاصل جن ڪي، مانجهي هو مَرڪن،
موجون محبت جون سي، ماڻيو تا ماڻن.

(هہ 10)

سرائكي كلام

بيت

(1)

رندان روز الست کنون کر چايا نينهن نـَـهنگان،
جوت جمال حسن دے وچ پوندے آءِ پتنگان،
سے موت کنون کيون مڑن، جنهان دے خاطر نال ختنگان،
پر جي منگين "مراد" مشاهدا، تان وجي ملين مست ملنگان.

(2)

ميخانے شهه مستانے باجهون، سڌڙيا سهل نہ آوے،
خراباتيان، دي مجلس دے وچ، صوفي کيون سماوے،
جو سر رکِ تلي تے آوے، تنهن کون جام جڳاوے،
پر گوءِ ميدان اتاهين، جو کٽي سو کاوے.

(3)

سر ڏيونڄ تان کهڙا سانگا، صوفے سوپ نہ ٿيوے،
وچ ميدان محبت دے، نت "مُوتُو" موت مريوے،
سر سرواهه سجن تون صدقے، تن من گهول گهتيوے،
يار "مراد" ماٿيسي سو، جو جينديان مرکر جيوے.

(4)

جي لک کروڙ کرين قرباني، تان مويا مُول نہ جيوے،
پر رندي جام مغان دے هٿون، هکواري گهن پيوے[1]،
تہ عزرائيل نہ آويس نيڙے، نت جڳان جڳ جيوے،[2]
"مراد" مغان دي مجلس دے وچ، کنين موت نہ سٽيوے.

(5)

ٿيا ايمان سلامت تان جان زُلف زُنار بڌوسے،
لٿي قفل کفر دے سيے، کنجي عشق کيتوسے،

---

[1] پرجي رندان والا جام مغان دي هٿون، هکواري گهن پيوي. (خ).
[2] تہ عزرائيل نہ نيڙي آوي نت جڳان جڳ جيوے (خ)

دستون ساقي ٿيا عنايت، شوق شراب پيتوسي،
"مراد" مغان دي مجلس دے وچ، نوشه ڳول لڌوسي.

(6)

پير مغان ميخانے دے وچ، رندي جام پلايا،
دستون ساقي ٿيا عنايت، رات ڳئي دن پايا،
آب حيات ڪنون ده چندان، آها سرس سوايا،
"مراد" مغان دي مجلس دے وچ، نوشه الله ملايا.

(7)

چوڙ ميست ڳَيسُ ميخانے، توڙ زنار ڪفر دے،
رندي جام مغان پرَ ڏتا، ساقي حوض ڪوثر دے،
چٽي جند جواب سوالون، لٿے هول حشر دے،
ٿيا شفيع "مراد" محمد، ولے ورق هجر دے.

(8)

جنهن ڏينهن نُورمحمد ڪون، مين صدقون سجدا ڪيتا،
تنهن ڏينهن غير سيو چا ساڙيم، ڏے ڪر برهه پليتا،
نُور خمارون ٿيا اڪئين، جنهان مست پيالا پيتا،
مين "مراد" تنهن ڏينهن چا، دست دامن وچ سيتا.

(9)

عشق شراب ڏتوسے ساقي، پي ڪر مست ٿيوسے،
دل ڪعبي وچ بت ڪفر دے، "لا" دي نال لڙيوسے،
برڪت دين محمد دے وچ، وحدت وچ پيوسے،
مالڪ رضوان دي محتاجي ڪنون "مراد" چُٽوسے.

(10)

جنهن ڏينهن پير مغان دے هٿون، شوق شراب پيتوسے،
تنهن ڏينهن يار يقين ٿيا، سڀ دل دا شڪ لٿوسے،
چوڏهن طبق ٿيوسے روشن، اڪبر حج ڪيتوسے،
پر ٿيا ديدار "مراد" جڏهان ڪر، ڪے سر عرض رکيوسے.

(11)

پر ڪر قدح ڪلال ڏتوسي، روشن جام الستي،
پيوڻ نال وصال تيوسي، چُٽ پئي دل دي خستي،
رهون هوشيار هميشه، توڙي مست قرون وچ مستي،
ڏي سر يار "مراد" ڳِڌوسي، سودا دست بدستي.

(12)

جي تو طلب ملڻ دي سچڻا، تان سر ڪون نال نه چائين،
اول عقلُون ڪرين جدائي، پير پيڇي تون پائين،
چوڙي خام خيال خودي دي، "مئن" ڪون مار منائين،
چو جينديان سندي جاءِ نهين، بن مويان "مراد" اِتائين.

(13)

ڪيتي عين عنايت ساقي، ڏتس جام پراڻا،
پيوڻ نال شراب طهورا، دل تون غم سڏاڻا،
لٿي هول حساب حشر دي، يار مليا من ياڻا،
سيج وچائي "مراد" سُتا سک، ڏي سر هيٺ وهاڻا.

(14)

تَن مَڪا، من مدينا، دل ڪعبا ڪر چاڻي،
رب رسول ڏونهين وچ بيني، نال يقين سڃاڻي،
"من عرف" نبي فرمايا، بيشڪ شڪ نه آڻي،
جو حج حضور "مراد" اِتاهين، بي سب ڪوڙ ڪهاڻي.

(15)

مسلمان مسجد ويندي، هندو پوڄيندي پٿر پاڻي،
اُوه مڪا، اُوه مَترا ويندي، ايوين عمر وهاڻي،
اي دل عظيم عرش الله دا، جنهن وچ جوت سماڻي،
تن من نال ڪرين تت سجدا، بيشڪ شرڪ نه آڻي،
جو حج حضور "مراد" اِتاهين، بي سب ڪوڙ ڪهاڻي.

(16)

ڪيا مقصود مسيت وڃڻ دا، جي تون نفس نہ مارين،
من دي ميل نہ ڌووين من توئن، ول ول وضو سنوارين،
منهن ڪعبي ڏي، سرت سيلاني، سهج نماز گذارين،
لوڪ ريائي ڪري ڪمائي، عمر اَجائي هارين،
پر سڀي فرض "مراد" تيون، جي دليون دوست نہ وسارين.

(17)

جي متقصود ملڻ دا هووي، ڪر گهن ساجهر سعيا،
وچ ميدان محبت دي، نت رکين قدم سوايا،
اي سودا سر ڏيون ٻاجهون، محض نہ پلي پايا،
پر جيندي مرن "مراد" سجايا، پيچي مرڻ آجايا.

(18)

عاشق نام سڏاوڻ سوکا، پر عشق اٽانگا لاوڻ،
لاڦان لَڪ مَريندي، پر هي مشڪل توڙ نياوڻ،
ڪم ڪنهان وريامان دا، سر رک تَلي تي آوڻ،
پلپل يار پياري هتون، ول ول آپ ڪُهاوڻ،
ڪُني مرغي وانگون در تي، رات ڏينهان تڙڦاوڻ،
هر دم باهہ برهہ دي وچ، مکڻ شيخ پَچاوڻ،
دل اندر ديدار تنهان ڪون، ٻاهرپير نہ پاوڻ،
ڪامل عشق "مراد" تنهان دا، ٻيا سڀ ڪوڙ ڪماوڻ.

(19)

نيهي نيهي سيکو آکي، پر سِهل نہ نيهي تيوڻ،
پهلي نينهن نشاني ايها، جينديان مرکر جيوڻ،
دستون ساقي آب حياتي، پلپل دي وچ پيوڻ،
تَڏان "مراد" مناسب تنهن ڪون، نيهي نام سڏيوڻ.

(20)

جي نيهي وچ نينهن سجن دي، هن رنگ رباني رَتي،
رندي جام مغان دي هتون، پي متوالي متي،

بيپرواهہ بٺي تے شاڪر، ڪامل عشق ڪمتے،
زلف زنجير "مراد" تنهان ڪون، پيچ پيچان وچ گهتے.

(21)

نيهي دے دل اندر دونهان، ڪت ڪون دونهان دُکاوے،
نيهي رنگ رباني رَتا، انگ پيوت نہ لاوے،
نيهي نت رِضا وچ راضي، سهج بٺي سر چاولے [1]،
نيهي هميشہ "مراد" سجن ڪون، ويک سپو سک پاوے.

(22)

اول فرض نماز جنازے، عاشق ادا ڪَريندے،
ڏيندے ترڪ تعلق سيڪون، مَرُ تڪبير مَريندے،
چشمے عشق حقيقي دے وچ، سر ڏي وضو سَريندے،
سے مشتاق "مراد" پيچے وت، ڪيهے قرض پريندے.

(23)

عاشق چشمے عشق وچون، سر ڏے وضو سنوارن،
ترڪ ڪرن تدِيران سيئي، مَر تڪبيران مارن،
دل بيت الله دے وچ هردم، نال نماز گذارن،
عشق امام "مراد" جنهان دا، سے ڪيون وقت وسارن.

(24)

مُک مهتاب سجن دا قبلا، زلف غلاف سنوارے،
هن ابرو محراب عجائب، چشمان نُور نظارے،
عشق امام، "مراد" جماعتي، نت نماز گذارے،
سيي فرض قبول تياسے، ڏنے يار پيارے.

(25)

سهج مسيت، صبوري، سُتر، سيل، سنتوک منارے،
مک محراب، تے سنوات مصلا، سکمن وضو سنوارے،

---

[1] سهج نہ بي سر جاوي (خ).

مير سڪر منبر تے چڑھ ڪر، "انحد" بانگ پُڪارے،
عشق امام، "مراد" جماعتي، نت نماز گذارے،
سجدے سَهو نہ پوے ڪڈھاں، نکو وقت وسارے،
سيے فرض قبول تياسے، ڈنے يار پيارے.

(26)

زاهد زور رکے ظاهر تے، باطن ڪنون بيگانا،
پارسائين دے پردے جنهن ڪون، سجھے نا نادانا،
ڈينهن دا انڌا مُول نہ ڈيکے، دوست وَسے هم خانا،
پير مغان دے مجلس باجهون، ها رڳيا حيوانا،
"مُوتُو" مُورک مُول نہ تيوے، ڪنان ڈونهين جهانا،
يار "مراد" مليا ميخانے، شڪرانا صد شڪرانا.

(27)

واعظ ڪرے بيان نصيحت، ظاهر وچ زمانے،
محشر دے مذڪور ڪنون، ڪوئي هول پيا حيوانے،
"ضعطوا" فرقان نہ سمجهي، غرق تيا غمخانے،
يار "مراد" مليا ميخانے، شڪرانے تسي شڪرانے.

(28)

سيڪوئي عاشق نوشه دا، ڪيا دانے ڪيا ديوانے،
هڪ بيٹھے پڑھن مسيتيان وچ، ہے مست رهن ميخانے،
ڪے ڪعبے ڪون ڈيوَن سجدے، ڪے وڃن بُتخانے،
سوئي وستے دي وچ وسندا، سوئے وسے ويرانے،
جهر جهنگ يار "مراد" مليوسے، شڪرانے تے شڪرانے.

(29)

جے ڪرين رياضت رب دي، تان تون صورت سمجهه صفاتي،
اول مال زڪوات ڈيوين، سر ڪر هٿ "لا" دي ڪاتي،
روزا رکين غير ڪنون، تان عين تيوَن اثباتي،
جو حج حضور شريف اتاهين، دل وچ پائين جهاتي،

پڙهين نماز "مراد" مدامي، رهين ذڪر وچ ذاتي،
تان ملڪ الموت ڪنون جند ڇُٽي، حاصل ٿيوي حياتي.

(30)

شربت موت پيالا ساقي، سڀ ڪنهون ڪون ڏيسي،
شاهه گدا سنيال نيسي سيڪون، هڪو ڪونه ڇُڙيسي،
پر جنهن ساهه سنيال سجن ڪون ڏتا، تنهن ڪون ڪون مَريسي،
يار "مراد" جنهان دي جهولي، سا نت ذوق مٽيسي.

(31)

شربت موت، پيالا ساقي، ڏيسن سڀ ڪناهان،
شاهه گدا نه ڇٽسي ڪوئي، ڪرن توڙي لک دانهان،
پر جيڪو جينديان مر ڪر جيوي، مين قربان تناهان،
يار "مراد" پيو تنهن جهولي، ڏي ٻئي ڳل ٻانهان.

(32)

شربت موت، پيالا عاشق، پيندي نِبت نماڻي،
ساهه سنيال ڏتوسي تنهنڪون، جنهندي دست وڪاڻي،
هر دم نال وصال ڪريندي، ڳهلا لوڪ ڪيا ڄاڻي،
يار "مراد" جنهان دي جهولي، رب پي سي ئي ياڻي.

(33)

گردش دور فلڪ دا هنر، ڪوئي علاج نه ڄاڻي،
توڙي لک طبيب مڙن، سڀ افلاطون سياڻي،
تان بي شهه سليمان، سڪندر جيهي، صاحب ڇوڙ سڌاڻي،
فَلڪي مار فلڪ دي نيتي، نانگي ڳئي نماڻي،
پر يار "مراد" ڏيون جند جينديان، ڇوڙ نِڪمي ماڻي.

(34)

همت ڏيک هندو دي زن دي، ڪيها ڪم ڪريندي،
جو بولي سو پالي اپنا، پيڇا پير نه ڏيندي،
سيج وانگر چڙهه ٻهي چکيا اُتي، مرڻ قبول ڪريندي،

سترُ جهولي رک صدقي ٿيندي، جيندئين جان جلنيدي،
وچ ميدان محبت والي "مراد" ويندي گوءِ مريندي.

(35)

لاف ماريندي لڄ نهين آوندي، عاشق نانءُ سڏيندا،
همت هندو دي زن جلتي، تون ڪاهر نهين ڪرَيندا،
اُو مَر پوندي مُردي اُتي، تون دل دلبر نهين ڏيندا،
پر يار "مراد" مريسي سوئي، جو جيندئين مَر ڪر جِيندا.

(36)

جي دل ويندي وحدت ڏي، عادت وڃڻ نه ڏيندي،
بَچ هزار، هزاران خطري، رهزن راهه مَريندي،
غول بيابان وانگر ڪڙي، ڪہي سہي سڏيندي،
هادي حق "مراد" جَنهين دا، سا دل وچ ديدار ڪريندي.

(37)

يار يقين جنهان دا هويا، سي اُتکي رهن نه عادت،
روح دي راهه روان تي، وچ سالڪ پوي وچ وحدت،
اُلٽي آپ "اناالحق" هوئي، ڪنهن دي ڪرن عبادت،
محض "مراد" محقق ڪُون، هي ڏيوڻ سر سعادت.

(38)

سرَ ڏتي سر حاصل هوئي ، دل ڏتي دل جاني،
روح ڏتي دل روح ٿيوي، "سبحاني اعظم شاني"،
قطرا وچ پيا وچ قلزم دي، هويا بحر حقاني،
ٿيا محيط "مراد" وهم وچ، رهندا لا مکاني.

(39)

نَين سوداگر دلبر سودا، عشق دلال ڪيتوسي،
سر سَرواهه سيو وچ سودي دي، تن من نال ڏتوسي،
مليا دوست، مستي دلگيري، سودا ساب پيوسي،
رب سبب "مراد" ڪيتا، جو ڪَک ڏئي لک ڳڌوسي.

(40)

دل درياھ، محبت ٻيڙا، ڪوھا توڪل ڪيتا،
ٻڌُ سُکان صبر دا محڪم، سڙھ همت دا سيتا،
معلم وچ وطن دے سونهان، ڪامل مرشد ڪيتا،
مال "مراد" يقين تنهين وچ، صحيح سلامت نيتا.

(41)

چوراسي لَک پجري دے وچ، هڪو بولڻ هارا،
تنهن نرمل نُوري طوطي دا، نڪو انت نہ پارا،
پانتو پانت بوليندا بولي، روپ ورن سڀ نيارا،
ڪاوے پيوے موجان ماڻے، ڪون "مراد" ويچارا.

(42)

آپ ڪنون لُڪ بينا آپے، ڪنهن نا آپ لکائے،
آپے بينا ويکے سيکجھ، اندر آپ الائے،
دل دي تخت اُتي چڙھ نوشھ، هر دم حڪم هلائے،
هے اول آخر، ظاهر باطن، ٻے دي جاءِ نہ ڪائے،
ڪيا وچ "مراد" ويچارے دا، جو ناحق ناءُ ڳڻائے.

(43)

تن من دے وچ تونهين تون، ڦِر تن من تو بن ناهے،
دل دے اندر ديرا تيڏا، هَئين تحقيق اُتاهين،
آپے ڪاوے آپے پيوے، سڀ رس سنجھ صباحين،
منهن بوليندا، ڪَنين سڻيندا، نيڻين نال نگاهين،
"مراد" ڪنون هُڻ ڪيون ڪر لُڪسين، جو لَڌڙا جاءِ بجائين.

(44)

تن ڀي تَئين تون، من ڀي تئين تون، سر ڀي گهول گهمائين،
هڪ پل پاسے مُول نہ ٿيوين، نِت اڪئين نال وکائين،
سيج سُتيان ڳل بانهن سيراندي، ماڻے سُک سدائين،
دلبر دل ديان لاهين سِکان، سڀ "مراد" پچائين.

(45)

دل دلبر بِن رهندي ناهي، آپي عشق لَيوئي، درد چَيوئي،
وچ بند دام زلف دے وچ، قابو قيد پيوئي، سُک کيوئي،
نت مريندے ناز نينان، دے ڪِيتا پيش آيوئي، جوڳ ٿيوئي،
پر غبغب دے وچ مار غوطا، جے يار "مراد" مليوئي، بخت وليوئي.

(46)

درد سهڻي دلبر دا مين تان سَوُ سُک ست ڪر چايا،
مِٽ ڳئي خام خيال خودي دے، جان دل اندر آيا،
شالا هووے هميشه نوان نِت روز بروز سَوايا،
برکت نال "مراد" جنهين دے، نوشه الله ملايا.

(47)

درد نهين ڪو دارون دل دا، جو پيوے سو جيوے،
جے روز چَکن رمز خماري، مرون هميشه کيوے،
مِٽ وجن سڀ مستي پر، ڏے مستي حق لَپيوے،
يار "مراد" وسے وچ ويڙهے، جو ڪو عاشق ٿيوے.

(48)

درد دوائي محبوب جنهن کون، عشق طبيب کِوائے،
رَتي روڳ نه رهے اندر وچ، غير گمان وڃائے،
"مئين" دا پڙدا ڦاڙ ڪرا هُڻ، اکين "عين" وِکائے،
يار "مراد" وسے وچ ويڙهے، جو ڪو جهاتي پائے.

(49)

"مئين" کون سمجهه ته "مئين" کون پائين، جو "مئين"
وچ "مئين"،
"مئن" دے وچ ملين تون مئين کون، ڍونڍ نه سڄيان جائين،
"تون" وچ "مئن" تي "مئن" وچ "تون"، جا دل دا غير وڃائين،
"الانسان"، "مراد" سڄاڻين، "مئن" وچ "مئن" ملسائين.

(50)

سيڪو لوچے ساڏي ڪون، تے اسان چوري چائي،
رستے چوڙ پيا سے جهنگل، سائين سُڄ وسائي،
پيران باجهون پنڌ ڪيتوسے، هتان ٻاجهہ ڪمائي،
سمجهين ملڪ "مراد" امولڪ، پاڳا پراپت پائين.

(51)

ننڌڪ لوچن سنگي ڪون، تے نيهي ننڌيا چائي،
جنهن ملامت وچ سلامت، سا اوهہ پلے پائي،
سُڻ ڪر سمجهہ جواب نہ ڏيندا، ويندا ڪنڌ وَلائي،
پر چائي گوءِ "مراد" جنهين، مَن ڪو مار منائي.

(52)

جنهن دا ڍول سلامت هووے، ساڪت ڪارڻ ڪتے،
ڦرے البيلي، راڄ ڳهيلي، چرخي تند نہ گهتے،
ڏيهون اڳے ڦرے، رکے رنگ برنگ رَتے،
جنهن مهر "مراد" خضر دي، ياڳ تنهين دے متے.

(53)

ايوين ماڻ ڪرين نا ڪوڙے، ڪتڻ مُول نہ ڇوڙين،
ويک سهاڳ نہ ڪيجئے حجت، هوند ڪنون منهن موڙين،
چيتي نال ڦرائين چَرخا، هِڪا تند نہ ٽوڙين،
هو حليم "مراد" هميشہ، نال ادب هٿ جوڙين.

(54)

نا مئين رنگ نہ روپ نہ صورت، نا مئين ڪيرت ڪائي،
نا مئين سُرخي سُرما پايا، نا مئين ميندي لائي،
نا مئين مَڪيا چڪيون چندن، نا مئين ڏڙي ڳنڍائي،
نا مئين هار سينگار بنايا، نا مئين ڪَران ڪمائي،
ڪُل ڪُلڪين سيئي مئين وچ، ڪت ڪون ڪَران وڏائي،
پر جنهن تي مهر "مراد" خضر دي، جڳ سهاڳڻ سائي.

(55)

جيڪو ڄاڻي مئين ڪُڇ ڄاتا، ڄاڻ نسي ڪڇ ڄاتا،
جنهن ڄاتے وچ ڄاڻ نہ پايس، سو ڄاتا تيا ناڄاتا،
پر ڄاتا ڄاڻ "مراد" تهين، جنهن اڻڄاڻا ڪر ڄاتا.

(56)

وچ ميدان محبت دے، جي عاشق آءِ وِڪاڻے،
اندر عيش "مراد" تنهان ڪون، ٻاهر قرن ڪوماڻے،
درد مندان دا درد مندان بن، ڪهڙا قَدر سُڃاڻے،
ڳُڙن ڄاڻے يا ڳڙ دي لذت، ڳُڙ کاوے سو ڄاڻے.

(57)

سنگي سو جو تن من سنگي، سک رهے يڪرنگي،
تنهن سنگي ڪون ڏے نہ سنگين، جے سنگي سر منگي،
بن يڪرنگي ڪيها سنگي، بن سنگي ٻَهُ سنگي،
مورک سنگ "مراد" نہ ڪيجئے، فرق رهے فرسنگي.

(58)

بيوفائي ڪار زنان دي، مَردان وفاداري،
جي لائين تان سر ڏئي چاهين، توڙ نباهين ياري،
ڪُوڙے قول نہ ڪرين ڪڏاهان، پاس سخن سچاري،
سے وريام "مراد" بيان ڪم، ڪرن نہ جِند وِساري.

(59)

ايهہ رن نال جنهان دي ياري، سو ڪيونڪر رب پاوے،
روڳي راون ڪيتا رن سوکها، چمڙي تے دل لاوے،
ڪوڏي بدلے لعل لکيڙان، نامعقول مَتاوے،
سو زن مريد "مراد" اسان ڏي، مولا مُنهن نہ لاوے.

(60)

دنيا دنيا سيڪوئي آکے، دنيا نهين اے ڏُتي،
اے رنڊڻ رن راهہ نہ وڃين، ڪُتليان ڪدے مُتي،

جنهان نال نڪاح پڙهيايس، تنهان سنگ نہ سُتي،
گهَتي وير وڙهائي ڪُتي، ڪَتي ماهہ دي ڪُتي،
پر لاهہ "مراد" مڙهين منهن تي، پيران دي جُتي.

(61)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عشق نہ چُوچي لايا،
ٻاهر ويس فقيري دا، تي من وچ مقصد مايا،
چوڙ توڪل تڪيا رب دا، ٻے لڇي لڇ وڃايا،
جنهن دنيا ڪارڻ دوست وساريو، ساتا ڪوڏي ڪم نہ آيا،
يار "مراد" ڪتوري دا سَٽ ڪر، چا ڪِني ڪاري چايا.

(62)

دل وچ درد نهين دلبر دا، عاشق نانءُ سڏايو،
چت وچ جُوتي، سِر تے توپي ڪرڪے بيڪ وڪايو،
نانگا تي ڪر، ننگ نہ چوڙيو، اُلٽا ويس لڇايو،
ساري عمر "مراد" مڪر ڪر، حارص هٿ ڪيا آيو.

(63)

جو ڪُڇ ڪَتڻ واليان ڪيتا، سو مئن ڪَت نہ چاٽان،
ڪامل ڪانڍ ڪُچين مئن ڪون، هينڙڙے مے هرساٽان،
ماڻ "مراد" ڪيها تنهن سيتي، جنهن هٿ جيءُ وڪاٽان.

(64)

جے تون عاشق تيوين مئن تے، مئن معشوق توائين قولهہ ڀهائين،
جے تون معشوق تيوين، تان مئن تو سيتي دل لائين جِنديان تائين،
جے تون سيج اُتے چڙهہ آوين، تان مئن سهج ڪنون ڳل لائين سؤ سُک پائين،
وس "مراد" پيا وچ تيڏے، سُڻ تان سچ آکائين سهڻا سائين!

بيت هير رانجهو

(1)

مٺن تان ويسان جهوڪ رانجهن دي، توڙي لوڪ ڪري لک حيلا.
مٺن مشتاق تي هان تنهن ڏينهن لاڪون، جڏان چوڙيم ڪُڙم قبيلا.
ڪامل عشق حقيقي ڪيتم، وچ وڪيل وسيلا.
جنهن مٺن ڪون آڻ "مراد" ملايا، سو رانجهن رنگ رنگيلا.

(2)

جنهن ڏينهن روح ڪيتي رب پيدا، تي ڪاني قلم، مَس سياهي،
لکيا انگ ازل دا ميان رانجهو نال تڏان، ڪيڙان خبر نہ آهي،
روز ميثاق "مراد" آساڏي، روح ڳڏا سنگ ماهي،
بنهان ڪون وَرِ ماءُ پي ڏتڙا، پر ميڪون آپ الاهي.

(3)

درد جنهن دا تنهن در تون، چوڙ نہ هرگز ويسان،
هڪ دل آهي، لُٽِ رانجهن نيتي، ڪيڙان ڪون ڪيا ڏيسان،
رنگپور شهر شيطاني ويڙها، تنهن ڪو چُوچي لاءِ سَڙيسان،
ذات ڪيڙان دي وچون مٺن، هِڪو ڪانہ چُڙيسان،
ڏي ڳل بانهن "مراد" ماهي ڪو، مٺن هر دم ذوق مَٽيسان.

(4)

جيڪر وس لڳا پي ميڏا، ويري ڪُل مَريسان،
ماءُ ماسي تي پيڻ پاجائي، رانجهن هٿ و چيسان،
وِير پِرا تي بابل چو چڪَ بتِ بانهي ڪَر ڏيسان،
ذات ڪيڙيان دي وچون مٺن هِڪو ڪانہ چُڙيسان،
ڏي ڳل بانهن "مراد" ماهي ڪون، هر دم ذوق مَٽيسان.

(5)

مين تان ويسان جهوک رانجهن دے، توڙے لوک گهتي لک ولے،
کباسر چوچک چندا، هک جهيڙے بيا جهلے،
ماءِ مراد ملالي وانگر، ول ول اگون ولے،
مين تان ويندي طرف رانجهن دے، "مراد" ميڏے سون سپ سولے.

(6)

تن من تخت هزارے دے وچ، هِکوئي رانجهن وسے،
لُون لُون دي وچ کيتس ديرا، ڏے رمزان دل کسے،
کيڙيان خالي ڏے نيکالي، هک مُئي بي نسے،
ڏے ڳل بانهن "مراد" ماهي کون، ماٹے سُک سہے.

سي حرفي
(جهولڻو)

(الف) الله دل نـــال هميشـــه يـــاد ڪـــر،
جان جان دم جيوين، تان تان تون نت ڏر:
لا ابالي درگاهه نه ڇاڻين خندگي،
تن من نال "مراد" ڪرين نت بندگي.

(ب) بديان ست گهت، چگائي هت ڪر،
سودا سمجهه وهائين، ويسين ول نيٺ گهر:
ويک متان مورک وڃين مول ڪوهه،
سنجڻ نال پارس، سون ڪرين وت لوهه.

(ت) توبهه تقصير ڪنون ڪر بار بار،
نفس نحس دي نال نه ٿيوين يار غار:
ڇوڙ صباح، ست آيهه مايا، مال، زر،
پڇتي موت "مراد" ڪرين، سو اڄ ڪر.

(ث) ثابت ڪر ڄاڻ سڄاڻ حق تون،
سڀ گهٽ سرجٺهار، نه آڻين شڪ تون:
جي دل ڏيکين ڪول ته نرمل نُور،
هئين چوڏهن طبق "مراد" پريا پرپُور.

(ج) جدا نهين هڪ دم، هي تئين نال،
غفلت مَنون وسار، جو هي وقت وصال:
هي يار جنهان دي نال، سي رهن سُکالڙي،
پريم پيالا پي قرن موجون متوالڙي.

(ح) حياتي وچ هدايت ڄاڻ،
سنمک صاحب نال، سدا سک ماڻ:
ڪيها پروسا ڪيجئي، ڪُوڙي دم دا،
جو نهين نيباهه نال، سو ڪيهي ڪم دا.

(خ) خالق جهلي جهان دا،
كيتس خوب خيال، زمين آسمان دا:
اربع عناصر دي بڻنا جوڙ گهَر،
ڏيکين نت تماشا "مراد" رنگ کر.

(د) دعوا دا دم نا مارين،
تي تون يار يگانا گهارين:
چيتن نال هميش چت لائين،
وحدت دے وچ "مراد" سداَ سک پائين.

(ذ) ذکر کر ذاتي، چوڙ صفات،
ڏينهن ڏنا تي روشني، گَئي اَنڌيري رات:
حاصل کرين "مراد" هميش حج حضور دا،
نت پي شراب طهورا، نرمل نُور دا.

(ر) رضا مند رهڻا وچ رضا دے،
سيي هن سهڻي سرے حکم قضا دے:
"مُوتُوا" تي وسيلا "مراد" ديدار دا،
مرڻا باجهون نہ ملندا درسن يار دا.

(ز) زودون ذکر کر، روز نهين جو آوڻا،
من دا پرم توڙ دے، هے راۂ ريجهاوڻا:
تان تو ڏيکين، نت نظاري نُور دے،
نُور دے، سرور دے، محبت دي مذکور دے.

(س) سعادتمند سوالي سچ دے،
مولا نہ لاوے نيڙے، کوڙي کَچ دے:
اندر باهر سيو سچ کماوڻ،
سمجهہ "مراد" زبانون سچ اَلاوڻ.

(ش) شهيد کرين تون نفس نفي کون،
وچون کيون وچوڙا پاوين پي کون:
باجهون هتان يار دے، مَر کر جيوڻا هے،
آب حيات "مراد" پيالا پيوڻا هے.

(ص) صفا ڪر تون سينا،
ڪل مار ڪر ڪڍ، نہ ڇوڙين ڪينا:
رنگ ڪر سرير رنگ وچ، "مراد" سڄاڻي پاپ ڪون،
جو اهڙي ٻاجهہ نہ ويکين، اڪئين "مراد" آپ ڪون،

(ض) ضرور زڪوات زمان منگيسي،
آسي موت مهل تے، رهسي نہ سنگ سنگيسي:
پر جيندے جُهد ڪرين، ليکا لاهين ساهہ تون،
چت رکين چيتن، من "مراد" صلاح تون.

(ط) طالب مطلوب تيڏا تو نال هے،
من دا محرم هر دم حاضر حال هے:
جے تو طلب ملڻ دي هے مطلوب ڪون،
تان ڇوڙ سرير، "مراد" ملين محبوب ڪون.

(ظ) ظلمات اُتے هڻ خضر دا خيال هے،
دل وچ آب حيات حاضر حال هے:
پُر جام جڏان پر مرشد مئنون ڏيوے،
پيوڻ نال "مراد" وصال ڪر ليوے.

(ع) عجائب پيتي پريم پيالڙي،
رتي رنگ ديدار دي قرون متوالڙي:
عشق عيسيٰ دم رلمل روح جڳايا،
انتر جامي عشق "مراد" ملايا.

(غ) غروري ڇوڙ، غريبي پاءِ،
نيڪي دا ثمر سر تے چاءِ:
سمجهہ صبوري نال، چيتن چت لاوڻ،
ڏے دل دلبر يار "مراد" ريجهاوڻ.

(ف) فنا ڪر فڪر ڪنون غم ڪاوڻا،
يار تيڏا تو نال وَسے، غم من پاوڻا،
جو وسے وستي وچ، پُڇائے سُڄ ڪُون،
تنهن مورک ڪنون "مراد" نہ پُڇاوين پُڄ ڪُون.

(ق) قـــُـــلوب المؤمنيـــــن عـــــرش الله دا،
نت كرين طواف تنهين كـون سنجهہ صباح دا:
لـون لـُــون دے وچ لاويـن رنـگ لقـاءَ دا،
تـون مـاڻ "مـراد" هميشـ ذوق بقـاءَ دا.

(ک) كتـان هيـن تـون، پـاک لطيـف ھے،
غـافل غيـر نـہ ڄـاڻين، ذات شـريف ھے:
هٿون ديـن گنـواءِ ے كيـا كفـر كماوٽا،
سـاجهر سمجهـ "مـراد" نهيـن ول آوٽـا.

(ل) لطيـــف لڌوســے، دل وچ ڳـــول كـــر،
پـُـني مـراد، ڏنوسے درسـن دوسـت گهـر:
سـون سـرير تيـا، پـَـت پـارس پايـا،
جنهـن دا مـول نـہ تـول، سو رتـن آمـو لک آيـا.

(م) مبـــارک ڏيـــوَن ســـڄڻ گهـــر آيــا،
نـال جنهينـدے دل ديـان ڳاليـان، الله ملايـا،
چـُــتي جنـد، لٿـا فكـر فـراق دا،
مطلب سڀ هويا پورا، هـُـڻ "مراد" مشتاق دا.

(ن) نـو نهـال تيـا سـے، سـڄڻ مليـا انـدر وچ،
سيپئي سـُک پيا سے، انتـر مليـا گهـر وچ:
لڳـــا رنـــگ، تيـــان خوشــــحاليان،
لٿـــا فـــراق "مــــراد" متواليـــان.

(و) وحــدت وچ ويســـاھ كـــــيتا،
وسـر ڳـَـئي سـڀ تـات، پريـم رَس پيتـا:
دل بيـــت الله وچ، لقـــاءُ لطيـــف دا،
كريـن "مـراد" مشـاهدا، ذات شـريف دا.

(ھ) هـردم هـــر دے انـدر، دوسـت دونهـڙي،
سيج اُتے سـک سـُتي ڏے ڳل ٻانهن سونهڙي:
اكيـان نـال اكئيـن دي لاون يـار يـان،
مست رهن "مـراد" هميشـ خونـي خماريـان.

(ء) الله دي ذات سڄاتا ذات ڪون،
آپ هي داتا، آپ هي پاتس ڏات ڪون:
ذات صفات "مراد" سمايا،
بيرنگي نئوين رنگ مين آيا.

(لا) لٿي سڀ دل تون وهم وصال دي،
ڪل هنس ڪر ڳل لايا محرم حال دي:
سر ڏي سڄڻ ڳڏوسي جيوڻ پايا،
يار "مراد" مليوسي، ٿيا بخت سوايا.

(ي) يقين ٿيا لايڻ لاپ ٿي،
حاصل حق ٿيوسي سچ پرتاپ ٿي:
جت ويکان تان اُو روپ اَپار هي،
آپي يار "مراد"، آپي ديدار هي.

كافيون

(1)

وارو ڙي وارو، يـــــار، هـوت اچـي پـس حـال مـون.

1- آءُ پيـادي كيـن پچـان، موتـج سـيڻ سـتار...

2- آئـي ويـل وصـال جـي، وٽ نـــ ســـهان وار...

3- صبـح سـندي آسـري، هو تـان ورسيون لک هـزار...

4- مون کـي اڄ "مـراد" چـوي، ڏي دوست پنـهون ديـدار...

(2)

سُـک نـہ سمهـڻ سـاهہ، ڏاڍي ڏيـر کـري ويـا،

آيل ماءُ!

1- بـارڻ بـاري ويـا، انـدر برهـہ جـي باهـہ،

آيل ماءُ!

2- عيـنَ اُداسـي اُن ريءَ، سَـرتيون سِـکي ساهہ،

آيل ماءُ!

3- پـَسڻ کـارڻ پِـرَ جـي، روز نهاريـان راهـہ،

آيل ماءُ!

4- "مراد" سِـکي تـوجـن لئہ، تـن کـي آٿـي مـن اللهٰ،

آيل ماءُ!

(3)

آ ويڙهـي وچ اُنـا سـائين، مـيـڏا رانـجهن سـائين،

1- چولـے انـدر بينـا بولـے، بَـهون لڳا مئـن نون منا...

2- کَنان دے نال سُٽيندا هم، اکيان دے نـال مئن ڏنا...

3- پريم حسن ديان فوجان چڙهيان، بن کاتي دے نال کُنا...

4- آک "مراد" مليوسے ماهي، فضل کريسي مـرشد منا...

(4)

رانجهـا ميـڏے گهـر آيـا، سـنئيان!

1- وفي انفسكم ڏيک تو نهين تون،

سو دل اندر پايا...

2- جنهن ڪيتي مئن ڍونڍيندي رهندي،
سو شه الله ملايا...
3- جنهن دي حقيقت "مراد" ڪريندا،
تنهن ڪول آڪي ڳل لايا...

(5)

هڻ سپ ٻڌ هي سانگ فقيري،
هي فقيري دا ڪال.

1- ڪا پي ڪر سپ پيٽ پريندي،
سمهه ڪي ساري رات گنويندي،
ساري عمر دا ايهو حال.
2- فقير هوڪي بيک مڱيندي،
مايا ڪو برهم ڪر ڪي پوڄيندي:
من وچ ميڙڻ مقصد مال.
3- گيان ڌيان سي دور ڀڄيندي،
بيک بنا ڪر لوڪ ريجهيندي:
رات ڏينهان هي اي خيال.
4- ڪيا مئن ڪيتا، ڪيا هڻ چايان،
پاند ڳچي ڳل تئن ڪون پايان:
ڪر "مراد" تي پلا پال.

(6)

سودا عجب سامان هي، مئن گهر آيا ڍول.

1- سر سرواه سپ سودي دي وچ،
تن من ڏتم تول...
2- سرت نرت سپ گنواڪي آڪان،
وسن هميش ڪول...
3- گهر گهروندا، سپڪجهه ڏتڙم،
ساهه سجن تان گهول...
4- مفت "مراد" ڪيتوسي سودا،
جنهن دا تول نه مول...

(7)

چاڪ سڏيندے گهول گهتان، نينهن لڳا رانجهو نال.

1- نا مئن کنهن دي مڱ مڱيندي، نا مئن هير سيال...

2- رانجهن ميڏے سر دا سائين، جنهن دي نينهن نهال ...

3- يار "مراد" مليسي ماهي، کريسي رب اپنا پال...

(8)

آوين سڄڻ ول، هوئي اے درماندي دل.

1- کنهن نون آکان حال اندر دا،

ڏے ٻانهين ڳل...

2- تو ٻاجهون کڄ نا ڀاوے،

فالان پاوان پل پل...

3- يار "مراد" او ڏينهن آوے،

هووان نال رانجهن رلمل...

(9)

ياران دے نال بسئنت هميشه،

گهر آپڻے وچ رنگ رليسان.

1- رُت بسئنت تا آوے جاوے،

نال نہ غيران ويسان...

2- باغ اساڏا باغ بهاران،

نال سڄڻ سُک پَئيسان...

3- بے حجاب مليم ڏل جاني،

ڏے ڳل ٻانهن "مراد" پُڇيسان.

(10)

تن من وسندا رانجهن سائين،

سر صدقے توتان گهول گهتائين.

1- قادر اندر قلوب گذارے،

رهندا رَلدي تخت هزارے،

روح رتا رنگ يار پيارے،
هر دم ويکين تي سُک پائين.
2- جيوين جيوين تيڏا درسن ويکان،
تيوين تيوين مَرندي نِت مئن جِيوان،
پريم پيالا تيڏے دستون پيوان،
لائق لطفون دير نہ لائين.
3- "مراد" اندر وچ دلبر ديرا،
گهر فقير دي ڪر وچ ڦيرا،
دنيا هے يہ رَين بَسيرا،
مُکڙا ڪولے پاجهون آلائين.

(11)

بيخبر يار، دم غنيمت ڄاڻ!
1- اهو دم آوے، اهو دم جاوے.
دم هے سُهک سڄاڻ.
2- اِهو دم عاشق، اِهو دم معشوق.
دم کون خالي نہ اماڻ.
3- اِهو دم اول، اِهو دم آخر.
دم نون "مراد" سُڃاڻ.

(12)

اڄ ڊولڻ آسي ميڏے گهر، سيڪا آکے هلو هلو!
1- "وَنحن اَقربُ" نيڙي لڌوسے،
نال سڄڻ دے مِلو ملو.
2- دوست مليا، مَن ٺريا ميڏا،
سيڪا آکے کِلو کِلو.
3- ڳاوڻ آوڻ رلمل سينگيان،
گيت سڄڻ دے آلو آلو.
4- نت بسئنت مبارڪ ميکون،
پاکے "مراد" پلوءُ پلوءُ.

(13)

چرخے چت لاءِ، ڙي، چرخے چت لاءِ.

1- آتڻ سئنيان سڌ كريندے،

سُتيے كيهڙا ساءِ...

2- جنهان كيتا اوجاڳا، تنهان كتيا،

ٻيـنيـان ڍول مَناءِ...

3- جے تون نال صراف دے ريجهين،

تـد پـِريـتـون پاءِ...

4- يار "مراد" ماٺيسي اُها،

جا جيندے مر كر چاءِ...

(14)

سُـمهڻ بـَـهڻ آرام نـہ آوے،

تو ٻاجهون كـُچ مـُول نـہ ڀاوے.

1- پلپل دے وچ ڦالان پاوان،

مُـلا پـوڀـے روز پـُڇاوان،

خاك قدم دي نيٽين لاوان،

تارے ڳڻيندے رات و هاوے.

2- جو كـُچ كـِيتا تيڏے وڇوڙي،

قسمت مـــاري ٻيني لوڙے،

هـُڻ تان اين جـِند مـُول نـہ چوڙے،

جے گهر آوين تان سُـک پاوے.

3- عشق تـُساڏے برهہ بـَچايا،

سـِک تـُســاڏي سانــوڻ لايا،

آوڻ دا كر گـِهن ساجهر سعيا،

"مراد" ملڻ دے نا ويرم لاوے.

(15)

دوست جنهين دا دل وچ هووے، سا ڪيون ڳليان ڳولے.

1- لؤن لؤن دے وچ جهوڪ جنهيندے،
سا مُول نہ تيوے اولے...

2- اونچے سڏ ڪريندے ڪيئي،
اُو نت وسندا ڪولے...

3- مل "مراد" نہ وچڙيا ڪوئي،
آپ ڪيون گهتيندے پولے...

(16)

ڪِيتئي يار دے نال جو وعيد، ميان،
درد والي رک ديد، ميان.

1- وحدت دے وٹجارے هوڪے ڏيندے،
در در "هَلُ مَنُ مَزِيد"، ميان.

2- سر دے سودے سورهيہ ڪريندے،
سُولي چڙهے تيوَن شهيد، ميان.

3- ماري مدد ڪو مل ڪر دور ڪرو،
چوڙ وجي يهودي يزيد، ميان.

4- حب الوطن ايمان اساڏا،
"مراد" ڪرين ايهے عيد، ميان!

(بياض "بيراڳي")